مُحمّدن لا

شريعت جا قانون

MAHOMEDAN LAW

مُرتب: حافظ عبدالرحيم خالد جمالي

پبلشر: حيدرآباد لا هائوس

اسٽيشن روڊ، حيدرآباد (سنڌ)

نوٽ: اصل ڪتاب ۾ فوٽوڪاپي آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

محمڊن لا

"شريعت جا قانون"

MAHOMEDAN LAW

Abdul Razaq Soomro
Mukhtiar Kar (Revenue)
[illegible] Distt: Thatta

مرتب:

حافظ عبدالرحيم خالد جمالي

پبلشرس:

حيدرآباد لا هائوس

استيشن روڊ، حيدرآباد (سنڌ)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

(2)

TABLE OF SHARES—Sunni Law

(1) Sharers	(2) Normal Share		(3) Conditions under which the normal share is inherited	(4) *This column sets out—* (A) Shares of Sharers Nos. 3, 4, 5, 8 and 12 as varied by special circumstances; (B) Conditions under which Sharers Nos. 1, 2, 7, 8, 11 and 12 succeed as Residuaries.
	of one	of two or more collectively (*b*)		
1. FATHER	1/6	..	When there is a child or child of a son h.l.s.	[When there is no child or child of a son h.l.s., the father inherits as a residuary: see Tab. of Res., No. 3.]
2. TRUE GRANDFATHER.. [sec. 62, cl. (a)].	1/6	..	When there is a child or child of a son h.l.s. and no father or nearer true grandfather.	[When there is no child or child of a son h.l.s., the Tr. G.F. inherits as a residuary, provided there is no father or nearer Tr. G. F.: see Tab. of Res., No. 4.]
3. HUSBAND	1/4	..	When there is a child or child of a son h.l.s.	1/2 when no child or child of a son h.l.s.
4. WIFE (c)	1/8	1/8	When there is a child or child of a son h.l.s.	1/4 when no child or child of a son h.l.s.
5. MOTHER	1/6	..	(a) When there is a child or child of a son h.l.s., *or* (b) when there are two or more brothers or sisters, or even one brother *and* one sister, whether full, consanguine or uterine.	1/3 when no child or child of a son h.l.s., and not more than one brother or sister (if any); but if there is also wife or husband *and* the father, then only 1/3 of what remains after deducting the wife's or husband's share.
6. TRUE GRANDMOTHER [sec. 62, cl. (c)].	1/6	1/6	A. *Maternal*—when no mother, and no nearer true grandmother either paternal or maternal. B. *Paternal*—when no mother, no father, no nearer true grandmother either paternal or maternal, and no intermediate true grandfather.	..
7. DAUGHTER	1/2	2/3	When no son.	[With the son she becomes a residuary: see Tab. of Res., No. 1.]
8. SON'S DAUGHTER h.l.s. [sec. 62, cl. (f)].	1/2	2/3	When no (1) son, (2) daughter, (3) higher son's son, (4) higher son's duaghter, or (5) *equal son's son* (*d*).	When there is only one daughter, or higher son's daughter but no (1) son, (2) higher son's son, or (3) *equal son's son*, the daughter or higher son's daughter will take 1/2 and the son's daughter h.l.s. (whether one or more) will take 1/6, [*i.e.*, 2/3—1/2] [With an equal son's son she becomes a residuary: see Tab. of Res., No. 2].
e.g.,				
(i) Son's Daughter ..	1/2	2/3	When no (1) son, (2) daughter, or (3) *son's son*.	When there is only one daughter the son's daughter (whether one or more) will take 1/6, if there be no son or *son's son*. [With the son's son she becomes a residuary: see Tab. of Res., No. 2.]
(ii) Son's Son's Daughter	1/2	2/3	When no (1) son, (2) daughter, (3) son's son, (4) son's daughter, or (5) *son's son's son*.	When there is only one daughter or son's daughter, the son's son's daughter (whether one or more) will take 1/6, if there be no (1) son, (2) son's son or (3) *son's son's son*. [With the son's son's son she becomes a residuary: see Tab. of Res., No. 2.]
9. } UTERINE BROTHER 10. } or SISTER	1/6	1/3	When no (1) child, (2) child of a son h.l.s., (3) father or (4) true grandfather.	
11. FULL SISTER	1/2	2/3	When no (1) child, (2) child of a son h.l.s., (3) father, (4) true grandfather, or (5) *full brother*.	[With the full brother she becomes a residuary: see Tab. of Res., No. 5.]
12. CONSANGUINE SISTER	1/2	2/3	When no (1) child, (2) child of a son h.l.s., (3) father, (4) true grandfather, (5) full brother, (6) full sister, or (7) *consanguine brother*.	But if there is only one full sister and she succeeds as a sharer, the consanguine sister (whether one or more) will take 1/6, provided she is not otherwise excluded from inheritance. [With the consanguine brother she becomes a residuary: see Tab. of Res., No. 7.]

(*b*) The collective share is always divided *equally* among those to whom it is allotted.
(*c*) A Mahomedan can have as many as four wives at a time.
(*d*) If there be a *son's son* and a *son's son's daughter*, the former is a *higher* son's son in relation to the latter. If there be a *son's son's son* and a *son's daughter* the former is a *lower* son's son in relation to the latter. And if there be a *son's son* and a *son's daughter* or a *son's son* and a *son's son's daughter*, the former is an *equal* son's son in relation to the latter, both being equally removed from the deceased.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

سڀئي حق ۽ واسطا بحق حيدرآباد لا هائوس
وٽ محفوظ آهن

هي ڪتاب جمالي پرنٽنگ پريس مديفه مارڪيٽ حيدرآباد
مان شفيع چيني والا حيدرآباد لا هائوس اسٽيشن روڊ
حيدرآباد مان ڇپائي پڌرو ڪيو.

عبدالستار سومرو !

مرتب طرفان ٻه اکر!

ڪتاب لکڻ يا ڪنهن ڪتاب ڪي ترتيب ڏيڻ
نه ايترو ڏکيو آهي ۽ نه ئي وري ڪو ايترو آسان،

البت چوندا آهن ته ”همت مردان مدد خدا“

الله سائينءَ جا لکين احسان آهن جو مون ناچيز
جي محنت صاب پئي ۽ اڄ سنڌي ٻوليءَ ۾ هڪ اهم
ڪتاب جو اضافو ٿيو آهي.

منهن جو اشارو اسلامي شرعي قانونن جي انهي
مجموعي ڏانهن آهي، جيڪو اوهان جي هٿن ۾ آهي
سنڌي ٻوليءَ ۾ ”لا“ (يعني ايل- ايل- بي ڪندڙ
شاگردن لاءِ) جا ڪتاب نه هئڻ جي برابر آهن. خاص

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

طور تي "لا" جي شرعي قانون "محمدن لا" سان واسطو رکندڙ ڪتابن جي کوٽ تمام گھڻي آهي.

ان سلسلي ۾ حيدرآباد لا هائوس جي مالڪ مسٽر شفيع چيني والا کي اهو احساس تمام سختيءَ سان وهندو هئي آيو تنهن صاحب مونکي گذارش ڪئي ته آءٌ ان سلسلي ۾ ڪو ڪتاب مرتب ڪريان.

هي ڪتاب اسانجي ان ڀرپور ڪوشش جو نتيجو آهي. جيڪو اميد ته لا جي شاگردن لاءِ انتهائي مفيد ثابت ٿيندو.

اسان ڪوشش ڪئي آهي ته شرعي معاملن جي مڪمل قانونن کي هن ڪتاب ۾ آڻيون. ان سان گڏ اسان جملي آندل اصطلاحات جو انگريزيءَ ۾ پڻ ترجمو ڏنو آهي. جيڪو شاگردن جي سهوليت ۾ وڌيڪ اضافو ثابت ٿيندو.

اسلامي شرعي قانونن جي موضوع تي شايد سنڌي ۾ هي ٻهريون ڪتاب آهي. جيڪو هن موضوع تي ڇپيو آهي. هن ڪتاب کي ترتيب ڏيڻ جو مقصد هي

آهي ته سنڌي ٻوليءَ ۾ هڪ نئين باب جو اضافو ڪيو وڃي. ڇو ته سنڌي ٻوليءَ ۾ مذهبي قانونن جا ڪتاب نه هئڻ جي برابر آهن ۽ خاص طرح انهن سنڌي شاگردن لاءِ جيڪي قانون جو امتحان ڏيئي رهيا آهن. تن لاءِ هي ڪتاب هڪ بهترين مدد گار ثابت ٿيندو. ڇو ته قانونن جا اصطلاح گهڻو ڪري عربي ۽ اردو ۾ آهن.

هن ڪتاب ۾ ڪوشش ڪئي ويئي آهي، ته هر هڪ اصطلاح ڪيو وڃي ۽ اهي اصطلاح عام فهم پڻ بنايا ويا آهن. جنهن ڪري هن ڪتاب ۾ هڪ نئين جذبات پيدا ٿي پيئي آهي. آءٌ لا جي شاگردن ۽ اسلامي قانونن سان دلچسپي رکندڙ هر هڪ پڙهندڙ جو ٿورائتو ٿيندس جيڪڏهن هو منهن جي ڪيل ڪوشش کي پڙهن ۽ ٿي سگهي ته پنهن جي راين کان واقف ڪن.

اميد ته هن موضوع تي عنقريب هڪ ٻيو ڪتاب به شايع ڪيو ويندو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

اسان پنهنجي ڪيل محنت ۾ ڪيترقدر ڪامياب
ويا آهيون؟ اهو فيصلو اوهان کي ڪرڻو آهي؟

فقط

حافظ عبدالرحيم خالد جمالي

"الفاضل الجامعہ"

ڳوٺ نبي بخش جمالي

حيدرآباد سنڌ

عبدالرزاق سومرو

فهرست

باب پهريون

شريعت جا قانون ۽ انهن جا مختصر مرحلا ١

باب ٻيو

اسلامي قانون ۽ انهن جو بنياد ٦

باب ٽيون

نڪاح ١٣

باب چوٿون

مهر (حقي مهر يا ڪابينه) ٤١

باب پنجون

طلاق ٥١

باب ڇهون

نسب ٦٧

باب ستون

ملڪيت لاءِ ولي مقرر ڪرڻ ٧٣

باب اٺون

نفقو ٨٤

باب نائون

هبو (تحفو) ٨٩

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

باب ڏهون

وصيت جي تصديق ١٠۴

باب يارهون

وقف ١١٧

باب ٻارهون

شفعه ١٥٦

باب تيرهون

ورثو ۽ ترڪو ١٦٧

باب چوڏهون

ورثو حاصل ڪرڻ ١٧٥

باب پندرهون

حنفي مذهب بابت وراثت ١٨٣

باب سورهون

ورثي بابت شيعه مذهب جا قانون ٢١٧

باب سترهون

مسلمانن جي نڪاح (فسخ) ٽوڙڻ بابت قانونن

جو آرڊيننس لاڳو ٿيل سال ١٩٣٩ع ٢٢٨

باب ارڙهون

مسلم عائلي قانونن بابت آرڊيننس لاڳو ٿيل ١٦١ع ٢٣۴

بسم الله الرحمٰن الرحيم

باب ١

عبدالرزاق سومرو

شريعت جا قانون ۽ انهن جا مختصر مرحلا

اسلامي قانون

اسلامي قانون جا ٻه اهم شعبا آهن.

١ــ اهو شعبو جنهن جو تعلق حڪومت، بين الاقوامي معاملن، حڪومت جي انتظامي، سياسي، معاشرتي، تمدني ۽ ٻين اهڙن اجتماعي مسئلن سان هوندو آهي اهڙي شعبي کي پبلڪ لا Public Law چيو وڃي ٿو.

دنيا جي ترقي يافته قانونن وانگر اسلامي قانون جي هن شعبي کي رائج ڪرڻ لاءِ ضروري آهي ته مقننه (قانون رائج ڪرڻ وارو ادارو) مضبوط هجي

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

۽ انکي اسلامي قانونن جي معلومات ۽ انهن جي هلائڻ جي پوري ڄاڻ هجڻ سان گڏ ڪين اسلام سان مڪمل عقيدت هجي ۽ سندن خدا جي وحدانيت ۽ ان جي ذات تي مڪمل ڀروسي وارو عقيدو پختو ۽ مضبوط هجي ۽ ڀانکي خدا طرفان اسلامي قانونن رائج ڪرڻ لاءِ پڌل رکندو هجي- اسلامي مملڪت پاڪستان مٿين نظرئي مطابق وجود ۾ آيو آهي جنهن جي قيام جو مقصد به اهوئي آهي ته دين الاهيءَ کي هن ملڪ ۾ مڪمل بالادستي حاصل رهي.

٢- اسلامي قانون جي ٻئي شعبي جو تعلق گهڻو ڪري ماڻهوءَ جي ذات (پاڻ) سان آهي. جنهن ۾ عبادتون ازدواجي تعلقات، خانداني نظام جا معاملا شامل آهن. اهڙي شعبي کي شخصي قانون (Personal Law) چئي سگهجي ٿو.

جيڪڏهن ڪو مسلمان اهڙي ملڪ ۾ رهي ٿو جتي اسلامي قانون رائج نه آهن ته هو ان ملڪ ۾ شخصي قانونن جي بناء تي پنهنجي اسلامي قانونن تي هلي سگهي ٿو.

شرعي قانونن جا حد ۽ انهن جا استعمال
ADMINISTRATION OF MUSLIM LAW AND EXTENT OF ITS APPLICATION

انگريزن جي حڪومت ۾ گڏيل هندوستان جون عدالتون اسلامي شريعت جي صرف انهن قانونن کي

پنهنجي فيصلن ۾ تسليم ڪنديون هيون جن کي برطانيه جي پارليامينٽ يا هندوستان جي قانون ٺاهيندڙ مڃيو ويو هو، ان وقت اسلامي شريعت جي احڪامن جا هيٺيان قسم هئا.

١- اهي حڪم جيڪي قانون ٺاهيندڙ ادارن (Legislature) جي واضح هدايتن مطابق مسلمانن سان لاڳو ڪيا ويا هئا. جهڙوڪ جانشيني (ولي عهدي) ۽ ورثي جا حڪم ان شرط سان ته اهڙن حڪمن کي ٻئي ڪنهن قانون ذريعي منسوخ ڪيو ويو هجي- مثال طور ورثن جي اسلامي قانون مطابق مرتد (دين کان ڦريل، ورثي کان محروم ٿي وڃي ٿو ۾ مذهبي آزاديءَ جي ايڪٽ (Freedom of Religion Act) نمبر ٢١ لاڳو ٿيل سنه ١٨٥٠ع جي لحاظ کان هي قانون عمل ۾ نٿو اچي سگهي.

٢- اهي حڪم جيڪي مسلمانن سان انصاف (Justice) نصفت برابري (Equity) ۽ نيڪ نيتي وغيره (Good Conscience) جي بناء تي مسلمانن سان لاڳو ڪيا ويندا هئا مثال طور اسلام ۾ شفعي (لاڳاپيداري) (Pre-emption) جا احڪام، الله آباد ۽ بمبئي جي هاءِ ڪورٽن اسلامي قانون شفعه کي انصاف، برابري ۽ نيڪ نيتيءَ جي خلاف سمجهي ان کي پنهنجي حدن ۾ جاري نه ڪيو. جو ته ان لاءِ هن ڪورٽ جو چوڻ

Scanned with CamScanner

آهي تہ هي قانون جائيداد (ملڪيت) جي منتقليءَ جي آزاديءَ جي خلاف آهي.

انگريزن جي شرعي قانونن ۾ دخل اندازي

سنہ ١٨٥٧ ڪانپوءِ جڏهن برطانوي حڪومت جون قبضي ڪرڻ ڪانپوءِ هن ملڪ (برصغير) ۾ بنيادون مضبوط ٿي چڪيون تہ انگريزن ملڪي قانونن کي پنهنجي مرضي مطابق بدلائڻ ۽ ٺاهڻ شروع ڪيو ۽ ان سلسلي ۾ هڪ ايڪٽ جي ذريعي هندو ۽ مسلمانن جي شاهدي ۽ فوجداري قانونن کي بدلائي ڇڏيو.

اسلامي شريعت جي متعلق قانونن جو نفاذ

البت سنہ ١٨٩٧ع ۾ بنگال جي عدالتن لاءِ هي قانون بنايو ويو هو تہ جاءِ نشيني، ورثو ۽ نڪاح جي معاملن ۾ مسلمانن جي شرعي قانونن تي عمل ٿيندو.

١٨٧٢ع ۾ پنجاب لاز ايڪٽ جي ذريعي ورثو نڪاح، طلاق، مهر، ولي عهدي، وصيت، هبہ (تحفو) جي قانونن متعلق هي طي ڪيو ويو تہ جتي ٻئي ڌريون مسلمان هجن اتي شريعت جي قانون تي عمل ٿيندو. سواءِ ان جي تہ انهن قانونن جي ابتڙ ڪو ايڪٽ يا ريگوليشن موجود هجي يا وري اهي اصول برابري ۽ نيڪ نيتيءَ جي اصولن جي ابتڙ هجن. ان حالت ۾ بہ اهو شرط رکيو ويو تہ انهن (اسلامي) قانونن جو ڪو رواج سان نہ ٽڪرائجي. اهڙي طرح اسلامي قانونن جي حيثيت گهٽائي وئي پر سنہ ١٩١٣ع ۾ مسلمانن

جي احتجاج تي اولاد لاءِ ملڪيت وقف ڪرڻ کي جائز قرار ڏيڻ جي ايڪٽ نافذ ٿيو. ان ڪانپوءِ ٧ آڪٽوبر ١٩٣٧ع ۾ شريعت ايڪٽ نمبر ٢٦ نافذ ٿيو جنهن جي آڌار تي نڪاح، طلاق، مهر ۽ ورثي وغيره جا معاملات شريعت جي قانونن مطابق بنايا ويا ان شرط سان تہ انهن جي خلاف اڳي ڪو قانون موجود هجي سنہ ١٩٣٩ع ۾ مسلمانن لاءِ نڪاح فسخ (ٽوڙڻ) ڪرڻ وارو ايڪٽ بہ نافذ ٿيو.

پاڪستان قائم ٿيڻ ڪانپوءِ

١٩٤٨ع ۾ پنجاب ۾ شريعت ايڪٽ جي ذريعي سنہ ١٩٣٧ع واري ايڪٽ ۾ ترميم ڪئي وئي ۽ عورتن کي ورثي جو حقدار ٺهرايو ويو ١٩٦١ع ۾ مسلم عائلي قانونن جو ايڪٽ نافذ ڪيو ويو جنهن لاءِ عالمن جو چوڻ آهي تہ ان قانون ذريعي شريعت جي ڪن احڪامن ۾ ردو بدل ڪئي وئي آهي مثال طور ڇڙن ڏاڙن وڪڻ وارو قانون يا پوٽي کي ورثي جو حقدار بنائڻ وارو قانون وغيره.

—

Scanned with CamScanner

باب ٢

اسلامي قانون ۽ انهن جو بنياد
Sources of Islamic Law

اسلامي نقطه نظر کان مقنن (قانون ٺاهڻ وارو) خود خدا جي ذات آهي ۽ اسلامي قانون جو پهريون سر چشمو ۽ حقيقي بنياد الله جي طرفان آيل وحي يعني قرآن شريف آهي رسول الله ﷺ کي الله سائين شريعت ٺاهڻ لاءِ با اختيار بنايو آهي، ان سلسلي ۾ الله سائين جو فرمان آهي ته

ما آتا کم الرسول فخذوه وما نهاکم عنه فا انتهو	جيڪي رســـول اوهانکي (شريعت جا احڪام) ڏئي سي وٺو ۽ جن (ڪمن) کان منع ڪري انهن کان هانکي روڪيو.

مٿئين آيت جي لحاظ کان رسول الله ﷺ جي اطاعت ۽ فرمان برداري لازمي قرار ڏني وئي آهي ڇو ته پاڻ سڳورن جو هر قول (چوڻ) الله جي حڪم مطابق ٿي هوندو آهي. ان سلسلي ۾ خدا جو فرمان آهي ته

وما ينطق عن الهوي ان هو الا وحي يوحي	اهـــو (يعني نبي ﷺ) پنهنجي خواهش ســـان ڪابه ڳالهه نٿو ڪري پر انکي الله جي طرف کان وحي ڪيو ويندو آهي-

مٿين آيتن جي روءِ سان علماء اهـل سنت وٽ اسلام جا بنياد ماخذ چار آهن.

١ـ ڪتاب الله يعني قرآن مجيد

ان مان مراد الله جو اهو ڪلام آهي جيڪو رسول الله ﷺ تي آهستي، آهستي نازل ڪيو ويو ۽ اهو پاڻ سونهارن کان لــڳاتار نقل ٿيندو آيـو آهي. جنهن جو نالو قرآن مجيد آهي. قرآن جا لفظ ۽ معنيٰ ٻئي خدا جي طرفان نازل ڪيل آهن ۽ انهن ٻنهي مجموعن جو نالو قرآن آهي.

٢ـ سنت.

سنت رسول الله صلي الله عليه وسلم جي قول، فعل ۽ تقرير کي چيو ويندو آهي.

تقرير جو مطلب هي آهي ته پاڻ سونهارن ڪنهن کي ڪو ڪم ڪندي ڏٺو هجي يا ڳالهه چوندي ٻڌو هجي ۽ انهن ٻنهي وقتن تـي خاموشي اختيار ڪئي هجي ته سندن اها خاموشي ان ڳالهه جو ثبوت آهي ته اهو ڪم يا اها ڳالهه جائز آهي ڇاڪاڻ ته جيڪڏهن

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

انئين ڪرڻ يا چوڻ ناجائز هجي ها ته پاڻ خاموشي اختيار نه فرمائين ها.

٣- اجماع امت.

اجماع جو مطلب آهي ته ڪنهن به هڪ وقت جا سمورا مجتهد ۽ علماء دين ڪنهن مذهبي مسئلي لاءِ متفقه طور ڪو هڪ فيصلو گڏجي ڏين. اجماع ۾ عوام جي راءِ کي ڪوبه دخل نه هوندو آهي ۽ نه ئي انهن جي اختلاف کي ڪا حيثيت هوندي آهي.

٤- قياس.

قياس جي لفظي معنيٰ آهي اندازو ڪرڻ يا لڳائڻ ۽ هتي قياس جو مطلب آهي ته اصل ۾ حڪم جي جيڪا علت (سبب) موجود هجي سا ساڳي فرع ۾ به هجي ۽ ان فرعي حڪم جي باري ۾ ڪتاب سنت ۽ اجماع است ۾ ڪو حڪم موجود نه هجي ته ان وقت اصلي مسئلي تي قياس ۽ اندازو ڪري ان (نئين پيش آيل مسئلي) بابت ڪو حڪم جاري ڪيو ويندو.

قرآن ۽ سنت جي تعبير-

Interpre Tation of Quran A nd Sunnah

... برطانوي دور ۾ هندوستان جي عدالتن هي طي ڪيو هو ته اصولي طور تي قرآن جي اهڙي تعبير نه ڪرڻ گهرجي جيڪا مستند ۽ قديم مفسرن جي تعبير جي ابتڙ هجي- حديث جي متعلق به عام وجحان اهوئي

رهيو آهي ته عدالتن کي حديث جي لفظي تعبير جو سهارو وٺي ڪري نوان قانون بنائڻ نه گهرجن.

مسلمانن جا مذهبي فرقا

MUSLIMS ECTS

مسلمانن جا مذهبي طور تي وڏا فرقا ٻه آهن-

١- اهل سنت (سني)

٢- اهل تشعيت (شيعا)

اهل سنت ۽ اهل تشعيت ۾ چند بنيادي اختلافات آهن. مثال طور اهل سنت (سنين) وٽ مسلمان هڪ ٻئي جي مشوري سان ڪنهن به مسلمان کي پنهنجو خليفو چونڊي سگهن ٿا مگر اهل تشعيت (شيعن) وٽ خلافت ۾ صرف اهل بيت جو ورثو ۽ حق آهي. اهڙي طرح اهل سنت وارن وٽ شرعي قانون جا بنياد چار آهن.

١- ڪتاب الله ٢- سنت ٣- اجماع ٤- قياس مگر اهل تشعيت وٽ صرف ٻه بنياد آهن ١- ڪتاب ٢-سنت هو اجماع ۽ قياس کي نٿا مڃين. انهن وٽ حديثون به اهيئي سچيون ۽ قابل اعتبار آهن جن جا راوي صرف اهل بيت هجن.

شيعن جا ٣ فرقا (Sud Sects) آهن ١- اثناعشري ٢- اسماعيلي ٣- زيدي.

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

اهل سنت وارن جا مسلڪ

SUNNI SCHOOL OF THOUGHT

اهل سنت جا چار مذهب آهن،

١- حنفي: جيڪي امام ابو حنيفه نعمان بن ثابت رضي الله تعاليٰ عنه جا پوئلڳ آهن.

٢- شافعي- جيڪي امام محمد بن ادريس الشافعي رح جا پوئلڳ آهن.

٣- مالڪي: جيڪي امام مالڪ بن انس رضي الله تعاليٰ عنه جا پوئلڳ آهن.

٤- حنبلي- جيڪي امام احمد بن حنبل جا پوئلڳ آهن هي چارئي مذهب اصولن تي متفق آهن مگر ڪن فروعي ۽ جزوي مسئلن تي هڪ ٻئي کان مختلف آهن.

برطانوي هند جي عدالتن مطابق هر شخص تي ان جي فرقي جو قانون نافذ ڪرڻ گهرجي. ٻ-ر برصغير هندو پاڪ ۾ اڪثريت سني حنفين جي آهي انڪري ڪيس ۾ ٻنهي ڌرين کي سني تصور ڪيو ويندو.

جيستائينڪ اهو ظاهر نه ٿئي ته ڪا هڪ ڌر شيعو آهي. پر پاڪستان ۾ ڪاٿ جيڪي قانون ٺاهيا ويا آهن انهن جو اطلاق سيني فرقن تي هڪ جهڙو ٿئي ٿو ڪنهن به فرقي کي ڪا خصوصيت حاصل نه آهي.

اسلام قبول ڪرڻ

CONVERSION TO ISLAM

مسلمان ڪير آهي؟

هر اهو ماڻهو جيڪو الله جي هيڪڙائي محمد رسول الله ﷺ جن جي رسالت جو اقــرار ڪندي سمورا خدائي حڪم مڃي ٿو ته اهو مسلمان آهي. ڇو تــه شريعت جو تعلق ظاهر سان آهي. ان ڪري عدالت اهڙي شخص کي مسلمان سمجهندي ان جي نيت ۽ اندر (دل) جي وازن سان عدالت ٻڌل نه آهي.

نوٽ: پاڪستان جي موجوده آئين ۾ هڪ ترميم ذريعي مسلمان سڏائڻ لاءِ ختم نــبوت (نبي صلي الله عليه وسلم جن جو آخري نبي هئڻ) واري عقيدي تي ڪاربند رهڻ ضروري قرار ڏنو ويو آهي. ان ترميم ذريعي قادياني (احمدي) فرقي کي غير مسلم قرار ڏنو ويو آهي.

اسلام قبول ڪرڻ جو شاديءَ جي قانونن تي اثر

برطانوي هندوستان جي عدالتن هي طي ڪيو تـه هندو مرد جي هندو زال يا عيسائي مرد جي عيسائي زال جيڪڏهن اسلام قبول ڪري ته ان ســان سندن نڪاح نه ٽٽندو ۽ نه ئي اها ٻئي ڪنهن مسلمان سان شادي ڪري سگهندي جيڪڏهن هن ائين ڪيو ته اها تعزيرات هندو پاڪ جي دفعه نمبر ٤٩٤ مــطابق

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ٻن مڙسن وڪڻ واري ڏوهه جو مرتڪب (ڏوهاري) ٿيندي.

اسلام قبول ڪرڻ بعد ورثي جا حق

برطانوي هند جي عدالتن هي طي ڪيو آهي ته جيڪو شخص دين اسلام قبول ڪندو ته ان سان اسلامي شريعت جي ورثي جا قانون لاڳو رهندا ان شرط سان ته ان جي ابتڙ ڪو رواج نه هجي.

باب ٣

نڪاح

Marriage

نڪاح جي تعريف (نڪاح ڇا آهي؟)

نڪاح اهڙي معاهدي کي چوندا آهن جنهن جي ذريعي مرد لاءِ عورت سان زال مڙسيءَ وارا تعلقات شرعي لحاظ سان حلال ٿين ۽ ان سلسلي ۾ جيڪو اولاد ٿئي ٿو سو جائز ۽ صحيح نسل مان آهي.

نڪاح جي قابل (نڪاح لائق) هئڻ جا شرط

CAPACITY FOR MARRIAGE

هر سمجهدار (عاقل) بالغ نڪاح جو معاهدو ڪري سگهي ٿو چريئي (Lunatics) ۽ گهٽ عمر (Minoirs) (نابالغ) جو نڪاح ان جا ولي يعني وارث يا سنڀاليندڙ ڪري سگهن ٿا. پر جيڪڏهن نا بالغ سمجهدار هجي ته هو پنهنجي سنڀاليندڙ (مائٽن) جي اجازت سان نڪاح ڪري سگهي ٿو. حنفي مذهب موجب هڪ عاقل ۽

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

بالغ عورت پنهنجي سر نڪاح ڪري سگهي ٿي پر شافعي ۽ مالڪي مذهب موجب باڪره (Virgin) عورت کي پنهنجي سرپرست جي منظوريءَ کان سواءِ نڪاح ڪرڻ جي اجازت نه آهي.

هڪ مسلمان عاقل ۽ بالغ جو نڪاح ان جي مرضي خلاف ڪيو ويو هجي ته اهو باطل يعني رد سمجهيو ويندو. اهڙيءَ طرح جيڪڏهن زور ۽ زبردستيءَ سان ڪنهن مرد يا عورت کي نڪاح لاءِ راضي ڪيو ويو هجي ته اهو نڪاح به رد سمجهيو ويندو پر اگرچي هلي هو پاڻ راضي ٿي وڃن ته ته سندن نڪاح مستقل (پڪو) ٿي سگهي ٿو.

بلوغ، بالغ ٿيڻ

(MAJORITY OR PUBERTY)

شريعت ۾ مرد لاءِ ترڻ پوڻ يا ان لائق ٿيڻ جو جيڪڏهن هو ڪنهن عورت سان صحبت ڪري ته اها پيٽ سان ٿي پوي بالغ ٿيڻ جي نشاني آهي.

عورت کي ماهواري (ڪپڙا) اچڻ ان جسي بالغ ٿيڻ جي نشاني آهي.

بالغ ٿيڻ لاءِ عمر جي حد:

مرد لاءِ گهٽ ۾ گهٽ ١٢ سال ۽ وڌ ۾ وڌ ١٥ سال عورت لاءِ گهٽ ۾ گهٽ ٩ سال ۽ وڌ ۾ وڌ ١٥ سال بالغ ٿيڻ جي حد آهي.

شرعي لحاظ کان بالغ مرد ۽ بالغه عورت نڪاح ڪرڻ جا حقدار آهن. پر پاڪستان ۾ عائلي قانونن جي آرڊيننس جاري ٿيل سنه ١٩٦١ء مطابق ١٨ سالن کان گهٽ عمر وارو مرد ۽ ١٦ سالن کان گهٽ عمر واري عورت نڪاح نٿا ڪري سگهن.

نڪاح جا لوازمات:

(Essentials of amarriage)

ايجاب (Proposal) ۽ قبول (Acceptance)

نڪاح جا ٻه رڪن آهن. ايجاب ۽ قبول انهن لاءِ هي شرط آهي ته اهي (ايجاب ۽ قبول) شاهدن جي موجودگيءَ ۾ ٿين ڪين. يعني ٻه سمجهدار ۽ بالغ مسلمان مردن يا هڪ مرد ۽ ٻن عورتن جي موجودگيءَ ۾ ٻئي ڌريون ايجاب ۽ قبول ڪن. شاهدن جي موجود نه هجڻ سان نڪاح فاسد (اڻپورو) ٿي وڃي ٿو.

اهل تشيع وٽ ان موقعي تي شاهدن جو هجڻ ضروري نه آهي.

ايجاد ۽ قبول جو طريقو:

(Procegure of Proposal And Acceptance)

ايجاب ۽ قبول جو طريقو هي آهي ته ٻنهي ڌرين مان ڪا هڪ چوي ته ”مون تو سان نڪاح ڪيو“ ۽ ٻي ڌر جواب ۾ چوي ته ”مون توکي قبول ڪيو“ ٻهرين ڌر جي چوڻ (قول) کي ايجاب ۽ ٻئي ڌر جي

Scanned with CamScanner

جواب کي قبول چيو ويندو آهي. اهو ضروري نه آهي ته عورت جي طرف کان ايجاب هجي ۽ مرد جي طرف کان قبول هجي، اهو ان جي ابتڙ يعني مرد جي طرف کان ايجاب ۽ عورت جي طرف کان قبول پڻ ٿي سگهي ٿو.

مرد ۽ عورت سنئون سڌو جيڪڏهن پاڻ ۾ ايجاب ۽ قبول ڪن ته اهڙي طريقي کي اصالت جو طريقو چوندا آهن، پر جيڪڏهن هو ڪنهن ٻئي ڌر يعني وڪيل وغيره جي ذريعي ايجاب ۽ قبول ڪن ته انکي نيابت جو طريقو چيو ويندو آهي.

ٻنهي ڌرين جي نابالغ هجڻ جي حالت ۾ انهن جا ولي يعني سنڀاليندڙ ايجاب ۽ قبول ڪري سگهن ٿا.

ايجاب ۽ قبول لاءِ شرط اهو آهي ته ٻئي ڌريون هڪ ئي مجلس ۾ هڪ ئي جاءِ تي ويٺل هجن. جيڪڏهن ڪنهن هڪ ڌر هڪ مجلس ۾ ويهي چيو ته مون توسان نڪاح ڪيو ۽ ٻئي ڌر ان جو ان مجلس ۾ جواب نه ڏنو ۽ اتان اٿي ٻئي ڪنهن جاءِ ۽ وقت تي جواب ڏنو ته مون توکي قبول ڪيو ته ان صورت ۾ نڪاح نه ٿيندو.

جيڪڏهن خط جي ذريعي ڪا هڪ ڌر نڪاح جي پيغام ۾ ايجاب ڪري ته ٻئي ڌر کي شاهدن جي روبرو اهو خط پڙهي ٻڌائڻ بعد انهن جي اڳيان ان پيغام کي قبول ڪرڻ گهرجي نه ته نڪاح نه ٿيندو.

نڪاح جا لفظ

نڪاح جا ٻئي لفظ واضح ۽ چٽا هجن. مثال طرح مرد طرفان مون توسان نڪاح ڪيو ۽ عورت طرفان ته مون پاڻکي تنهنجي زال بنائڻ قبول ڪيو مٿيان الفاظ چٽا آهن. پر جيڪڏهن مٿيان چٽا الفاظ نه چيا وڃن ته به گهٽ ۾ گهٽ اهڙا لفظ ضرور چيا وڃن جن مان شاديءَ جي معنيٰ نڪري سگهي.

مثال طور مرد چوي ته مون تنهنجو پاڻکي تو لاءِ وقف يا تحفو ڪيو ۽ عورت چوي ته مون پاڻکي تنهنجي ملڪيت بنائي ڇڏيو.

اهڙن لفظن کي ڪنايه يعني لڪل (خفيه) الفاظ چئبو آهي. ضروري آهي ته جنهن عورت سان نڪاح ڪيو وڃي ان جو نالو معلوم هجي ۽ ان کي سڃاتو ويو هجي پوءِ جيڪڏهن آها سامهون هجي ته ان ڏانهن اشارو ڪافي آهي نه ته نالي ۽ پيءُ جي نالي وٺڻ سان انکي سڃاڻ رايو وڃي. مثال طور آءٌ هن سامهون ويٺل عورت سان نڪاح ڪريان ٿو يا هي چوي ته آءٌ عقيل جي ڌيءُ جميله سان شادي ڪريان ٿو.

زالن جو تعداد (Poly Gamy)

قرآن شريف جي فرمان مطابق ڪوبه شخص پاڻ قوت ۽ انصاف ڪرڻ جي طاقت رکي سگهي ته ان کي شريعت هڪ ئي وقت چار شاديون ڪرڻ جي اجازت ڏيئي ٿو.

Scanned with CamScanner

سورت نساء ۾ فرمايو ويو آهي ته

فا انڪحو اما طاب لڪم
من النساء مثنیٰ وثلث
و ربع و ان خفتم ان لا
تعدلوا فواحدت

پنهنجي پسند وارين عورتن
سان شادي ڪريو ٻه، ٻه
ٽي، ٽي ۽ چار چار، پــر
جيڪڏهن اوهان کــي ان
ڳالهه جو خوف هجي ته
اوهان (انهن سڀني زالن سان)
انصاف نه ڪري سگهندو
ته پوءِ صرف هڪ ئي زال
ڪافي آهي.

۾ فئملي لاز آرڊيننس ١٩٦١ء جي دفعه نمبر ٦ مطابق هڪ کان وڌيڪ شادين تي پابندي وڌي ويئي آهي. مثال طور پهرئين گهرواريءَ جي هوندي جيڪڏهن ڪو شخص ٻي شادي ڪرڻ گهريٿو ته انکي يونين ڪائونسل ۾ هڪ درخواست ڏيڻي ان ۾ ٻي شادي ڪرڻ جا سبب ڄاڻائڻا پوندا ۽ اهو به ڄاڻائڻو پوندس ته پهرئين زال ان (ٻي شادي ڪرڻ) ۾ راضي آهي. يونين ڪائونسل جو چيرمين درخواست ڏيندڙ شخص ۽ انجي پهرئين زال طرف کان هڪ هڪ نمائندو گهرائي ٻنهي جي وچ نياڪڙ (ثالثي) ڪاميٽي ٺاهيندو. اها ڪاميٽي ٻئي نڪاح ڪرڻ لاءِ مڙس کي اجازت ڏيندي يا روڪيندي. ڪاميٽي جي اجازت ڏيڻ بعد مرد کي سئو روپين جو دستاويز ڀري ڏيڻو پوندو. اهڙي اجازت ڪانسواءِ ٻي

شادي ڪرڻ عائلي قوانين جي بنيادن تي غير قانوني تصور ڪئي ويندي جنهن جي سزا هڪ سال جيل يا پنج هزار رپيه ڏنڊ يا هڪ ئي وقت ٻئي سزائون مقرر ڪيون ويون آهن.

گهڻا مڙس ڪرڻ
(POLYANDRY)

هڪ مسلمان عورت شريعت جي لحاظ کان هڪ وقت صرف هڪ ئي مڙس جي زال ٿي سگهي ٿي ۽ ان (هڪ) مڙس جي زال هوندي عورت لاءِ ٻئي مڙس سان نڪاح باالڪل باطل، حرام ۽ ناجائز سمجهيو ويندو ۽ اهڙي (هڪ مڙس هوندي ٻيو مڙس) مڙس سان جيڪو اولاد پيدا ٿيندو سو ناجائز ۽ حرامي سمجهيو ويندو.

اسلامي شريعت عورت لاءِ هڪئي وقت گهڻن مڙسن سان شادي ڪري کــي حڪيمانه مصلحتن ۽ حڪمتن جي بناءَ تي حرام قرار ڏنو آهي. جو ته ائين ڪرڻ سان گهڻيون ئي اخلاقي ۽ معاشرتي خرابيون پيدا ٿي وڃڻ جو انديشو آهي. ان کان علاوه ڪئين قانوني دشواريون پڻ پيش اچي سگهن ٿيون مثال طور عورت جي روز مره جي اخراجات ۽ پيٽ قوت جو ذمهوار ڪهڙي مڙس کي قرار ڏنو وڃي؟ يا ائين ڪرڻ سان جيڪا اولاد ٿئي تنهن کي ڪهڙي مڙس جي نسل مان سمجهيو وڃي؟ ۽ ان ڪري نسب جو سلسلو. ورثي

Scanned with CamScanner

جو حق ۽ ٻيا ڪيترائي معاملا بالڪل جهڳڙي جي صورت اختيار ڪري سگهن ٿا.

هلندڙ عدت ۾ نڪاح ڪرڻ

Marriage Buringlddat

شريعت طلاق ملڻ يا مڙس جي وفات کانپوءِ عورت لاءِ عدت گذارڻ جو شرط ان لاءِ رکيو آهي ته جيئن خبر پوي ته عورت پيٽ سان (حامله) آهي يا نه؟ جيئن ٻي نڪاح ڪرڻ کان پوءِ اولاد جي نسل جو صحيح تعين ٿي سگهي.

طلاق واري عورت جي بيوهه عورت عدت جو وقت ڪيترو ٿئي آهي:

پر جيڪڏهن عورت پيٽ سان (حامله Pergnant) نه آهي ته پوءِ رنڙ زال جي عدت جو وقت چار مهينا ڏهه ڏينهن ۽ طلاق واري عورت جي عدت جو وقت ٽي طهر (يعني ڪپڙن اچڻ کان پوءِ واري پاڪائي جو وقت) آهي. جيڪڏهن طلاق واري ڪنهن عورت کي ڪپڙا نه ايندا هجن ته پوءِ ان عورت جي عدت جو وقت ٣ مهينا آهي.

ڪا اهڙي بيوهه يا طلاق ڏنل عورت جنهن سان پنهنجي مڙس همبستري (حق سرا پاڙڻ) نه ڪئي هجي سا عدت گذارڻ جي پابندي نه آهي. عورت جيترو وقت عدت ۾ ويهندي اهو وقت ان مڙس جي ٿي زال

سمجهي ويندي (جنهن جي طلاق ڏني يا مرڻ سبب هو عدت ۾ ويٺي آهي) ان لحاظ کان ٻئس ۽ سندس مڙس تي هيٺيان قانون لاڳو ٿين ٿا:

١- عدت جي ٽائيم دوران عورت جو ڪنهن ٻئي مرد سان نڪاح ناجائز ۽ حرام هوندو.

٢- طلاق ڏنل عورت جي عدت درميان ڪنهن به وقت مڙس ان کي واپس وٺي سگهي ٿو ان شرط سان ته ڪيس مڙس طرفان ٣ طلاقون نه ڏنيون ويون هجن.

٣- ڪو به مرد طلاق ڏنل عورت جي عدت درميان جيڪڏهن چار شاديون آڳيئي ڪيل اٿس اگرچه هڪ کي طلاق ڏيئي چڏي اٿائين پر ان طلاق ڏنل عورت جي عدت درميان وڌيڪ نڪاح نٿو ڪري سگهي جو ته ائين ڪرڻ سان هو پنجين زالن رکڻ جو گنهگار ٿيندو.

٤- اهڙو مڙس طلاق ڏنل عورت جي ڀيڻ سان هلندڙ عدت درميان شادي نٿو ڪري سگهي جو ته ائين ڪرڻ سان هو ٻن ڀيڻن سان هڪ ئي وقت نڪاح ڪرڻ جو مجرم ٿيندو ۽ ائين ڪرڻ اسلام ۾ حرام آهي.

٥- طلاق ڏنل عورت جو هلندڙ عدت ۾ پيٽ خرچ طلاق ڏيندڙ مرد جي ذمي آهي.

نوٽ: طلاق ڏنل عورت يا مڙس جي مرڻ وجهه سببان بيواهه ٿيل عورت لاءِ اسلامي شريعت مطابق بهتر اهو آهي ته هو عدت پوري ٿيڻ بعد جائز طور تي نڪاح

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ڪري ان ۾ سندس نه صرف عزت ۽ حفاظت آهي بلڪه معاشري جي بدنظرن کان به هو بچي سگهي ٿي.

نڪاح جي داخلا

Registration of Marrage

شريعت جي لحاظ کان نڪاح جي داخلا ضروري نه آهي. پر پاڪستان جي عائلي قانون جي آرڊيننس جي دفعه نمبر ۵ جاري ٿيل سنه ۱۹۶۱ع مطابق نڪاح جي رجسٽريشن لازمي آهي ان لاءِ باقاعده نڪاحخوان (نڪاح پڙهندڙ مولانا) ۽ نڪاح رجسٽرار (نڪاح جي داخلا رکندڙ) هر يونين ڪائونسل ۽ يونين ڪاميٽين ۾ مقرر ٿيل آهن هن آرڊيننس مطابق شادي ڪرڻ وارو پنهنجي نڪاح کي رجسٽر ڪرائيندو بي حالت ۾ ۳ مهينا جيل يا هڪ هزار روپيه ڏنڊ يا هڪ ئي وقت ٻئي سزائون ڪيس ملي سگهن ٿيون.

اختلاف مذهب

(Difference of Religion)

مسلمانن جي مختلف فرقن جا مرد ۽ عورتون پاڻ ۾ نڪاح ڪري سگهن ٿا البته عورت جا حق ۽ فرض ان مذهب جي اصولن ۽ قانونن مطابق مقرر ڪيا ويندا جنهن (مذهب) تي هو قائم هئي.

قادياني لاهوري جماعت سميت غير مسلمان آهن.

books.sindhsalamat.com

اهڙو فيصلو پاڪستان جي آئين ساز اسيمبليءَ مستقل طور تي ڏيئي ڇڏيو آهي.

مسلمان مرد مسلمان عورت کانسواءِ اهل ڪتابن عورت (عيسائي ۽ يهودي مذهب جي عورت) سان نڪاح ڪري سگهي ٿو.

اهل ڪتاب (Revealed Religion)

مان مراد اهي ماڻهو آهن جيڪي ڪنهن نه ڪنهن الهامي ڪتاب کي مڃين ٿا جهڙوڪ يهودي نصارا.

مسلمان عورت صرف مسلمان مرد سان شادي ڪري سگهي ٿي.

اهل تشيع وارن وٽ مسلمان مرد غير مسلمان عورت سان شادي نٿو ڪري سگهي البت هو اهل ڪتابن عورت سان متعه ڪري سگهي ٿو.

اهل سنت وارن وٽ مجوسي (باهه جا پوڄاري) ۽ بت پرست عورتن سان نڪاح ناجائز آهي ڇو ته اهي (مجوسي ۽ بت پرست) مشرڪن سان شمار ڪيا وڃن ٿا. قرآن شريف ۾ مشرڪيائي عورت سان مسلمان مرد جو نڪاح ۽ مشرڪ مرد سان مسلمان عورت جي نڪاح کي سختيءَ سان روڪيو ويو آهي.

ان سلسلي ۾ صورت بقر ۾ تفصيل سان بيان آيل آهي.

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

محرمات نڪاح

ڪهڙن عورتن سان مائٽيءَ جي بنياد تي نڪاح ڪرڻ منع آهي

Prohibition On The Ground of Consaguinity

هيٺين عنوان جي ماتحت محرمات نڪاح يعني اهڙيون، عورتون جن سان رشتي داري ۽ قرابت داريءَ سبيان نڪاح ڪرڻ حرام آهي جو تفصيل ڏنو ويندو.

محرمات عورتن جو تفصيل قرآن شريف جي سورت نساء ۾ آيل آهي. ان مطابق محرمات ٽن قسمن جون آهن.

١- اهي عورتون جڪي نسب ۽ مائٽيءَ جي ڪري نڪاح لاءِ حرام آهن.

Prohibition on The Ground of Consanjuinty

هيٺين قسم ۾ هيٺيون عورتون اچن ٿيون.

(الف) ماءُ: هر اها عورت جنهن جي اولاد ۾ ڪو شخص سڌي يا اڻسڌي طرح شامل هجي حرام هجڻ ۾ ماءُ وانگر آهي. مثال طرح ڏاڏي، ناني ويندي پڙڏاڏي ۽ پڙناني تائين.

(ب) ڌيءُ، اهي سڀئي عورتون جيڪي ڪنهن شخص جي اولاد ۾ سڌي يا اڻسڌي طور آيل هجن اهي نڪاح ۾ ڌيءَ جي حڪم ۾ آهن. ان قانون

مطابق پوٽي، پڙ پوٽي، ڏهٽي پڙ ڏهٽي سڀ نڪاح ۾ حرام آهن.

(ت) ڀيڻ: ١- سڳي (حقيقي) ٢- نڳي (مائٽي) ٣- ڀنٽي. (پيءُ ساڳيو ماءُ جدا) انهن سڀني جي ڀينرن سان نڪاح حرام آهي.

(ث) ڦڦيون ۽ ماسيون پوءِ اهي سڳيون هجن يا نڳيون.

(ج) ڀائٽيون ۽ ڀاڻيجيون. اهڙيون عورتون جيڪي ڀاءُ يا ڀيڻ جي اولاد مان هجن تن سان به نڪاح ڪرڻ حرام آهي.

نوٽ- زنا (ناجائز تعلقات) مان ڌيءُ، پوٽي، ڏوهٽي ڀيڻ يا ڀاڻيجي به محرمات (اهي عورتون جن سان نڪاح ڪرڻ حرام آهي) مان آهن.

نڪاح ڪرڻ سبيان حرام ٿيندڙ عورتون:

Prohibition on The Ground Affinity

اهڙي حرمت کي حرمت مصاهرت (يعني ساهرائي نسب سبيان حرام ٿيل عورتون به چئبو آهي.

ان لحاظ کان هر مسلمان تي ان جي زال جي ماءُ يعني سس ناني، ڏاڏي، پٽ، پوٽن، ڏوهٽن جون زالون مٿس حرام آهن. زال جي ڌيءَ، پوٽي، ڏوهٽي سان به نڪاح ڪرڻ لاءِ منع آيل آهي پر ان شرط سان ته

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

زال سان همبستري ڪئي ويئي هجي نه ته به حالت ۾ منع ٿيل نه آهي.

اهڙي طرح زنا ڪيل عورت جي ماءُ، ڌيون، زنا ڪندڙ مرد تي ۽ زنا ڪندڙ جو پيءُ، ڏاڏو، پٽ انهي عورت تي حرام آهن.

اهي عورتون جيڪي هڪ ئي وقت نڪاح ۾ رکڻ حرام آهن.

Prohibtion of Marriageon The Ground of Un Lawful Conjunction

ڪوبه مسلمان اهڙين ٻن عورتن کي هڪ ئي وقت نڪاح ۾ نٿو رکي سگهي جن (عورتن) جـو هڪ ٻئي سان مائٽيءَ جو تعلق اهڙو هجي جو انهن مان جيڪڏهن ڪنهن هڪ کي مرد تصور ڪيو وڃي ته ٻئي (عورت) جو ان سان نڪاح حرام ٿئي جهڙوڪ ٻه ڀينرون انهن مان جيڪڏهن هڪ کي مرد سمجهيو وڃي ته به ان جي ڀيڻ ٿيو پوي. ظاهر آهي تـه ڀاءُ جو ڀيڻ سـان نڪاح حرام آهي.

رضاعت جي (مشيح شريڪ هڻ جي) بناء تـي نڪاح ڪرڻ جي ممانعت:

Prohibition of Marriageon The Ground of Posterage.

جن عورتن سان نسبي (خوني) رشتي جي آڌار تي

نڪاح ڪرڻ منع آهي انهن سان رضاعي يعني ٿڃ ڀيڻ جي رشتي جي بنيادن تي به نڪاح ممنوع آهي. البت ڪي رضاعي رشتا داو ان قانون کان بچيل پڻ آهن. مثال طور ڀيڻ جي رضاعي ماءُ، رضاعي ڀيڻ جي ماءُ، رضاعي ڀيڻ جي ڌيءُ يا رضاعي ڀيڻ جـي ڀيڻ وغيره رضاعت سببان جيڪا حرمت ثابت ٿئي ٿي ان کـي سمجهڻ لاءِ ڪليل قاعدو هي آهي ته کير پيئڻ واري ٻار لاءِ کير پيارڻ واري عورت جي طرف جا سيئي مائٽ اصلي مائٽيءَ وارو حڪم رکن ٿا ان ڪري اهـڙن سيني مائٽن سان نڪاح ناجائز آهي. پـر کير پيارڻ واري عورت جي نقطئه نظر کان صرف رضاعي ٻٽ جي زال يا مڙس يا وري ان جي اولاد اصلي مائٽيءَ وارو حڪم رکن ٿا.

زال مڙسي جا تعلقات قائم ٿيڻ

نڪاح: طلاق، وغيره جا سيئي قانون صـرف ان صورت ۾ لاڳو ٿين ٿا جڏهين مڙس پنهنجي زال سان واقعي جماع (همبستري، حق شرا پارڻ) ڪري چڪو هجي. ان لاءِ ضروري آهي ته خلوت صحيح به ٿيل هجي. خلوت صحيح جو مطلب آهي ته زال مڙس پاڻ ۾ اڪيلائيءَ ۾ مليا هجن ۽ انهن کي پاڻ ۾ جماع (همبستري، حق شرا پارڻ) لاءِ ڪابه شرعي. اخلاقي يا جسماني رنڊڪ موجود نه هجي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

نڪاح

جائز ۽ ناجائز هجڻ جي لحاظ کان نڪاح جا ٣ قسم آهن.

١- نڪاح صحيح

Vallid Marriage

نڪاح جو اهڙو معاهدو جنهن جي قائم ڪرڻ ۾ سموا رڪن ۽ شرط پورا ڪيا ويا هجن ۽ ان ۾ ڪنهن به قسم جي ڪمزوري يا خامي رهجي نه ويئي هجي ته اهڙي نڪاح کي نڪاح صحيح چئبو آهي.

هن نڪاح ڪرڻ بعد عورت جا مرد تي ۽ مرد جا عورت تي اهي سڀئي حق عائد ٿين ٿا جيڪي اسلامي شريعت مقرر ڪيا آهن. مثال طور هڪ ٻئي جي فرمان برداري، اٽي، لٽي، اجهي ۽ اولاد جي خرچ وغيره جي ذمه داري.

٢- نڪاح باطل

Volid Marriage

نڪاح باطل اهڙي نڪاح کي چئبو آهي جيڪو اصل کان ئي ڪرڻ ناجائز ۽ حرام آهي ۽ ان نڪاح ڪرڻ لاءِ شرع ۽ اسلام منع فرمايو هجي. مثال طور محرمات (حرام ٿيل عورتون جن جو تفصيل مٿي گذري چڪو آهي) عورتن سان نڪاح ڪرڻ اهڙي قسم جي

نڪاح ڪرڻ وارو اسلامي نقطه نظر کان گنهگار آهي ۽ ان قسم جي نڪاح ڪرڻ بعد ڪيس ان سان ڪو اولاد ٿيو ته اهو ناجائز ۽ حرام پار تصور ڪيو ويندو ۽ ان لاءِ ورثي، ترڪي جو حق به ثابت نه ٿي سگهندو.

٣- نڪاح فاسد

Irregular Marriage

نڪاح فاسد اهڙي نڪاح کي چئبو آهي جيڪو بذات خود ته ناجائز نه هجي پر ڪنهن ٻئي سبب ڪري اهو ناجائز ٿئي. مثال طرح نڪاح جي قائم تي شاهدن جو نه هجڻ. چئن زالن هوندي پنجين زال سان نڪاح ڪرڻ. هلندڙ عدت ۾ ڪنهن عورت سان شادي ڪرڻ وغيره. نڪاح فاسد قطعي طور تي حرام نه آهي. پر اهي سبب جن جي ڪري اهو نڪاح فاسد سمجهيو وڃي ٿو تن جي ختم ٿيڻ سان نڪاح جائز ٿيو پوي مثال طور چئن زالن سان هڪ کي طلاق ڏيڻ ۽ عدت گذرڻ بعد پنجين زال سان نڪاح ٿي سگهي ٿو. نڪاح فاسد ڪرڻ بعد زال مڙس جي تعلقات جي شروعات همبستري سان ٿيندي آهي جيستائين همبستري نه ٿي آهي تيستائين مٿن زال مڙس وارا قانون لاڳو نه ٿيندا. همبستري ڪرڻ بعد ان نڪاح مان جيڪو اولاد ٿيندو اهو صحيح نسل ۾ شمار ٿيندو ۽ انکي ورثي جو حق نه رهندو.

Scanned with CamScanner

نڪاح ثابت ٿيڻ

Proof of Marriage

نڪاح صحيح ثابت ٿيڻ لاءِ ضروري آهي ته جن شاهدن جي موجودگيءَ ۾ نڪاح ٿيو هجي اهي ان جي شاهدي ڏين يا نڪاح جو معاهدو لکيو ويو هجي.

نوٽ: ان لحاظ کان موجوده رجسٽريشن جو طريقو بهتر آهي. جنهن مطابق يونين ڪائونسلن ۾ نڪاح رجسٽر ڪيا ويندا آهن. گهرجي ته ان قانون کي باضابطه بنايو وڃي.

نڪاح متعلق اندازو لڳائڻ

Presumption of Marriage

جيڪڏهن نڪاح جو ڪو ظاهري ثبوت نه ملي ته هيٺين ڳالهين مان ان جو اندازو لڳايو ويندو ته نڪاح ٿي چڪو آهي. مثال طور زال ۽ مڙس جو گهڻي وقت تائين زال مڙس وانگر گڏ گذارو ڪرڻ.

٢- مڙس جي ان اقرار مان ته جيڪو اولاد هن عورت جي پيٽ مان ٿيو آهي آءٌ ان جو پيءُ آهيان وغيره.

خيار بلوغ-

Option of Puberty

جيڪڏهن ڪنهن نابالغ جو نڪاح ان جي پيءُ يا ڏاڏي پنهنجي پاڻ ۾ ڪرايو هجي ۽ اهو نڪاح هر

لحاظ کان موزون ۽ مناسب به هجي ته نا بالغ کي بالغ ٿيڻ تي ان نڪاح کي فسخ (ٽوڙڻ) ڪرڻ جو حق حاصل نه آهي. پر جيڪڏهن نا بالغن مان نڪاح ڪرڻ ۾ ماڻهن ٺڳي يا دوکو ڪيو آهي ته اهي (نا بالغ مرد يا عورت) بالغ ٿيڻ تي ان نڪاح کي فسخ ڪرڻ جو حق رکي سگهن ٿا.

خيار بلوغ متعلق شيعه ۽ سنين جا رايا:

جيڪڏهن نابالغ ڇوڪري ۽ نابالغ ڇوڪريءَ جو نڪاح پيءُ ۽ ڏاڏي کان سواءِ ڪنهن ٻي ولي (وارث- سنڀاليندڙ) ڪيو هوندو ته بالغ ٿيڻ کانپوءِ ٻنهي ڌريون نڪاح کي ختم ڪرڻ جو اختيار رکي سگهن ٿيون ان ۾ ڪوبه اختلاف نه آهي پر سنين وٽ اهڙو نڪاح جيستائين فسخ نه ڪيو وڃي تيستائين قائم رهي ٿو. شيعه حضرات وٽ اهڙي نڪاح کي ”عقد فضولي“ چيو وڃي ٿو ۽ اهو نڪاح ايستائين معطل رهي ٿو جيستائين ڪه ٻئي ڌريون بالغ ٿيڻ تي ان کي پڪو (پرسننٽ نه ڪن.

سنين وٽ جيڪڏهين ڇوڪري بالغ ٿي ۽ انکي نڪاح جي خبر به آهي ۽ هن ماٺ ڪئي ته ان جي بالغ ٿيڻ وارو اختيار ختم ٿي وڃي ٿو پر اهڙي ڇوڪري جنهن کي بالغ ٿيڻ تي نڪاح جي خبر نه آهي ۽ پوءِ جنهن به وقت ڪيس نڪاح جي خبر پيئي ۽ ان ماٺ اختيار ڪئي ته پوءِ سندس ان خاموشيءَ کي رضامنديءَ جي برابر سمجهيو ويندو.

Scanned with CamScanner

اهل تشيع حضرات وٽ بالغ ٿيڻ تي جيستائين نڪاح ۾ عورت رضامنديءَ جو اظهار نه ٿي ڪري تيستائين ان جو خيار بلوغ (بالغ ٿيڻ تي اختيار ملڻ) ختم نٿو ٿئي ۽ جڏهن ان جي رضامنديءَ جو اظهار ٿئي مثال طور مڙس سان همبستر ٿي پوءِ ان حالت ۾ خيار بلوغ ختم ٿي وڃي ٿو. سنين وٽ بالغ ٿيڻ تي پنهنجي ڌرين کي نڪاح فسخ ڪرڻ جو حق حاصل آهي ۽ اهو حق ان شرط تي قابل عمل رهي ٿو ان جو متعلق عدالت کان فيصلو حاصل ڪيو وڃي. جيستائين قاضيءَ جو حڪم نه مليو آهي تيستائين نڪاح باقي رهي ٿو. اهڙي حڪم حاصل ڪرڻ کان اڳ پنهنجي ڌرين مان ڪا هڪ ڌر مري وڃي ته ٻي ڌر مري ويل جي ملڪيت (ترڪي) مان ورثو حاصل ڪري سگهي ٿي.

شيعه حضرات وٽ خيار بلوغ جي استعمال کان اڳ ڪو به حق ثابت نٿو ٿي سگهي.

(نوٽ) نڪاح فسخ ڪرڻ جو جواز عدالت جي فيصلي وٺڻ تي منحصر نه آهي، پر ان جو مقصد اهو آهي ته عدالت کي ان تي شاهد بڻايو وڃي جئين اڳتي ڪنهن اختلاف جو امڪان باقي نه رهي.

متعه (متعو) يا عارضي نڪاح

(Muta) Temporary marriag

اهل تشيع وٽ نڪاح ٢ قسم آهن.

(١) عقد مستقل (٢) عقد عارضي

اهل تشعيت وارو ڪو به شخص مسلمان. ڪتابي يا مجوسي عورت سان عارضي نڪاح (متعو) ڪري سگهي ٿو. شيعه عورت صرف مسلمان مرد سان متعو ڪري سگهي ٿي. ڪيس ڪنهن غير مسلمان (اهل ڪتاب مجوسي) مرد سان متعي ڪرڻ جي اجازت نه آهي.

متعي جي صحيح هجڻ لاءِ هيٺان معاملا ضروري آهن.

(الف) متعه ڪندڙ مرد ۽ عورت کي پاڻ ۾ گڏ جي گذارڻ لاءِ هڪ مدت (ٽائيم) مقرر ڪرڻو آهي. اها مدت هڪ ڏينهن. هڪ مهينو، هڪ سال يا ڪيئي سال ٿي سگهي ٿي.

(ب) مهر جي رقم مقرر ڪئي وڃي.

متعه ڪرڻ بعد هيٺان اثر مرتب ٿين ٿا.

١- متعه ۾ مرد ۽ عورت هڪ ٻئي جي ورثي جا حقدار نٿا ٿين. پر عقد متعه مان پيدا ٿيل تعلقات جي نتيجي ۾ جيڪڏهن اولاد ٿئي ته اهو ماءُ ۽ پيءُ ٻنهي جي طرف کان ورثي جو حقدار ٿئي ٿو.

(٢) متعي دوران حمل ٿيڻ بعد جيڪو اولاد ٿئي سو صحيح نسب سان سمجهيو ويندو.

(٣) متع ڪرڻ تي زال مڙسيءَ وارا تعلقات قائم ٿي ويا هجن ۽ حالانڪه هن پاڻ ۾ ڪا مدت مقرر نه ڪئي هجي ته ان سموري مدت ۾ متع برابر قائم رهي

Scanned with CamScanner

ٽو ۽ ان سان جيڪو ٻه اولاد ٿيو سو پنهنجي پيءُ جي ورثي جو حقدار ٿيندو.

(۴) متعي جو مقرر ڪيل مدت ختم ٿيڻ تي متعي ڪرڻ جو معاهدو خود بخود فسخ (Dissolved) ٿي وڃي ٿو.

(۵) متعي ۾ طلاق جو حق نٿو وهي پر جيڪڏهن مرد گهري ته باقي وهيل متعي جي مدت عورت کي هبو (تحفو) ڪري ڏي ته پوءِ مقرر ٿيل مدت کان اڳ ئي معاهده متعه ختم ٿي سگهي ٿو.

(۶) جيڪڏهن متعي ۾ عورت سان همبستري ڪئي ويئي ته اها مڪمل مهر جي حقدار ٿيندي اگرچه مڙس متعي جي باقي رهيل مدت کي معاف ٿي چو نه ڪري چڪو هجي.

(۷) جيڪڏهين هلندڙ متعه ۾ عورت سان همبستري نه ڪئي ويئي ته اها اڌ مهر جي حقدار ٿيندي.

(۸) جيڪڏهن ڪا عورت پاڻ ئي متعي کي ختم ڪرڻ ۽ متع ڪيل مرد کان جدائي چاهي ٿي ته مرد کي اهو حق حاصل رهندو ته هو جدائي واري مدت جو مهر ان مدت جي مناسبت سان ڪاٽي سگهي ٿو.

جنهن عورت سان متع ڪيو ويو آهي اهل تشعيت وٽ اها ڪاڌي، پيتي ۽ گذارن (نان نفقه) جي خرچ لاءِ حقدار نه ٿيندي ڇو ته جنهن عورت سان متعه ڪيو ويو آهي اها زال وانگر نه هوندي آهي.

(۱۰) جيڪڏهن متع ڪيل عورت سان همبستري ڪئي ويئي ته ان جي عدت ٻه حيض يعني ٻه دفعا ڪپڙا اچڻ جي مدت تائين آهي. اهڙي عورت جنهن کي ڪپڙا ايندڙ نه آهن ته ان جي عدت ۴۵ ڏينهن ٿيندي. پيٽ سان هجڻ جي حالت ۾ اهڙي عورت جي عدت جو ٽائيم ٻار ڄمڻ تائين آهي.
متعه متعلق اهل سنت (سنين) جي راءِ.

سنين وٽ متعه ناجائز ۽ حرام آهي ڇو ته نڪاح مستقل طور ۽ هميشه لاءِ ڪيو ويندو آهي. جيڪڏهن زال ۽ مڙس جو ناهه نه ٺهي ته ان لاءِ اسلامي شريعت ۾ مرد کي طلاق ڏيڻ ۽ عورت کي خلع جو حق مليل آهي ان لحاظ کان اهل سنت وٽ متعه ڪرڻ ناجائز آهي.

نوٽ: نڪاح جي معاهدي وقت جيڪڏهن شريعت جي خلاف ڪو شرط ڪا پابندي لڳائي ويئي ته اهو شرط غلط ۽ رد سمجهيو ويندو.

نا بالغن جو نڪاح

Marrige of Minors

بالغ مرد ۽ عورت ٻئي نڪاح ڪرڻ ۾ مڪمل خود مختيار آهن. جيڪڏهن نڪاح ڪفو (پنهنجائپ) ۾ ڪيو ويو آهي ته پوءِ ولي (وارث، سنڀاليندڙ) کي ٻه ان ۾ دخل ڏيڻ جو ڪو حق ڪونهي. پر نا بالغ

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

جوڪري يا جوڪريءَ کي شريعت جي قانون مطابق
پنهنجو پاڻ نڪاح ڪرڻ جي اجازت نه آهي ۽ نه
ئي پنهنجي پاران ڪنهن وڪيل (نائب) کي نڪاح
ڪرڻ لاءِ چوڻ جو اختيار آهي. انهن نابالغ ڇوڪرو
۽ ڇوڪري جو نڪاح صرف ولي (Guariarr) ڪري
سگهي ٿو.

ولي طرفان نڪاح ڪرڻ
Guardianship In Marriage

نابالغ کي نڪاح ۾ ڏيڻ جو اختيار سندس هيٺين
مائٽن کي آهي.

١- پيءُ، ٢- ڏاڏو، ٣- ڀاءُ ۴- پيءُ جي مائٽيءَ
۾ ڪنهن مائٽ جي نه هئڻ جي حالت ۾ ماءُ يا ان
جي مائٽن سان نانو. مامو، ماسي وغيره. جڏهن
مٿي ذڪر ڪيل مائٽن سان ڪوبه مائٽ موجود نه
هجي ته وقت جي حاڪم کي به اهڙو اختيار حاصل
ٿيل آهي ته هو نابالغن جو نڪاح ڪرائي سگهي ٿو.

اهل تشيع وٽ نڪاح جو ولي صرف پيءُ ڏاڏي
وغيره کي تسليم ڪيو ويو آهي.

چرئي (مجنون مست) جو نڪاح
Marrige of Luntics

چرئي جو نڪاح به ان جو ولي ڪري سگهي

ٿو ۽ چريو سيائي (دماغي ۽ عقلي توازن صحيح ٿيڻ)
تي نڪاح کي قائم رکڻ يا ان کي ختم ڪرڻ جو
اختيار رکي سگهي ٿو.

نوٽ:

Dissolution of Muslim marriages Act 1939, Muslim Family Lhws Ordinance 1961

جي لاڳو ٿيڻ ڪانپوءِ شريعت اسلام جا نڪاح
سان واسطو رکندڙ ابتدائي احڪام هن وقت عملي طور
تي نافذ نه آهن.

زالن جي کاڌي ۽ گذران (نان نفقه) جو معاملو
Maint Enance of Wives

شريعت جي قانون مطابق زال کي نفقو ڏيڻ مڙس
تي واجب آهي. نفقي جو مطلب آهي زال لاءِ کاڌو،
لباس، جاءِ ۽ ٻيون بنيادي ضرورتون پوريون ڪرڻ.
جيڪڏهن زال ننڍي هئڻ سبب مڙس سان گڏ نٿي
رهي سگهي يا وري زال بيوفا ۽ نافرمان آهي ۽ مڙس
سان گڏ رهڻ ۽ ان کي همبستري ڪرڻ نٿي ڏيئي ته
پوءِ اهڙي زال جي نفقي جي ذمه داري مڙس تي عائد
نه ٿيندي. پر جيڪڏهن مڙس مقرر ڪيل مهر عورت
کي نٿو ڏيئي ۽ هو ان سبب ڪري مڙس سان گڏ
رهڻ کان انڪار ڪري ٿي ته ان حالت ۾ مڙس تي

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

لازم آهي تہ هو نفقو ادا ڪري. جيڪڏهن مڙس زال کي نفقو ڏيڻ نٿو چاهي تہ زال کي حق آهي تہ هو ان تي ڪورٽ ۾ نفقي لاءِ دعويٰ داخل ڪري. اهڙي طرح جيڪڏهن مڙس زال کي طلاق ڏيئي ڇڏي آهي تہ عورت هلندڙ عدت ۾ نفقي جو حقدار رهندي.

حقوق زوجيت (زالهپ جا حق حاصل ڪرڻ) لاءِ ڪيس داخل ڪرڻ.

جيڪڏهن ڪا زال ڪنهن جائز سبب کانسواءِ مڙس کان علحدگي اختيار ڪري ٿي تہ مڙس کي حق آهي تہ هو عدالت ۾ ان تي (پنهنجي زال هجڻ جي بناءَ تي مٿس عائد ڪيل حقوق جهڙوڪ همبستري گهرو فرائض وغيره لاءِ) دعويٰ داخل ڪري سگهي ٿو. جيڪڏهن عورت پنهنجي جدائيءَ لاءِ ڪو جائز سبب پيش ڪري نٿي سگهي تہ ڪورٽ کي اختيار آهي تہ هو عورت کي زبردستي مڙس جي حوالي ڪري سگهي ٿي. پر جيڪڏهن عورت اهو ثابت ڪري تہ مڙس جي ڏاڍائي واري هلت سببان هن جي صحت کي خطرو آهي يا مڙس پنهنجا حق (جيڪي هڪ زال جا مڙس تي عائد ٿين ٿا) پورا نٿو ڪري سگهي (جهڙوڪ قوت مردانگي وغيره) تہ پوءِ عدالت اهڙي عورت کي ان مڙس کان ڇڏائڻ لاءِ فيصلو ڏيئي سگهي ٿي.

مرتد ٿيڻ (يعني دين اسلام کان ڦري وڃڻ) جا نڪاح تي اثرات.

Effects of A Postasyon marriage

(Conversion to islam)

اسلام قبول ڪري مسلمان ٿيڻ يا وري دين اسلام کان ڦرڻ (مرتد ٿيڻ) سببان نڪاح تي هيٺيان اثر پون ٿا.

١. مڙس ۽ زال ٻنهي اسلام کي ڇڏي ڪو ٻيو مذهب اختيار ڪن ٿا يعني مرتد ٿي وڃن ٿا تہ ائين ڪرڻ سان انهن جو نڪاح باطل (ڪوڙو يا ختم) نٿو ٿئي.

٢- جيڪڏهن زال ۽ مڙس ٻئي مسلمان آهن انهن مان ڪو زال اسلام کان ڦري اهل ڪتابن يعني يهودن يا عيسائن ٿي وڃي ٿي تہ ان جو نڪاح فسخ (ٽٽي) نٿو ٽٽي پر قائم رهي ٿو.

٣- جيڪڏهن زال، مڙس ٻئي مسلمان آهن، انهن مان صرف مڙس اسلام کان ڦري ڪو ٻيو دوم اختيار ڪري ٿو ۽ زال اسلام تي قائم آهي تہ اڪثر علماءَ وٽ انهن جا ٻاڻ ۾ زال مڙسيءَ وارا تعلقات حرام ٿي وڃن ٿا.

٤- جيڪڏهن زال مڙس ٻئي اهل ڪتاب آهن انهن مان صرف مڙس اسلامي مذهب قبول ڪري ٿو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

۽ زال پراڻي مذهب تي قائم آهي ته ان صورت ۾ اڳيون نڪاح قائم رهي ٿو.

٥- جيڪڏهن ڪنهن ڪافر يا مشرڪ مرد جو نڪاح ڪنهن ڪافرياڻي يا مشرڪياڻي عورت سان ٿيل آهي ۽ اڳتي هلي مڙس اسلام قبول ڪري ٿو ته ان جي زال کي به اسلام قبول ڪرڻ لاءِ چيو ويندو. جيڪڏهن هن اسلام قبول ڪيو ته ساڳيو نڪاح برقرار رهندو پر جيڪڏهن اها عورت اسلام قبول ڪرڻ کان انڪار ڪري ٿي ته شرعي لحاظ کان انهن جو نڪاح فسخ ٿي وڃي ٿو.

٦- غير مسلم مرد ۽ عورت پنهنجي رواجن موجب شادي ڪن ٿا پر بعد ۾ ٻئي مسلمان ٿين ٿا ته انهن جي شادي برقرار رهي سگهي ٿي ۽ اڳتي هلي مٿن مسلمانن جي نڪاح جا قانون لاڳو ٿيندا.

باب ٤

مهر (حق مهر يا ڪابين)

DOWER

مهر جي تعريف

اهڙي روڪڙ رقم يا ڪا ٻي ملڪيت جيڪا نڪاح ڪرڻ وقت مڙس زال کي ڏيڻ جو واعدو ڪري ٿو ان کي مهر چئبو آهي.

شرعي لحاظ کان نڪاح هڪ معاهدو آهي مهر اهو مالي فائدو جيڪو عورت کي مرد سان نڪاح ڪرڻ جي عيوض حاصل ٿيندو آهي.

الله سائينءَ جو فرمان آهي:

وَ آتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً- عورتن کي مهر خوشيءَ سان ادا ڪريو.

اهڙي طرح ٻي هنڌ الله سائين فرمائي ٿو ته:
ان محرمات (نڪاح لاءِ حرام ڪيل عورتون) کان سواءِ باقي سڀ عورتون اوهان لاءِ حلال ڪيو ويو آهي

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جيئن اوهان پنهنجي مالڪ جي بدلي انهن کي حاصل ڪريو نڪاح ڪرڻ لاءِ نه آزاد شهواني (جنسي) خيالن جي پوراڻي لاءِ. پوءِ انهن مان اوهان جيڪو تمتع (فائدو حاصل ڪرڻ) ڪيو آهي ان جي بدلي ۾ ڪين مقرر ڪيل مهر ادا ڪريو.

مقدار جي لحاظ کان مهر جا قسم
Classification of Dower

(١) مهر مقرره

نڪاح ڪرڻ وقت يا ان کان پوءِ ڪڏهن به زال مڙس پنهنجي راضپي سان مهر جي رقم مقرر ڪن ٿا ته اهڙي مهر کي مهر مقرره چئبو آهي.

مهر ڪيترو ڏيڻ گهرجي؟

مهر ڪيترو به ڏيئي سگهجي ٿو. حنفي مذهب ۾ ان جو مقدار گهٽ ۾ گهٽ درهم جيڪو اسان جي ملڪ جي سڪي مطابق ساڍا ٽي يا پونا چار روپيه جي برابر ٿئي ٿو. اهل تشعيه وٽ مهر جي رقم مقرر نه آهي ڪيترو به ڏيئي سگهجي ٿو.

مهر ڏيڻ ضروري ۽ لازمي آهي. ڄر جيڪڏهين ڪو مڙس نٿو ڏيئي ته عورت کي حق آهي ته هو مهر وٺڻ لاءِ عدالت ۾ دعويٰ داخل ڪري ۽ عدالت کي قانوني طرح پورو مهر عورت کي وٺي ڏيڻو آهي. بشرطيڪ ڪنهن ملڪ جي قانون ساز اسيمبلي ان خلاف ڪو

قانون پاس ڪيو هجي. ڪنهن پيءُ پنهنجي نابالغ پٽ بدران مهر جي رقم مقرر ڪئي ته بالغ ٿيڻ تي پٽ کي اها رقم ضرور پرڻي پوندي.

نوٽ: جيڪڏهن زال مڙس جي وچ ۾ خلوت صحيح (يعني ٻنهي جو اهڙي حالت ۾ اڪيلو رهڻ جو الهن جي وچ ۾ همبستري ڪرڻ لاءِ ڪا رڪاوٽ نه هجي) ٿيل نه آهي ته پوءِ طلاق ڏيڻ جي حالت ۾ مڙس کي اڌ مهر ڏيڻو پوندو.

مهر مثل-
Customary Dower

جيڪڏهن نڪاح ڪرڻ وقت مهر جي رقم مقرر نه ڪئي ويئي يا هي چيو ويو ته عورت کي مهر نه ڏنو ويندو ته ان چوڻ يا مهر مقرر نه ڪرڻ سببان عورت مهر حاصل ڪرڻ جي حق کان محروم رهي نه سگهندي ان حالت ۾ نڪاح صحيح سمجهيو ويندو. ۽ عورت کي مهر مثل ڏياريو ويندو. جنهن جو مطلب هي آهي ته ان عورت جي خاندان ۾ ان جهڙي ڀين ۾ انهن جهڙي هجي عورتن مثلا ڀيڻ، ڦڦي، سوٽ، ماسات وغيره کي ڪيترو مهر مليو آهي اوترو مهر ان عورت کي به ڏياريو ويندو پر ان شرط سان ته اها عورت سونهن، ملڪيت، تعليم، ادب، اخلاق، هوشياري ۽ پاڪ دامني.

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

نڪاح شغار (بدي جو نڪاح)

هن نموني جو نڪاح اگرچه اسلام ۾ معيوب آهي پر اڄڪلهه اهو عام رائج آهي هن قسم جي نڪاح کي سنڌيءَ ۾ بدي جو رشتو چيو ويندو آهي. جنهن مطابق جميل پنهنجي ڀيڻ خليل کي ان شرط سان ڏيئي ٿو ته خليل وري پنهنجي ڀيڻ جميل کي ڏيندو. اهڙي صورت ۾ جيڪڏهن مهر مقرر ڪيو ويو آهي ته اهو ڏيڻو پوندو پر جيڪڏهن مهر مقرر نه ڪيو ويو ته پوءِ ٻئي عورتون مهر مثل جو حقدار ٿينديون.

مهر ادا ڪرڻ جا قسم-

ادائيگي جي لحاظ کان مهر ٽي قسم آهي.

۱- مهر معجل ۲- مهر موجل ۳- مهرِ مطلق.

مهر معجل Prompt Dower

هن مهر جو مطلب هي آهي ته نڪاح کان پوءِ زال جي گهر ڪرڻ تي اهو جلد ئي ادا ڪيو وڃي. اهو ان صورت ۾ ته نڪاح ڪرڻ وقت اهو چيو وڃي ته پورو مهر يا ان جو ڪجهه حصو نڪاح ڪرڻ بعد جلد ئي ورتو ويندو ته پوءِ مڙس تي لازمي آهي ته جنهن به وقت عورت مڙس کان مهر جي گهر ڪري ته مڙس کي اهو مهر ان وقت ئي ڏيڻو پوندو. پوءِ

چاهي اها گهر همبستري کان اڳ ڪئي ويئي هجي يا پوءِ.

جيڪڏهن مڙس مهر جي رقم ڏيڻ کان انڪار ڪري ٿو ته عورت کي حق آهي ته هو مڙس سان همبستري ڪرڻ کان انڪار ڪري. اهڙي حالت ۾ جيڪڏهن مڙس ڪورٽ ۾ زال خلاف (همبستري ڪرڻ لاءِ تيار نه ٿيڻ) جي دعويٰ ڪري ته ان جي اها دعويٰ ايستائين ڪورٽ نه ٻڌي سگهندي جيستائين مڙس مهر معجل جي رقم ادا نه ڪئي آهي.

جيڪڏهن ڪو مڙس پنهنجي زال کي وقت بوقت رقم يا سامان جي صورت ۾ ڪجهه ڏيندو وهي ٿو پر ان کي اهو ڪونه ٿو ٻڌائي ته هي رقم مهر مان آهي يا انهن ڏنو ويو آهي ته اهڙي ڏنل رقم يا سامان مهر ۾ شمار نه ٿيندو ۽ عورت پنهنجو مهر الڳ وٺڻ جو حق رکي سگهي ٿي.

مهر مؤجل Deferred Dower

جيڪڏهين مهرِ جي سموري رقم يا ڪنهن حصي جي ڏيڻ لاءِ ڪو خاص وقت مقرر ڪيو ويو آهي ته پوءِ ان وقت گذرڻ بعد مهر ادا ڪرڻ لازمي سمجهيو ويندو جيڪڏهن ان خاص وقت گذرڻ کان اڳ ئي مڙس مري وڃي ٿو يا زال کي طلاق ڏيئي ٿو ته پوءِ ان مهر جي ادا ڪرڻ لاءِ هي قانون لاڳو ٿيندا جيڪي

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مٿي مهر معجل (يعني جلدي مهر حاصل ڪرڻ) لاءِ بيان ڪيا ويا آهن.

مهر مطلق-

مهر ادا ڪرڻ جي سلسلي ۾ جيڪڏهن ڪو ٽائم مقرر نه ڪيو ويو آهي ته اهڙي حالت ۾ مهر ادا ڪرڻ لاءِ اهل سنت ۽ اهل تشيع ۾ اختلاف آهي.

١- اهل تشعيت وٽ اهو مهر معجل (جلد ئي ادا ڪرڻ) قرار ڏنو ويندو.

٢- اهل سنت وٽ مهر جو ڪو حصو معجل يعني ترڪڙو ادا ڪرڻ ۽ باقي حصو موجل (يعني ڪو وقت مهلت ملڻ) واري طريقي سان ادا ڪيو ويندو.

نوٽ- عائلي قانون جي آرڊيننس جاري ڏيل ١٩٦١ع جي دفعه ١٠ ۾ هي حڪم ڏنل آهي ته جيڪڏهين مهر جي لاءِ نڪاح جي وقت ڪابه وضاحت ڏيل نه آهي ته هو معجل (جلدي) يا ڪنهن خاص وقت گذرڻ بعد (موجل) ادا ڪيو ويندو ته ان حالت ۾ پوري مهر کي مهر معجل (يعني جلدي ادا ڪرڻ) سمجهيو ويندو. ان آرڊيننس جي دفعه نمبر ٦ ۾ اهو به چيو ويو آهي ته يونين ڪائونسل جي اجازت کانسواءِ مڙس ٻي شادي ڪندو ته پهرين زال جو مهر ڪيس يڪدم ادا ڪرڻو پوندو اگرچه ان جي ادا ڪرڻ لاءِ ڪو خاص وقت چو نه مقرر ڪيو ويو هجي.

books.sindhsalamat.com

زال جو مڙس کي مهر معاف ڪرڻ-

Remission of Dower Bi Wife

عورت کي هي حق حاصل آهي ته هوءَ پنهنجي مهر جي سموري رقم يا ان جو ڪجهه حصو پنهنجي مڙس يا ان جي مائٽن کي معاف ڪري سگهي ٿي ان شرط سان ته اها معافي بنان ڪنهن شرط ۽ بغير ڪنهن خوف، لالچ ۽ دٻاءَ جي هجي ۽ نه ئي عورت کي ڪنهن وهم ۾ وجهڻ يا نفسياتي دٻاءَ وجهڻ بعد مهر معاف ڪرڻ تي مجبور ڪيو ويو هجي. مثال طور ڪنهن عورت جو مڙس مري وڃي ته مڙس جا مائٽ عورت کي چون ته توڻ جيڪڏهن پنهنجي مري ويل مڙس کي مهر معاف نه ڪندين ته هو ويچارو بهشت ۾ وڃي نه سگهندو اهڙي حالت ۾ جيڪڏهن عورت مجبورا مهر معاف ڪندي به ته اهو مهر معاف نه سمجهيو ويندو.

زال مڙسيءَ وارن تعلقات پيدا ٿيڻ جو مهر تي اثر

Effects of Consum Mation On Marrige

صحيح نڪاح ڪانپوءِ جيڪڏهين زال مڙس جي وچ ۾ خلوت صحيح (مڪمل اڪيلائي) ٿي آهي ته عورت مقرر ڪيل مهر جي حقدار ٿيندي ۽ جيڪڏهن مهر مقرر ڪيل نه آهي ته هو مهر مثل جي حقدار

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ٿيندي پر جيڪڏهن نڪاح فاسد آهي ته ان کانپوءِ صرف خلوت صحيح هئڻ سان مهر واجب نه ٿيندو ان لاءِ واقعي جماع (همبستري) ٿيل هجي. خلوت صحيح کانپوءِ مڙس مري ويو ته عورت سڄي مهر جو حقدار ٿيندي.

خلوت صحيح کان اڳ زال مڙس جي وچ ۾ اڻوڻت سببان جدائي ٿي وڃي ته پوءِ اها جانچ ڪبي ته ان اڻوڻت جي ذمه دار زال آهي يا مڙس، جيڪڏهن اها جدائي مڙس طرفان ٿيل آهي مثال طرح مڙس زال کي طلاق ڏني آهي ته ان صورت ۾ عورت مهر جو حقدار ٿيندي پر جيڪڏهن اها جدائي زال جي طرفان ٿيل هجي مثال طور زال جي بالغ ٿيڻ تي شاديءَ کان انڪار يا خلع (مڙس کان جدائي) لاءِ ڪورٽ ۾ دعويٰ داخل ڪرڻ ته ان حالت ۾ عورت مهر کان محروم رهندي. خلوت صحيح کان اڳ ٿي مڙس زال کي طلاق ڏيني ٿو ته عورت مقرر ٿيل مهر مان اڌ مهر جو حقدار ٿيندي مهر مقرر نه هئڻ جي صورت ۾ عورت متعه مثل يعني ڪپڙن جي هڪ وڳي يا ان جي قيمت جيترو مهر حاصل ڪري سگهندي. وڳي جي قيمت جو اندازو زال مڙس پاڻ ۾ طي ڪندا.

نوٽ. فاسد (اڻپوري) نڪاح جي صورت ۾ همبستري ٿيڻ کان اڳ عورت ڪنهن به قسم جي مهر جو حقدار نه ٿيندي.

وارثن تي مهر جي ذمه‌داري، عورت جي وارثن طرفان مهر حاصل ڪرڻ لاءِ ڪيس داخل ڪرڻ جو بيان

Liability. of Heirs Suit For Dower and Limilation

مڙس زال کي مهر ادا ڪرڻ کان اڳيئي مري وڃو ته عورت جو حق مهر هر صورت ۾ قائم رهندو ۽ هي مهر هڪ قسم جو قرض سمجهيو ويندو جنهن جي ادا ڪرڻ جي ذمه داري مڙس جي ملڪيت تي هوندي مهر هڪ قسم جو قرض آهي ان ڪري مڙس جي ملڪيت مان هرهڪ وارث جنهن کي ان ملڪيت سان جيترو ورثو مليو آهي اهو ان مليل ورثي آهر مهر جو اوترو ئي حصو ادا ڪندو مثال طرح ڪنهن وارث کي مري ويل جي ترڪي (ڇڏيل ملڪيت) مان $\frac{1}{2}$ حصو ملي ته هو مهر جو به $\frac{1}{2}$ حصو بيوه کي ادا ڪندو.

جيڪڏهن مڙس جي ملڪيت تي زال جو قبضو بنان زور ۽ ڏنگيءَ جي آهي ته پوءِ ان عورت کي اهو حق حاصل رهندو ته جيستائينڪه ان کي مهر نه مليو آهي تيستائين هو اهو قبضو نه ڇڏي ان ملڪيت مان ڪو وارث پنهنجو ورثو وٺڻ گهري ته هو مهر جي قرض ۾ پاڻ کي ورثي طور مليل ملڪيت جي حصي مطابق مهر جي رقم ادا ڪري پوءِ پنهنجي حصي جو

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ورثو ڪئي. ٻيوهه جو مڙس جي ملڪيت تي قبضو هئڻ ان جو دليل نه آهي ته ڪا هوءَ ان ملڪيت جي مالڪ ٿي پيئي آهي. ان لحاظ کان هو ان ملڪيت کي نه وڪڻي ۽ نه ٿي وري ڪنهن کي تحفي طور اها ملڪيت ڏيئي سگهي ٿي ۽ نه وري ان ۾ ڪا ڦير ڦار ڪري سگهي ٿي.

باب ۵

طلاق

DIVORCE

شريعت اسلاميه هر ممڪن طور تي نڪاح جي معاهدي کي مضبوط ۽ پڪي بنائڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. پر ان هوندي به فطري طور تي اهو ناممڪن آهي ته اهو معاهدو هڪ دفعو ٿي چڪو هجي ته وري نه ٽٽي سگهي جو ته انساني زندگيءَ ۾ اهڙيون حالتون پيدا ٿين جو هر وقت امڪان رهي ٿو مثال طرح زال مڙس جي طبيعتن جو هڪ ٻئي سان نه ملڻ. باهمي نفرت پيدا ٿيڻ يا زال مڙس جي وچ ۾ ڪي اهڙيون حالتون جو پيدا ٿيڻ جو ان مان اهو ظاهر ٿئي ته اڳتي هلي انهن جو نڀائڻ پاڻ ۾ ناممڪن آهي ته اهڙين حالتن ۾ طلاق، خلع ۽ مبارت جي ذريعي نڪاح جي معاهدي کي فسخ (ختم) ڪري سگهجي ٿو.

اسلام مرد کي طلاق ۽ عورت کي خلع جو حق ضرور ڏنو آهي پر انهن حقن کي انتهائي محتاط طريقي

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سان استعمال ڪرڻ جي تاڪيد پڻ ڪئي آهي. ان سلسلي ۾ نبي ﷺ جن طلاق کي جائز ۽ حلال ڪمن ۾ سڀ کان اڻ وڻندڙ ڪم قرار ڏنو آهي. ان ڪري قرآن شريف طلاق احسن طرف اشارو ڪندي چيو آهي ته ”جڏهين اوهان پنهنجين عورتن کي طلاق ڏيو ته اهڙي طريقي سان ڏيو جو جيڪڏهن هلندڙ عدت ۾ پنهين جو ناهه ٿي پوي ۽ مڙس کي طلاق ڏيڻ واري قدم تي پڇتاءُ ٿو پوي ته هو عورت کي واپس حاصل ڪري سگهي.

طلاق جو حق.

هر عاقل (سمجهدار) بالغ مسلمان مرد کي هي حق حاصل آهي ته هو پنهنجي زال کي طلاق ڏي. ان کي ان ڳالهه تي به مجبور نٿو ڪري سگهجي ته هن طلاق کهڙن سببن جي ڪري ڏني آهي. نابالغ ۽ چريي مڙس کي طلاق ڏيڻ جو حق حاصل نه آهي.

طلاق ڏيڻ جو طريقو.

اهل سنت وٽ طلاق زباني ۽ تحريري (لکت ۾) طور تي ڏيئي سگهجي ٿي. جيڪڏهين طلاق لکت ۾ ڏنل هوندي ته اهو ثبوت لاءِ پيش ڪرڻو پوندو.

زباني طلاق ڏيڻ جي صورت ۾ لفظ ظاهر ۽ واضح (Express) هجڻ کپن جو انهن مان طلاق جو مفهوم (مطلب) واضح طور تي حاصل ٿي سگهي. مثال طور

هيٺيان لفظ هجڻ کپن ”مون توکي ڏني“ يا ”توتي طلاق آهي“.

طلاق ظاهري لفظن ۾ ڏني ويئي هجي ته پوءِ نيت (Inteirtion) جي ضرورت نه آهي. پر جيڪڏهين لفظ غير واضح ۽ مبهم (گڏيل) هجن ته پوءِ طلاق جي نيت هجڻ ضروري آهي. مثال طور مڙس چوي ته تون آزاد آهين يا منهنجو توسان اڄ کانپوءِ ڪوبه تعلق (واسطو) نه آهي.

شيعه مذهب جا قانون.

شيعه مذهب جي قانونن مطابق طلاق لکت موجب نٿي ٿي سگهي سواءِ ان حالت جي جو مڙس زبان سان طلاق جي لفظن چوڻ جي قابل نه هجي. شيعه قانونن مطابق طلاق ڏيڻ وقت ٻن شاهدن جو هئڻ ضروري آهي.

گونگو مڙس جيڪڏهين زال کي طلاق ڏيڻ چاهي ٿو ته هو ڪيس اشارن سان طلاق ڏيئي سگهي ٿو. پر جيڪڏهين هو لکڻ سکيل آهي! ته پوءِ ڪيس لکت ۾ طلاق ڏيڻي پوندي.

غائبانه (پرپٺ) طلاق.

ڪنهن به عورت کي سندس غير موجودگيءَ (پرپٺ) ۾ به طلاق ڏيئي سگهجي ٿي پر اهو ضروري آهي ته زال جو نالو ان حالت ۾ ورتو وڃي ۽ اهو پڻ ضروري

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

آهي تہ عورت کي طلاق ملڻ جي خبر نہ پوي گهرجي پر جيڪڏهن ڪيس خبر نہ بہ هوندي تہ بہ طلاق ٿي ويندي ۽ عدت درميان عورت نان نفقہ (روز مره گذاري جو خرچ) جي حقدار رهندي.

طلاق جا قسم-

اهل سنت (سنين) وٽ طلاق جون ٣ صورتون آهن.

١- طلاق احسن:

هي اها طلاق آهي جنهن ڪا مڙس زال کي طهر يعني پاڪائيءَ وارن ڏينهن ۾ بنان همبستري ڪرڻ جي صرف هڪ ڀيرو ڏئي ۽ ان کانپوءِ زال سان زالهپ وارا تعلقات نہ رکي. اهڙي طلاق ملڻ کان پوءِ عورت جي عدت جو وقت ٣ طهر يعني ڪپڙن اچڻ کانپوءِ ٣ دفعا پاڪائيءَ جو عرصو آهي. ان مدت ختم ٿيڻ تائين مڙس جيڪڏهن طلاق واپس نہ ورتي تہ عورت کي طلاق اچي ويندي.

٢- طلاق حسن:

ان طلاق جي صورت اها آهي تہ لاڳيتو ٽن طهرن ۾ زال کي هڪ، هڪ طلاق ڏئي، ان وچ ۾ زال سان همبستري نہ ڪئي وڃي ٽئين ڀيرو طلاق ڏيڻ جي اعلان سان طلاق مڪمل ٿي ويندي.

٣- طلاق بدعي:

هي طلاق جي بالڪل نا پسنديده شڪل آهي. ان جي صورت هي آهي تہ هڪ وقت ۾ هڪ ئي ڀيرو هڪ ئي جملي سان ٽي طلاقون ڏنيون وڃن يعني هي الفاظ چوڻ تہ آ توکي ٽي طلاقون ڏيان ٿو يا ٽي ڀيرا لاڳيتو چوڻ تہ مون "توکي طلاق ڏني. مون توکي طلاق ڏني. مون توکي طلاق ڏني." يا هڪ وقت ۾ هڪ طلاق ڏني وڃي ۾ لفظن سان ظاهر ٿئي تہ ان طلاق جو مقصد مڪمل ٽي طلاقون ڏيڻ آهي مثال طور هيئن چوي تہ "آءٌ توکي طلاق بائن ڏيان ٿو."

نوٽ: طلاق احسن ۽ طلاق حسن کي طلاق سنت چيو ويندو آهي شيعہ حضرات جي قانون ۾ طلاق بدعت کي تسليم نٿو ڪيو وڃي.

طلاق رجعي:

طلاق احسن کي عدت ختم ٿيڻ کان اڳي ۽ طلاق حسن کي ٽئين طلاق ڏيڻ کان اڳي طلاق رجعي ( ) چئبو آهي. ان وچ ۾ مڙس کي هي حق حاصل آهي تہ هو دوباره نڪاح پڙهائڻ يا نڪاح جي معاهدي ڪرڻ کانسواءِ ٽي پهرئين نڪاح جي آڌار تي زال کي واپس حاصل ڪري سگهي ٿو. ان لاءِ يا تہ هو ظاهر ظهور زال کي چوي تہ آءٌ توکي ٻيهر زال بنايان ٿو يا وري زال سان اهڙو سلوڪ ڪري

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

جنهن مان اهو ظاهر ٿئي ته هن طلاق ڏنل زال کي واپس پنهنجي زال بڻايو آهي جهڙو ڪيس چميون ڏيڻ يا ساڻس همبستري ڪرڻ وغيره.

طلاق بائن:

طلاق بائن اهڙي طلاق کي چئبو آهي جنهن کان پوءِ مڙس کي زال واپس ڪرڻ جو حق نه هوندو آهي طلاق احسن عدت جي ختم ٿيڻ سان ئي طلاق بائن ٿي وڃي ٿي. اهڙي طرح طلاق حسن ٽئين طهر ۾ ٽيون پيرو طلاق ڏيڻ سان بائن ٿي وڃي ٿي ۽ طلاق بدعت طلاق ڏيڻ سان ئي بائن ٿي وڃي ٿي. لکت واري طلاق به طلاق بائن ۾ شمار ڪئي ويندي آهي.

ايلاءِ:

(زال وٽ نه وڃڻ لاءِ قسم کڻڻ)- ايلاءِ جي صورت هي آهي ته ڪنهن شخص قسم کنيو ته هو چئن مهينن تائين پنهنجي زال سان همبستري نه ڪندو هاڻي جيڪڏهن هو ان تي قائم رهيو ته عورت کي طلاق ٿي ويندي پر جيڪڏهين ان وچ ۾ زال سان همبستري ڪيائين ته ايلاءِ ختم ٿي ويندو پر مڙس کي قسم کڻڻ جو ڪفارو ڀرڻو پوندو.

شافعي مذهب وارن وٽ ايلاءِ کانپوءِ زال مڙس جي وچ ۾ ايستائين جدائي نه ٿيندي جيستائينڪ ڪورٽ کان فيصلو نه ملي.

شيعه قانون مطابق ايلاءِ جي مدت هلندي ۽ ان کانپوءِ به مڙس زال وٽ نٿو وڃي ته عورت عدالت ۾ دعوىٰ داخل ڪندي ۽ قاضي پاڻ نڪاح کي فسخ (ختم) نه ڪندو پر مڙس کي مجبور ڪندو ته هو طلاق ڏي يا زال وٽ وڃي.

ظهار:

ظهار جو مطلب هي آهي ته مڙس پنهنجي زال کي اهڙين عورتن سان تشبيهه ڏي جن سان نڪاح ڪرڻ حرام آهي. مثال طور مڙس زال کي چوي ته ”تون مونکي پنهنجي ماءُ وانگر آهين“ ته ان ۾ مڙس جي نيت کي ڏٺو ويندو جيڪڏهين مڙس جي نيت ان مان اها هوندي ته ڪيس زال سان پيار محبت ۽ عزت ماءُ وانگر آهي ته ان حالت ۾ ظهار نه ٿيندو. پر جيڪڏهن مڙس جي نيت ئي اها هوندي ته زال مون کي حرام ٿيڻ ۾ ماءُ وانگر آهي ته پوءِ ان کي ظهار سمجهيو ويندو ۽ هاڻي ان مڙس لاءِ زال کي دوباره حاصل ڪرڻ لاءِ ڪفاره ظهار (ظهار ڪرڻ جي چٽي) ادا ڪرڻو پوندو ان ڪفاره (چٽي) ڀرڻ کانسواءِ زال مٿس حرام آهي.

ڪنهن ٻي طلاق جو اختيار ڏيڻ-

جهڙي طرح هڪ مسلمان مرد ڪنهن وڪيل جي ذريعي نڪاح ڪري سگهي ٿو اهڙيءَ طرح هو طلاق

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جو حق به جنهن کي وٽي تنهن کي ڏيڻي سگهي ٿو. ۽ اهو اختيار ڪنهن به وقت منسوخ به نه ڪري سگهجي ٿو.

جبري زوري طلاق-

ڪنهن مائٽ کي خوش ڪرڻ لاءِ ظاهري طور يا ڪنهن زور ۽ زبردستي جي ڪري يا نشو ٻي ڪري طلاق ڏني ويئي آهي ته اها طلاق ثابت ٿي ويندي پر هن شرط سان ته طلاق جا لفظ ظاهر ۽ واضح هجن. شيعه قانون مطابق اهڙي طلاق ثابت نه ٿيندي.

زور ۽ زبردستيءَ سان شراب پيارڻ يا مجبوريءَ جي حالت ۾ مثال طور اڄ مرڻ جي حالت ۾ شراب پيئڻ جي ڪري نشي جي حالت ۾ جيڪڏهن طلاق ڏني ويئي آهي ته اها طلاق صحيح ثابت نه ٿيندي.

نوٽ: جيڪڏهين ڪنهن مسلمان برطانيه ۾ ڪنهن انگريز عورت سان نڪاح رجسٽر ۾ داخل ڪرايو يا پاڪستان ۾ (Civil Marriage Act) جي مطابق نڪاح ڪيو ۽ ان نڪاح کي مڙس (ختم) ڪرڻ گهري ٿو ته شرعي طرح ان کي اجازت هوندي پر ملڪي قانون مطابق ان تي پابنديون عائد ٿي سگهن ٿيون.

خلع-

طلاق ڪانسواءِ نڪاح کي فسخ ڪرڻ جي ٻي صورت

هي آهي ته جيڪڏهين زال نڪاح فسخ (ختم) ڪرائڻ گهري ٿي ۽ هوءَ مڙس کي پنهنجي حق تان هٿ کڻڻ جي لاءِ بدلي طور ڪجهه رقم ڏيڻ لاءِ به تيار آهي يا پنهنجي مهر کي ان جي بدلي معاف ڪرڻ يا ڪا ٻي صورت اختيار ڪري ٿي جنهن مطابق مڙس کي مالي طرح فائدو ٿئي ٿو ۽ مڙس ان پيش ڪش کي قبول به ڪري ٿو ته ان حالت ۾ نڪاح فسخ (ختم) ٿي ويندو ۽ طلاق بائن ٿي ويندي اهڙي صورت کي خلع چئبو آهي.

مبارات-

زال مڙس ۾ جدائي اختيار ڪرڻ جي ٻي صورت اها آهي ته ٻئي ڌريون ڪن سببن ڪري ازدواجي زندگيءَ سان تنگ اچي چڪيون آهن ۽ پنهين جي گهر اها آهي ته هو خوشيءَ سان هڪ ٻئي کي ڇڏڻ لاءِ تيار آهن ۽ هڪ ٻئي کي پنهنجين ذمه وارين کان آجو ڪن ٿا ته ان طريقي سان نڪاح فسخ (ختم) ٿي ويندو جنهن کي مبارات چئبو آهي ۽ ان طريقي سان طلاق بائن ٿئي ٿي.

نوٽ: نڪاح فسخ ٿيڻ جي مٿين ٽنهي صورتن ۾ عورت کي عدت لازمي گذارڻي پوندي ۽ ان کي مڙس طرفان گذاري ڪرڻ جو خرچ ملندو.

Scanned with CamScanner

ڪورٽ جي ذريعي نڪاح فسخ ڪرائڻ

عنين ۽ نامرد:

جيڪڏهن مڙس نامرد ۽ ڪمزور (Importence) هجڻ سببان پنهنجي مڙسيءَ وارا حق نٿو ادا ڪري سگهي تہ عورت نڪاح فسخ ڪرڻ لاءِ ڪيس داخل ڪرڻ جو حق رکي سگهي ٿي ان جا هيٺيان شرط آهن.

١- زال کي نڪاح ڪرڻ وقت مڙس جي نامرد هجڻ جي خبر نہ هجي.

٢- جيڪڏهين زال کي ٻهريائين خبر نہ هئي پر معلوم ٿيڻ تي هن صاف طور مڙس کي قبول ڪرڻ جو اقرار ڪيو هجي جو نڪاح فسخ ڪرڻ وارو حق ختم ٿي ويندو.

٣- مڙس ۾ نامرديءَ وارو عيب نڪاح ڪرڻ جي وقت کان ئي موجود هجي تہ اهڙي صورت ۾ مڙس کي هڪ سال تائين علاج جي مهلت ڏني ويندي جيڪڏهن اهو علاج ڪامياب نہ ٿيو تہ پوءِ قاضيءَ جي ان اطمينان تي تہ هاڻي مڙس ٺيڪ نہ ٿي سگهندو تہ ان حالت ۾ قاضي نڪاح ٽوڙڻ جو فيصلو ڏيندو.

لعان:

مڙس جيڪڏهن زال تي بدڪاريءَ جو الزام هڻي ٿو تہ هو عدالت ڏانهن ويندي جيڪڏهن الزام غلط

ثابت ٿيو تہ نڪاح ٽوڙيو ويندو ان جو طريقو هي آهي تہ مڙس کي چار ڀيرا قسم ڏنو ويندو تہ جيڪڏهن مون غلط الزام لڳايو آهي تہ مون تي لعنت هجي. پوءِ زال کي بہ انهن لفظن ۾ قسم ڏنو ويندو تہ جيڪڏهين اهو الزام صحيح آهي تہ مون تي لعنت هجي ان ڪانپوءِ بہ ٻئي پنهنجي، پنهنجي چوڻ تي قائم تہ پوءِ هنن ۾ جدائي ڪرائي ويندي.

Dissolntion of Muslim Marriages Act
Act VIII 1939

مٿيون ايڪٽ هندوستان ۾ ١٩٢٩ع ۾ نافذ ڪيو ويو جنهن مطابق نڪاح ڪرڻ لاءِ هيٺيان سبب بيان ڪيا ويا آهن.

١- مڙس چئن سالن تائين گم هجي.

٢- مڙس ٻن سالن تائين زال کي نفعو (گذران جو خرچ) نہ ڏي.

٣- مڙس کي ٧ سال يا ان کان وڌيڪ مدت لاءِ جيل اچي ويو هجي.

نوٽ: اهو شرط شرع اسلام ۽ معاشرتي حيثيت سان غلط آهي. جيڪڏهين مڙس کي جيل اچي ويو هجي تہ هڪ فرمانبردار زال لاءِ لازمي آهي تہ هو ان جي سزا ختم ٿيڻ جو انتظار ڪري.

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

٤- بنان ڪنهن واجبي عذر جي مـرّس پنهنجا فرائض ادا نٿو ڪري.

٥- مرّس چريو ٿي پوي ۽ علاج ڪانپوءِ به سياڻو نه ٿئي.

٦- عورت جو ٻيهار بلوغ کي استعمال ڪري نڪاح فسخ ڪرڻ.

٧- مرّس جو زال سان ڏاڍائي وارو برتاءُ ڪرڻ.

٨- ٻيو ڪو اهڙو سبب جنهن جي ڪري نڪاح فسخ ٿي سگهي.

زال سان ظالمانه برتاءُ ڪرڻ

(Cruilty of Husvand)

١- عام طور تي مارڻ يا بي رحميءَ واري هلت هلڻ سببان زال کي تنگ ڪرڻ جو هن جي زندگي ناقابل برداشت ٿي پوي اگرچه ان ۾ ماريو نه به وڃي پر ته به بار بار طعنا هڻڻ اجايو وهم ۽ گمان رکڻ وغيره.

٢- مرّس جو بدڪار عورتن سـان تعلقات قائم ڪرڻ ۽ بدڪاريءَ جي زندگي گذارڻ.

٣- عورت کي بدڪاريءَ جي زندگي گذارڻ تي مجبور ڪرڻ.

٤- عورت جي ملڪيت تي قبضو ڪـرڻ يا ان

کي پنهنجي ملڪيت استعمال ڪرڻ کان روڪڻ.

٥- پنهنجي مذهبي خيالات کان عورت کي روڪڻ يا مذهبي ڪمن تي عمل ڪرڻ کان روڪڻ مثال طور نماز پڙهڻ، قرآن جي تلاوت ڪرڻ، روزا رکڻ وغيره.

٦- جيڪڏهين مرّس کي هڪ کان وڌيڪ زالون آهن ته انهن ۾ قرآني تعليم مطابق انصاف وارو برتاءُ نه ڪرڻ.

طلاق جا اثر:

(Effects of Divorce)

جيڪڏهين مرّس زال کي طلاق ڏني هجي ته ان تي هيٺيان اثر مرتب ٿين ٿا.

١- جيڪڏهين زال سان خلوت صحيح نه ٿي آهي ته اها طلاق ڪانپوءِ بنان عدت گذارڻ جي ٻيو نڪاح ڪري سگهي ٿي.

٢- جيڪڏهين زال سان خلوت صحيح ٿيل آهي ته طلاق ڪانپوءِ ان تي عدت گذارڻ لازمي آهي. جنهن دوران هو گذران جي خرچ جو حقدار ٿيندي.

٣- طلاق بائن ٿيڻ سان ٿي زال مرّس پنهنجن لاءِ همبستري (Ssxual Intercourse) ڪـرڻ غير قانوني ۽ حرام ٿي وڃي ٿو ۽ اهڙي جماع جـي نيت جي۾ محمل ٿيڻ سان جيڪو اولاد ٿئي اهـو صحيح نسب

Scanned with CamScanner

سان نہ سمجھيو ويندو پوءِ ڪٿي مڙس ان نسب جو اقرار چو نہ ڪري.!

حلالہ:

جيڪڏهين مڙس عورت کي ٽي طلاقون ڏنيون تہ ان کي طلاق مغلظہ چئبو آهي اهڙي طلاق ڪانپوءِ جيڪڏهين ٻئي ڄڻا ٻيهر رشتہ ازدواج ۾ ڳنڍجڻ چاهين ٿيون تہ ان جو طريقو هي آهي تہ عورت عدت گذارڻ ڪانپوءِ ڪنهن ٻئي مرد سان نڪاح ڪري ۽ اهو ان سان لازمي همبستري ڪري تنهن ڪانپوءِ جيڪڏهين اهو مڙس ان عورت کي طلاق ڏي تہ هي عورت عدت گذارڻ ڪانپوءِ اڳوڻي مڙس (جنهن ٽيئي ڀيرا طلاق ڏني هئي) سان نڪاح ڪري سگهي ٿي ان طريقي کي فقہ جي اصطلاح ۾ "حلالہ" چيو وڃي ٿو.

نوٽ: شريعت جي لحاظ کان زال، مڙس ۾ٰ ڪو بہ هڪ مڙس (اسلام کان ڦرڻ) ٿي وڃي تہ ان جو نڪاح ٽٽي وڃي ٿو ۽ اهي حق جيڪي شرعي لحاظ کان انهن کي حاصل آهن سي ختم ٿي وڃن ٿا.

عائلي قانون جي ذريعي طلاق-

عائلي قانون جي آرڊيننس لاڳو ٿيڻ سنہ ١٩٦١ع

جي لحاظ کان طلاق جي حق کي شريعت جي گهڻن قانونن جي ابتڙ شرطن سان مشروط ڪيو ويو آهي. جنهن مطابق چيو ويو آهي تہ طلاق ڪهڙي بہ قسم جو هجي ان جي خبر هر حالت ۾ يونين ڪائونسل جي چيئرمين کي ڏني ويندي ۽ ان اطلاع ڪانپوءِ ٩٠ ڏينهن گذرڻ ڪانپوءِ طلاق موثر ٿيندي ان شرط سان تہ چيئرمين ثالث لاءِ جيڪا ثالثي ڪميٽي ٺاهي تنهن جون ڪوششون ڪامياب نہ ٿيون آهن. ٩٠ ڏينهن ان ڏينهن کان ڳڻيا ويندا آهن جنهن ڏينهن چيئرمين کي اطلاع ڏنو ويو آهي پوءِ طلاق ڪيترا ڏينهن اڳي ڇو نہ ڏني وئي هجي. اطلاع ڏيڻ کان پوءِ ٩٠ ڏينهن جي ختم ٿيڻ تائين طلاق ثابت نہ ٿيندي ان وچ ۾ مڙس زال کي واپس حاصل ڪري سگهي ٿو.

حالانڪ شريعت جي لحاظ کان طلاق بدعي جلدي واقع ٿي ويندي آهي ۽ عدت هلندي مڙس عورت کي واپس بہ نٿو ڪري سگهي ۽ عدت ختم ٿيڻ ڪانپوءِ بنان حلالہ جي ان عورت کي واپس سا ڳيو مڙس پنهنجي نڪاح ۾ وٺي نٿو سگهي.

ان آرڊيننس جي دفعہ نمبر ٧ جون پيون شقون هن ريت آهن.

١- جيڪو شخص پنهنجي طلاق ڏيڻ گهري ٿو سو طلاق ڏيڻ جي اعلان ڪانپوءِ جيترو جلد ممڪن ٿئي

Scanned with CamScanner

يونين ڪائونسل جي چيئرمن کي ان جو اطلاع ڏيندو ۽ طلاق جو هڪ نقل زال کي پڻ ڏيندو.

نوٽ:

زيادہ تفصيل لاءِ ڏسو عائلي قانون جـــاري ٿيل ١٩٦١ع جنهن جا ڪجهه حصا هن ڪتاب جي پڇاڙي ۾ ڏنا ويا آهن.

باب ٦

نسب

PARENTAGE

١- صحيح النسب Legitimacy ۽

٢- اقرار نسب Acknowledgement

نسب اهو تعلق آهي جيڪو ٻار جو پنهنجي والدين سان هوندو آهي ۽ ان مان قانوني نتيجا پيدا ٿين ٿا. مثال طور ورثي جو حق. ولي سنڀاليندڙ) ۽ گذران لاءِ خرچ پکو ڏيڻ (نفقه) جو حق وغيره.

ماءُ جي طرفان نسب ۽ ان جو مقرر ٿيڻ-

Maternity Aud Its Establishment

هي اهڙو قانوني تعلق آهي جيڪو ٻار کي پنهنجي ماءُ سان هوندو آهي. ماءُ جي نسب لاءِ اهو ڪافي آهي ته اهو ٻار ان عورت (ماءُ) جي پيٽان ڄائو هجي ڀوءِ چاهي اهو جائز حمل مان هجي يا ناجائز حمل مان البت هي ضروري آهي ته جيڪڏهين ٻار ناجائز (زنا)

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

جي حمل مان پيدا ٿيو آهي ته ان جو پيءُ طرفان
نسل متعين (مقرر) نه ٿيندو ۽ نه ئي اهو ٻار پنهنجي
ناجائز (زاني) پيءُ جي ورثي جو حقدار ٿيندو. ان ٻار
جا ... حق (ورثو، سنڀال ۽ گذران جو خرچ) صرف
ماءُ ... ان لاڳو ٿيندا.

پيءُ طرفان نسب ۽ ان جو تعين-

Paternity And Its Establishment

پيءُ جو نسل اهو قانوني تعلق آهي جيڪو ٻار
کي ... سان هوندو آهي ان شرط سان ته اهو
ٻار صحيح (...) مان هجي.

ٻار جو ... مرد سان لاڳو ڪرڻ
لاءِ شرط هي ... مرد جو ٻار جي ماءُ سان جنسي
تعلق قانوني طور جائز هجي مثال طور ان ڳالهه جو
ثبوت هجي ته هن مرد جو نڪاح ٻار جي ماءُ سان
جائز طور تي ٿيل آهي ۽ شرعي لحاظ کان ان نڪاح
جي جائز هجڻ ۾ ڪا رڪاوٽ نه آهي نڪاح جي ثبوت
لاءِ شاهدن جي شاهدي يا زال مڙس جو گهٽ وقت
هڪ ٻئي سان زال مڙسي وانگر گڏ رهڻ ڪافي آهي.

ٻار جو پيءُ جي صحيح نسل مان هجڻ لاءِ هيٺين
ثابتين جي ضرورت آهي.

(الف) اهو ٻار جيڪو نڪاح کانپوءِ ڇهن مهينن
گذرڻ بعد پيدا ٿيو هجي سو قانون شريعت ۽ قانون
شهادت ٻنهي جي روءِ سان صحيح نسل مان ان شرط
سان ته مڙس لعان جي ذريعي ان ٻار ... نسب جو
انڪار نه ڪيو هجي-

(ب) اهڙو ٻار جيڪو نڪاح ڪرڻ کانپوءِ ڇهن
مهينن جي مدت ۾ ڪنهن به وقت پيدا ٿيو هجي
سو به قانون شهادت مطابق ته صحيح نسل مان آهي پر
قانون شريعت مطابق صحيح نسل مان نه آهي سواءِ
ان جي ته مڙس ان جي نسب جو اقرار ڪري.

(ت) نڪاح فسخ ٿيڻ کانپوءِ (زال بيوه) نڪاح نه
ڪيو پر ان کي ٻار پيدا ٿئي ٿو ته اهو ٻار قانوني
شهادت جي آڌار تي ته ... جي نسل مان
ليکبو ۽ قانوني شريعت جي لحاظ کان اهو ٻار جڏهن
نڪاح فسخ ٿيڻ کانپوءِ ٻن سالن جي مدت ۾ پيدا
ٿيو اهو اڳوڻي ئي مڙس جو ليکبو نه ته نه. اهل تشيع
وٽ جڏهن اهو ٻار ڏهن مهينن جي اندر پيدا ٿيو
ته به ساڳئي مڙس جو سمجهبو ۽ ڏهن مهينن کان
وڌيڪ عرصي کانپوءِ پيدا ٿيو ته انهي مڙس سان نه
سمجهيو ويندو.

نسب جو اقرار-

Acknowled Gement

جتي عورت ۽ مرد جو نڪاح ڪنهن شهادت سان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ثابت نہ ٿئي ۽ نہ ئي ٻار گهٽ ۾ گهٽ ٦ مهينا ۽ وڌ ۾ وڌ ٢ سال يا ڏهن مهينن جي مدت اندر پيدا ٿيو هجي تہ شريعت مرد کي اهو اختيار ڏنو آهي تہ هو ٻار کي پنهنجي نسل مان ظاهر ڪري ڪيس اهو اختيار ان لاءِ ڏنو ويو آهي تہ نسب جي اقرار ڪرڻ سان مٿس ٻار جي پرورش جي ذمہ داري عائد ٿيندي ۽ ٻار جي ماءُ بہ سندس ئي زال تسليم ڪئي ويندي اهو اقرار ظاهر ظهور لفظن ۾ ڪري يا ٻار سان اهڙو رويو اختيار ڪري جو ڪو سڳو پيءُ پنهنجي پٽ سان ڪندو آهي پر اهو اقرار صرف ان حالت ۾ ڪارآمد ٿيندو جڏهن ٻار جو نسب شڪ ۾ هجي ۽ جتي مڙس سان نسب ٻار جو لڳي ئي نہ تہ اتي اهڙو اقرار ڪم نہ ڏيئي سگهندو مثال طرح هي ثابت ٿي وڃي تہ زال ۽ مڙس جو نڪاح باطل (ڪوڙو) هو يا حالتون اهڙيون هيون جو زال ۽ مڙس جي وچ ۾ جنسي (همبستري) تعلقات ممڪن نہ هئا يا حمل جي شرعي طور مقرر ڪيل مدت گهٽ ۾ گهٽ ڇهہ مهينا گذرڻ کان اڳ ۽ وڌ ۾ وڌ ٻہ سال گذرڻ کانپوءِ ٻار پيدا ٿيو تہ اهڙي حالت ۾ مڙس جي اقرار ڪرڻ جي باوجود بہ ٻار جو نسل ساڻس لاڳو نہ ٿيندو.

نسب جي اقتدار ڪرڻ جا شرط:

نسب جي صحيح ۽ ڪارآمد ٿيڻ لاءِ هيٺيان شرط لازمي آهن.

١- صرف پٽ بنائڻ جو خالي اقرار نہ پر صحيح نسل مان پٽ جي هجڻ جو اقرار ڪرڻ.

٢- ٻنهي ڌرين يعني پٽ ۽ پيءُ جي وچ ۾ عمر جي لحاظ کان ايترو فرق هجڻ جو اقرار ڪندڙ مڙس اقرار ڪيل ٻار جي پيءُ بڻجي سگهي انهن جي عمرين ۾ گهٽ ۾ گهٽ ١٢½ سالن جو فرق هجڻ کپي مثال طرح هڪ ٢٥ سالن وارو مرد ٢٠ سالن جي عمر واري لاءِ چوي تہ اهو منهنجو پٽ آهي تہ سندس اهو اقرار صحيح نہ سمجهيو ويندو.

٣- اهو ٻار جنهن جي نسل لاءِ اقرار ڪيو وڃي تہ سو عام طور تي ڪنهن ٻئي جي نسل مان مشهور نہ هجي.

نوٽ: هڪ ڀيرو ڪنهن ٻار جو نسب تسليم ڪيو وڃي تہ پوءِ ان کان ڦري نٿو سگهجي ۽ نسب جي اقرار ڪرڻ کانپوءِ سمورا قانوني حق ان ٻار کي نسب جي اقرار ڪندڙ (پيءُ) طرفان حاصل رهندا. جهڙوڪ ورثو، ملڪيت وغيره.

گود ورتل ٻار (Adoption)

شرعي لحاظ کان ڪنهن ٻئي جي ٻار کي پنهنجو ٻچو نٿو بنائي سگهجي پر اڄ ڪلهہ عام دستور اهو ٿي ويو آهي تہ گهڻا ماڻهو پنهنجي اولاد نہ هئڻ جي

Scanned with CamScanner

حالت ۾ ٻئي ڪنهن (مائٽ يا دوست) جي اولاد کي گود وٺي پالين ٿا ۽ پنهنجي ملڪيت وغيره جو ان کي وارث بنائين ٿا اهو طريقو شرعي لحاظ کان صحيح نه آهي جو ته انهيءَ ڪرڻ سان گهڻن ئي جائز ۽ صحيح مائٽن جا حق (ترڪو، ورثو) وغيره ختم ٿي وڃن ٿا جا هو شريعت جي قانون مطابق حقدار هوندا آهن.

باب ۷

پنهنجي ملڪيت يا پنهنجي ذات لاءِ ولي (سنڀاليندڙ) بڻائڻ

Guardianship of Person and Property

ڪنهن نابالغ ڇوڪري يا ڇوڪريءَ جي سنڀال يا ان طرفان معاملا طي ڪرڻ لاءِ شريعت ولي (سنڀاليندڙ) مقرر ڪرڻ جا اختيار ڏنا آهن. اهي ولي انهن نابالغن جي ذات جي سنڀال ڪرڻ سان گڏ انهن جي ملڪيت کي پڻ سنڀالي سگهن ٿا.

ولي جا ٻه قسم آهن.

۱- ولي براءِ جائيداد: يعني ملڪيت سنڀالڻ جو ولي.

۲- ولي براءِ ذات: يعني اهڙو ولي جيڪو خود نابالغ (ڇوڪري يا ڇوڪريءَ) جي سنڀال ڪري.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ولي جي مقرري لاءِ درخواست.

هر اهو ماڻهو جيڪو شرعي لحاظ کان ڪنهن نابالغ جو ولي ٿي سگهي ٿو سو وليءَ جي حيثيت سان انهن جي سنڀال لاءِ درخواست ڪري سگهي ٿو. ان کان علاوه ضلعي جو ڊپٽي ڪمشنر پڻ ڪنهن جو ولي بڻجي سگهي ٿو گارجين ۽ وارڊن ايڪٽ جي ذريعي ڊي. سي. ان وقت ڪنهن جو ولي ٿي سگهندو جڏهين نابالغ جي ولي بڻجندڙن ۾ ڪي اختلاف پيدا ٿين يا وري اهو ته هو ان نابالغ جي ملڪيت صحيح طور تي سنڀالي نه سگهن. عدالت ولي جي مقرريءَ لاءِ ڏنل درخواست مهل هيٺين ڳالهين کي غور ۾ رکندي.

١- ان (وليءَ لاءِ درخواست ڏيڻ) ۾ نابالغ جي ڀلائي ۽ فائدو آهي يا نه؟ جيڪڏهن فائدو آهي ۽ نابالغ جي ملڪيت صحيح طور سان سنڀالي سگهجي ته عدالت وليءَ کي مقرر ڪندو نه ته اهڙي درخواست رد ڪري سگهڻ سندس اختيار ۾ آهي.

٢- ان سلسلي ۾ نابالغ جي عمر جنس ۽ مذهب جو پڻ خيال رکيو ويندو، ان سان گڏ ولي جي ڪردار قابليت ۽ نابالغ سان سندس ويجهڙائپ کي پڻ خيال ۾ رکيو ويندو جيئن اهو ولي ان نابالغ جي صحيح طريقي سان اصلاح ۽ تربيت ڪندو رهي ۽ سندس ملڪيت جي صحيح طريقي سان سنڀال پڻ ڪري سگهن.

٣- جيڪڏهين نابالغ ايترو سمجهدار آهي جو پنهنجي لاءِ ولي بڻجندڙ ماڻهن سان ڪنهن هڪ کي بهتر سمجهي ان جي مقرريءَ لاءِ چوي ته سندس ان راءِ جو خيال ڪيو ويندو.

ملڪيت لاءِ ولي بڻجندڙ افراد.

نابالغن جي لاءِ ولي بڻجڻ جو حق ترتيبوار هيٺين ماڻهن کي حاصل آهي ۽ انهن کي قانوني ولي چئبو آهي.

١- پيءُ.

٢- پيءُ طرفان چونڊيل ملڪيت جو سنڀاليندڙ جنهن لاءِ پيءُ وصيت ڪئي هجي اهڙي شخص کي (منتظم ترڪه يا مهتمم ترڪه) چئبو آهي.

٣- ڏاڏو.

اهڙو ماڻهو جنهن کي ڏاڏي وصيت ذريعي ملڪيت جي سنڀال لاءِ مقرر ڪيو هجي.

انهن کان علاوه ٻيا مائٽ جهڙوڪ ماءُ، ڀاءُ، چاچو وغيره قانوني ولي نه آهن. جيڪڏهين قانوني ولين مان ڪوبه نه هجي ته پوءِ نابالغن جي حقن ۽ ملڪيت جي حفاظت لاءِ حڪومت ذمه دار آهي ۽ حڪومت جي نمائندي جي حيثيت ۾ ڪورٽ ڪنهن کي به ولي مقرر ڪري سگهي ٿي ۽ نابالغ جي ڀلائي ۽ فائدي کي ڏسندي عدالت جنهن کي گهري تنهن کي

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ولي مقرر ڪرڻ تي ترجيح به ڏيئي سگهي ٿي. ان سلسلي ۾ موجود قانونن مطابق ڪورٽ آف وارڊس نابالغن ۽ يتيمن جي ملڪيت جي سنڀال ڪنهن حد تائين بهتر نموني سان ڪري رهيون آهن.

واقعي ولي (Defacto Guardian)

اهڙو شخص جيڪو قانوني طور ولي نه آهي ۽ نه ئي عدالت ان کي ولي مقرر ڪيو آهي پر هو پاڻ ئي ڪن حالتن جي آڌار تي نابالغ جي ذات ۽ ملڪيت جي حفاظت جو ذمو کڻي چڪو آهي ته ان کي "واقعي ولي" چئبو آهي. مثال طور نابالغ ٻار جي پيءُ جي مرڻ سبب سندس ماءُ ٻار ۽ ان جي ملڪيت کي سنڀالڻ جي ذميداري پاڻ تي کڻي آهي ۽ واقعي ٻار ان جي سنڀال هيٺ به آهي ته اهڙي ولي کي واقعي ولي چئي سگهجي ٿو. حالتن مطابق ماءُ کانسواءِ ٻيو ڪو به ويجهو (خيرخواهه) ماڻهو به واقعي ولي ٿي سگهي ٿو.

ملڪيت جي ولي جا اختيارات:

قانوني ولي نابالغ جي ملڪيت کي سنڀالڻ ۽ ان جي انتظام لاءِ مڪمل اختيار رکي ٿو ۽ ان جي غير منقوله (Immovable) ملڪيت کي هيٺين صورتن ۾

وڪڻي به سگهي ٿو پر هن کي ان وڪري جا مڪمل اختيار نه آهن.

١- جڏهن ته ان ملڪيت جي قيمت ٻيڻي (ڊبل) ملي رهي هجي.

٢- جڏهن ته اهڙي ڪا ٻي ملڪيت نه هجي جنهن سان نابالغ جو گذران ٿي سگهي.

٣- جڏهن ته مري ويل (نابالغ جو پيءُ وغيره) تي قرض هجي ۽ ان جي ادا ڪرڻ جو ڪو ٻيو ذريعو نه هجي.

٤- جڏهن ته مري ويل ڪا وصيت ڪئي هجي ۽ ان جي پورائيءَ لاءِ ڪو ٻيو ذريعو نه هجي.

٥- جڏهن ته ملڪيت (جي سنڀال يا آمدني) کان خرچ وڌي ويندڙ هجي.

٦- جڏهن ملڪيت جي خراب ٿيڻ وڃڻ جو خطرو هجي.

٧- جڏهن ملڪيت تي ڪنهن ٻئي جو غاصبانه (زوري) قبضو هجي ۽ ان جي واپس ٿيڻ جو ڪو امڪان نه هجي. عدالت طرفان مقرر ڪيل وليءَ جا اختيارات محدود هوندا آهن. هو عدالت جي واضح حڪم ۽ اجازت کانسواءِ نابالغ جي غير منقوله ملڪيت کي ٻئي سان بدلائي سگهي ٿو ۽ نه ئي پنجن سالن کان زياده وقت لاءِ ان ملڪيت کي ٺيڪي تي ڏيئي

Scanned with CamScanner

سگهي ٿو ۽ نه ٿي وري هو ان ملڪيت کي ايتري وقت لاءِ ٺيڪي تي ڏيئي سگهي ٿو جنهن جي مدت نا بالغ جي بالغ ٿيڻ کانپوءِ هڪ سال کان وڌيڪ عرصي تائين هجي.

جيڪڏهن ڪو ولي نا بالغ جي غير منقوله ملڪيت ۾ ڪنهن قسم جي ڦير ڦار يا دخل اندازي ڪندو ته عدالت ان کي رد سمجهندي.

اهڙي طرح ”واقعي ولي“ کي به مٿين قسمن مطابق نا بالغ جي ملڪيت ۾ ڪنهن قسم جي دخل اندازي ۽ هٿ چراند ڪرڻ جو اختيار نه آهي. البت ”واقعي ولي“ کي نا بالغ جي منقوله (Movable) ملڪيت ۾ ڦير ڦار ڪرڻ جا اهڙي اختيار حاصل آهن جيڪي قانوني ولي کي حاصل ٿيل آهن.

نا بالغ جي سنڀال لاءِ ولي مقرر ڪرڻ-

نا بالغ ٻار جي حفاظت سنڀال ۽ پرورش جو حق سڀني کان وڌيڪ ماءُ کي حاصل آهي. ماءُ جو اهو حق قانون جي نظرن ۾ پيءُ کان به وڌيڪ سمجهيو وڃي ٿو ۽ اهو حق ايستائين رهي ٿو جو ويندي پيءُ ٻار جي ماءُ کي طلاق به ڏيئي ٿو ته به ماءُ جو اهو حق ختم نٿو ٿي سگهي جيستائينڪ ماءُ ڪنهن ٻئي سان وري نڪاح نه ڪيو هجي. نا بالغ ٻار جي حفاظت جو حق ماءُ کي ڪيستائين حاصل آهي ان ۾ اختلاف

آهي. حنفين جو چوڻ آهي ته چوڪري جي حفاظت ستن سالن جي عمر تائين ۽ چوڪريءَ جي حفاظت سندس بالغ ٿيڻ جي عمر تائين آهي.

مالڪين ۽ شافعين وٽ چوڪريءَ جي حفاظت جو حق سندس ماڻٽن کي شاديءَ تائين حاصل رهي ٿو. شيعه قانون مطابق ماءُ کي چوڪري جي صورت ۾ ٻه سال ۽ چوڪريءَ جي صورت ۾ ستن سالن جي عمر تائين حفاظت ڪرڻ جو حق حاصل آهي.

ٻين ماڻٽن کي حفاظت (سنڀال) جو حق-

Right of Femalerela Ationsother Than mother

جيڪڏهين ڪنهن نا بالغ جي عمر سنڀال واري عمر کان گهٽ نه هجي ۽ ان جي ماءُ به نه آهي ته پوءِ ان جي پرورش ۽ سنڀال جو حق ماڻٽيءَ ۾ آيل عورتن کي آهي ۽ ان قانون مطابق هيٺين قسم جون عورتون ٻار جي سنڀال ڪرڻ لاءِ ترتيبوار قانوني طور تي حقدار آهن.

١- ماءُ جي ماءُ (ناني) ويندي پڙناني، تڙ ناني تائين.

٢- پيءُ جي ماءُ (ڏاڏي) ويندي ڏڙ ڏاڏي ۽ تڙ ڏاڏي تائين.

٣- حقيقي ڀيڻ (Ful sister)

٤- ماٽني ڀيڻ Consarguine sister

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

٥- سڳي ڀيڻ جي ڌيءَ (ڀاڻيجي)
٦- ماٽي ڀيڻ جي ڌيءَ (نڳي ڀاڻيجي)
٧- علاتي ڀيڻ (پيءُ ساڳيو ماءُ ڌار ڌار يعني پيٽي ڀيڻ) جي ڌيءُ.
٨- ماسيون ترتيبوار يعني ڀيرڻيون؟ وڏي ماسي پوءِ ننڍيون. Maternal Aunt

٩- ڦڦيون. ساڳئي ترتيب سان.

(Paternal Aunt)

١٠- ڀاڻيڻيون (سڳيون، ماٽيون ۽ پيٽيون)

عورتن طرفان سنڀال وارو حق ڪهڙين حالتن ۾ ختم ٿي سگهي ٿو

هيٺين صورتن ۾ ماءُ ۽ ٻين مائٽ عورتن طرفان سنڀال وارو حق ختم ٿي وڃي ٿو.

١- اهڙي مرد سان نڪاح جو نابالغ ٻار جي محرم (يعني ويجهن مائٽن) مان نه هجي پر طلاق يا مرڻ سببان اهڙي مرد سان نڪاح ختم ٿي وڃي ته پوءِ ٻار ان عورت جي سنڀال هيٺ اچي سگهي ٿو.

٢- اهڙي سنڀاليندڙ (مائٽ) عورت جيڪا نڪاح ڪرڻ کان پوءِ ڪنهن پرانهين هنڌ تي هلي وڃي جتان ٻار جو پيءُ پنهنجي پٽ جي نگراني مشڪل سان ڪري سگهي.

٣- ٻار جي سنڀال لاءِ اهڙي (مائٽ) عورت جيڪا بداخلاقي واري زندگي گذاريندي هجي- جهڙوڪ ان عورت جو طوائف (رنڊي) هجڻ. جنهن سببان ٻار جي اخلاق تي غلط ۽ خراب اثر پوڻ جو انديشو هجي.

٤- ٻارن جي حفاظت ۽ نگراني مناسب طريقي سان نه ڪئي ويندي هجي.

٥- عورت (سنڀال ڪرڻ واري)] مرتد ٿي چڪي هجي يعني هو دين اسلام کان ڦري ويئي هجي چاڪاڻ ته اسلامي حڪومت ۾ مرتد (عورت) جيستائين واپس اسلام قبول نه ڪري تيستائين هو جيل ۾ رهندي. جنهن جي ڪري هو نابالغ جي سنڀال جي فرائض کي پوري ڪري نه سگهندي پر موجوده قوانين مطابق مرتد کي جيل ۾ وجهڻ وارو قانون موثر نه رهيو آهي تنهن ڪري اهڙي عورت نابالغ جي سنڀال لاءِ موجوده قوانين مطابق اهل ۽ لائق ٿي سگهي ٿي.

مرد مائٽن طرفان ٻار جي سنڀال لاءِ حقدار

مٿي ذڪر ڪيل عورت مائٽن جي نه هجڻ جي حالت ۾ نابالغ ٻار جي سنڀال جي ذميداريءَ جو حق مرد مائٽن ڏانهن منتقل ٿي وڃي ٿو انهن جو تفصيل ترتيبوار هن ريت آهي.

١- پيءُ.
٢- ڏاڏو.

ويندي پڙ ڏاڏي ۽ تڙ ڏاڏي تائين.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

٣- سڳو ڀاءُ.

٤- پيٽتو ڀاءُ.

CONSANGUINE BROTHER

٥- سڳو ڀائيٽيو.

٦- پيٽتي ڀاءُ جو پٽ (ٻڳو ڀائيٽيو)

٧- سڳو چاچو

FUL BROTHER OF THE FATHER

٨- ٻڳو چاچو

CONSANGUINC BROTHER OF THE FATHER-

٩- سڳي چاچي جو پٽ (سڳو سوٽ)

١٠- ٻڳي چاچي جو پٽ (ٻڳو سوٽ)

مرد مائٽن جي سنڀال ڪرڻ وارِي معاملي ۾ هي شرط اهم آهي ته نا بالغ ڇوڪريءَ جي حيثيت ۾ ان کي اهڙي مرد مائٽ جي حوالي نه ڪبو جيڪو ان جو محرم نه هجي يعني ان سان هن ڇوڪريءَ جو نڪاح جائز هجي. ان اعتبار سان اهڙي ڇوڪريءَ کي سندس سوٽ (سڳو يـــا ٻڳو) جـــي حوالي نٿو ڪري سگهجي.

جيڪڏهين ڀيءُ موجود آهي پر ٻار جي حفاظت ۽ سنڀال لائق نه آهي مثال طور چريو آهي يا اڻپڙهيل آهي ته اهڙي حالت ۾ سنڀال واري عمر پوري ٿيڻ

بعد به نا بالغ ٻار پنهنجي ماءُ جـــي حفاظت ۾ رهي سگهي ٿو.

نوٽ: نا بالغ ڇوڪريءَ جو جيڪڏهين نڪاح ٿي ويو آهي ته مڙس جي مقابلي ۾ ماءُ ان جي سنڀال جي وڌيڪ حقدار آهي. ان کان علاوه جيڪو ٻار ناجائز حمل يعني زنا سان پيدا ٿيو آهي تنهن جي سنڀال جو حق به ماءُ ۽ ماءُ جي پاسي مائٽن کي حاصل آهي.

——

Scanned with CamScanner

باب ٨

نفقو (گذر بسر جو خرچ)

MAINTENANCE

مائٽن جو نفقو

Maintenaoce of Relatives

نفقي جي تعريف

نفقي جو لفظ زندگيءَ جي سمورين ضرورتن تي مشتمل شين جو نالو آهي جنهن جو مطلب آهي کاڌو ڪپڙو ۽ جاءِ جنهن کي موجوده معاشي اصطلاح ۾ اَنُ لٽو ۽ اجهو پڻ چئبو آهي.

نفقي جو اندازو:

نفقي جو اندازو روڪ پئسن جي صورت ۾ مقرر نٿو ڪري سگهجي ڇو ته وقت ۽ حالتن مطابق شين جون قيمتون تبديل ٿينديون رهن ٿيون.

نفقه متعلق قرآن شريف ۾ پڻ گهڻو تاڪيد آيل آهي ته اوهان پنهنجي طاقت آهر (پنهنجي سنڀال هيٺ آيل زال، اولاد، مائٽ وغيره کي) نفقو ادا ڪريو.

نفقي واجب ٿيڻ جا ٣ سبب آهن.

١- زال هجڻ، ٢- اولاد (يعني نسب سان) هجڻ.
٣- ملڪيت ۾ هجڻ جهڙوڪ ٻانهي، ٻانهو وغيره)

جنهن عورت سان نڪاح ٿيو هجي ان جو خرچ (نفقو) مڙس تي لازمي آهي. جنهن جو تفصيل مٿي گذري چڪو آهي.

نوٽ: جيڪڏهين نڪاح ۾ آيل زال اڃا نابالغ آهي ته ان جو نفقو مڙس تي نه پر پيءُ ماءُ تي آهي.

اولاد جو نفقو

Maintenance of Chlldren

١- پيءُ تي فرض آهي ته هو پنهنجي پٽن کي بالغ ٿيڻ ۽ نياڻين کي شادي ٿيڻ تائين نفقو ڏيندو رهي.

٢- بالغ ڇوڪرا نفقي جا صرف ان حالت ۾ حقدار ٿيندا جڏهين هو ڪنهن بيماري يا عذر جي ڪري ڪمائڻ لائق نه هجن.

٣- جيڪڏهين نابالغ ٻار ماءُ جي سنڀال هيٺ هجن تڏهين به انهن جي نفقي جي ذميداري پيءُ تي رهندي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

۴- جيڪڏهن پيءُ غريب، سچو ۽ بيروزگار آهي ۽ ٻارن جي ماءُ ملڪيت ۽ پئسن واري آهي ته ان حالت ۾ نفقي جي ذمه داري ماءُ تي عائد ٿئي ٿي نه ڪه پيءُ تي.

۵- نا بالغ ٻارن جا والدين (ماءُ ۽ پيءُ) ته آهن پر هو بالڪل مفلس يا معذور هئڻ سببان نفقو ادا ڪري نٿا سگهن ته اهڙي صورت ۾ نفقي جي ذمه داري ڏاڏي تي عائد ٿئي ٿي ان شرط سان ته هو سگهيو ستابو هجي.

۶- بالغ ٿيل ڇوڪريءَ جو نفقو نڪاح ڪانپوءِ والدين تي نه پر سندس مڙس تي واجب ٿئي ٿو اگرچه اها ڇوڪري والدين وٽ ٿي رهيل ڇو نه هجي.

والدين (ماءُ ۽ پيءُ جو نفقو)

Maintenance of Parents

۱- جيڪڏهن اولاد سگهيو ستابو ۽ مال متاع وارو آهي ته ان تي والدين جو نفقو واجب آهي اگرچه والدين ٻار به ڪمائيندڙ هجن ته به پيءُ ماءُ هئڻ جي حيثيت ۾ اولاد جي ملڪيت تي سندن پورو حق ۽ حصو آهي.

۲- ماءُ جي مالي حالت ڪيتري به سٺي هجي ته به پٽ تي ان (ماءُ) جو نفقو واجب آهي.

books.sindhsalamat.com

۳- ڪمائيندڙ پٽ تي پيءُ جو نفقو لازمي آهي ان شرط سان ته اهو پيءُ ڪمائڻ کان لاچار ۽ معذور هجي. ان حالت ۾ پٽ جي مالي حالت ڪٿي ڪيتري به ڪمزور ڇو نه هجي پر پيءُ جو نفقو مٿس واجب ٿئي ٿو.

ڏاڏاڻي ۽ ناناڻي مائٽن جو نفقو.

Maintenauce of Grand Mothers

ڪنهن شخص جو ڏاڏو يا ڏاڏي نانو يا ناني سچا آهن ته انهن جو نفقو مٿس واجب آهي پر جيڪڏهن هو سگهيا آهن ته سندن نفقو مٿس واجب نه آهي.

ٻين مائٽن جو نفقو

Maintenance of Other Relatives

اهڙن ماڻهن تي جيڪي ٻار سچا نه آهن تن تي پنهنجي سڄڻ ۽ محرم (ويجها مائٽ) مائٽن جو نفقو ان نسبت ۽ ترتيب سان واجب آهي، جنهن ترتيب ۽ نسبت سان هنن کي ورثو حاصل ٿي سگهي ٿو. ذرت.

پيءُ تي اولاد جو نفقو قانوني طرح لازمي آهي. جيڪڏهن ڪنهن سٺي ملڪيت رکندڙ پيءُ پنهنجي صحيح نسل يا غير صحيح نسل اولاد جيڪو ٻـان

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ڪمائي ڪائڻ جو لائق نہ آهي يعني معذور آهي يا نا بالغ آهي يا غريب هئڻ سببان ڪيس آمدنيءَ جو ڪو ذريعو نہ آهي) کي نفقو ڏيڻ کان انڪار ڪيو آهي يا غفلت ڏيکاري اٿس تہ انکي ضابطہ فوجداري سنہ ١٨٩٨ع Code of criminal precedure 1909 مطابق هڪ مقرر رقم جيڪا ٥٠٠ روپين کان گهٽي نہ هجي ماهيانو ادا ڪرڻ تي ڪيس مجبور ڪري سگهجي ٿو.

باب ٩

هبو (تحفو)

GIFT

ڪنهن پٺي کي جائيداد منتقل ڪرڻ جا مختلف طريقا آهن انهن مان هڪ طريقو هبو يعني تحفو ڪرڻ آهي.

هبي (تحفي) جي تعريف

ڪنهن شخص جو ٻئي شخص ڏانهن پنهنجي ملڪيت کي جلدي ۽ بنان معاوضي جي منتقل ڪرڻ ۽ ٻئي شخص جو ان (ملڪيت) کي پاڻ يا پنهنجي وڪيل جي ذريعي قبول ڪرڻ کي هبو (تحفو) چيو ويندو آهي. هبي ڪرڻ واري کي واهب (Donor) تحفو ڏيندڙ ۽ جيڪا شي هبي (تحفي) ۾ ڏني وڃي تنهن کي (تحفو ڏنل شي) موهوب (Subbject of Gift) ۽ جنهن

شخص کی هبو (تحفو) ڏنـــو وڃي انکي موهوب له Donee of Recepient چيو ويندو آهي.

هبو ڪير ڪري سگهي ٿو

Personicapable of Making Gift

هر آزاد داناء (عقل وارو) ۽ بالغ مسلمان کي پنهنجي ملڪيت ۽ آيل جائيداد کي هبو ڪري ٻئي ڪنهن شخص ڏانهن منتقل ڪرڻ جو حق حاصل آهي. البت هبو ڪندڙ شخص جيڪڏهين قرض دار آهي ۽ پنهنجي ملڪيت هبو ڪري قرض دارن کي پنهنجي قرض حاصل ڪرڻ کان محروم ڪرڻ جي نيت رکي ٿو ته اهڙي هبي کي قرض گهرندڙن جي درخواست تي عدالت منسوخ ڪري سگهي ٿي.

موهوب له (Donee) ڪير ٿي سگهي ٿو

هر اهو ماڻهو جيڪو حاضر ۽ موجود آهي ۽ جائيداد کي ملڪيت ۾ وٺڻ ۽ سنڀالڻ جو لائق آهي سو موهوله (يعني تحفي قبول ڪرڻ جو لائق) ٿي سگهي ٿو.

پر جيڪڏهين موهوب له موجود ٿي نه آهي ته ان جي حق ۾ هبو نٿو ڪري سگهجي. البت پيءُ پنهنجي ان اولاد جي حق ۾ هبو ڪري سگهي ٿو جيڪو اڃان ماءُ جي پيٽ ۾ آهي- (ان شرط سان ته هبي جي اعلان ڪرڻ کان ڇهن مهينن جي اندر اهو ٻار پيدا ٿئي.

ڪهڙي شي (Subject of Gift) هبو (تحفو) ڪري سگهجي ٿي

۱- هر اها شي جيڪا موجود هجي ۽ جنهن کي مال ۽ ملڪيت چئي سگهجي سا هبو (تحفو) ٿي سگهي ٿي ان شرط سان ته ان شي کي (موهوب له جنهن کي هبو (تحفو) ڏنو وڃي) ســو پنهنجي ملڪيت ۾ آڻي سگهي.

۲- جائيداد تي واهب جو صحيح حق هجي جنهن کي هو شرعي يا عدالتي ڪارروائيءَ جي ذريعي ثابت ڪري سگهي جهڙوڪ شيءِ جو ٻاڻ مـــالڪ هجڻ، زميندار حقن ذريعي شي جو مالڪ ٿيڻ. مقاطعي(ٺيڪي) تي ڏنل يا ورثي طريقن سان شين جو مالڪ هئڻ، ضبط ٿيل جائيداد جو ڪنهن طريقي سان مالڪ هجڻ وغيره ته اهڙين ملڪيتن کي جائز ذريعن ۽ قانونن سان هبو (تحفو) ڪري سگهجي ٿو.

واهب (تحفي ڏيندڙ) جي اختيارن جي حد-

Extent of Donor's Power

شريعت جي قانونن مطابق هر عقلمند ۽ بالغ ماڻهو پنهنجي ملڪيت جو مالڪ ۽ مختيار آهــي ۽ اهو ان تي هر قسم جو تصرف ۽ اختيار رکي ســگهي ٿو. ان سلسلي ۾ واهب (هبو ڏيندڙ) جي اختيارات کي محدود

Scanned with CamScanner

۽ مشروط نه ڪري سگهجي ۽ ان ڪري ڪوبه شخص پنهنجي حياتي ۾ پنهنجي سموري ملڪيت يا ان جو ڪو مقرر حصو پنهنجي وارث يا ڪنهن ٻئي شخص جي حق ۾ هبو ڪري سگهي ٿو.

ان شرط سان ته واهب (تحفو ڏيندڙ) مرض الموت ۾ مبتلا نه هجي.

هبي جو طريقو Motive of Gift

هبہ جي جائز ٿيڻ لاءِ هيٺيان شرائط آهن جن کي پورو ڪرڻ لازمي آهي.

۱- اظهار واهب (ايجاب)

ان جو مطلب هي آهي ته واهب (تحفو ڏيندڙ) موهوبہ (تحفي ۾ ڏنل شئي) جي ملڪيت ۽ اختيارات تان دست بردار ٿي وڃي ۽ پنهنجي ملڪيت کي واضح طور تي موهوب له (جنهن شخص کي تحفو ڏنو وڃي) جي حق ۾ منتقل ڪري ڇڏي.

۲- قبول

جڏهن ته هبي ۾ ملڪيت جو حق واهب کان موهوب له جي طرف منتقل ٿيندو آهي ان لاءِ جيستائين موهوب له (Donee) ظاهري طور تي ان کي قبول نه ڪري تيستائين هبو نه ٿو ٿي سگهي ۽ جيڪڏهن موهوب له ٻارڙو آهي يا نابالغ ته هو پنهنجي وڪيل

يا سرپرست جي ذريعي به ان کي قبول ڪري سگهي ٿو.

۳- واهب کي کپي ته هو موهوب له کي تحفي ۾ ڏنل ملڪيت جو قبضو قانوني ۽ صحيح طريقي سان ڪري ڏياري.

هبي جي رجسٽريشن

غير منقوله ملڪيت کي جيڪڏهن هبو ڪيو وڃي ته انڊين ايڪٽ جي ذريعي ان جي رجسٽريشن لازمي قرار ڏني وئي آهي. مگر شريعت جي قانون مطابق هبہ جي رجسٽريشن ضروري نه آهي ڇو ته جيستائين قبضو نه مليو آهي تيستائين اهو هبو نامڪمل ۽ نه هئڻ جي برابر آهي.

قبضو ڏيڻ
Deliver of Possession

تحفي ڏيندڙ (واهب) لاءِ لازمي آهي ته هو تحفي ۾ ڏنل شي (موهوب) ان شخص (موهوب له) کي نه صرف منتقل ڪري ڏيئي پر عملي طرح ان جو قبضو به ڪري ڏيئي ڇڏي ۽ اهو قبضو به ظاهري نموني ۾ ٿئي جنهن سان موهوب له کي عملي طرح ڪو فائدو به پهچي. ان سلسلي ۾ هيٺيان شرط پورا ڪيا وڃن.

۱- جيڪڏهن ملڪيت تحفي ڏيندڙ وٽ موجود آهي ته هو تحفو ڏنل ماڻهوءَ کي ان جو قبضو ڏيندو

۽ اڳتي لاءِ ان ملڪيت ۾ سندس ڪوبہ واسطو نہ رهندو.

٢- زال ۽ مڙس جيڪڏهين ڪا شي هڪ ٻئي کي تحفي ۾ ڏين ٿا تہ انهن لاءِ انهن شين کي هڪ ٻئي ڏانهن منتقل ڪرڻ جي ضرورت نہ آهي.

٣- ڪا ڇوڪري نا بالغ آهي ۽ پنهنجي مڙس وٽ رهي ٿي ۽ ان کي ڪا ملڪيت تحفي ۾ ملي آهي تہ ان ملڪيت تي سندس پيءُ يا مڙس جو قبضو صحيح سمجهيو ويندو ۽ تحفي ۾ مليل شي جي مالڪ ڇوڪري ٿي رهندي.

٥- جيڪڏهين پيءُ پنهنجي نابالغ ٻار، يا سنڀاليندڙ ولي، پنهنجي سنڀال هيٺ آيل ٻار لاءِ هبو ڪري ٿو تہ اهو هبي (تحفي) جو معاهدو صحيح سمجهيو ويندو ۽ ملڪيت پيءُ يا وليءَ جي قبضي ۾ رهندي ڇاڪاڻ تہ نا بالغ جي ملڪيت تي اڳين ئي پيءُ يا وليءَ جو بحيثيت سنڀاليندڙ جي قبضو رهي ٿو.

٦- مسواڙ تي ڏنل شي جيڪڏهين تحفي ۾ ڏني وڃي تہ تحفي ڏيندڙ لاءِ لازمي آهي تہ هو موهوب لہ کي مسواڙ وٺڻ جو پڻ اختيار ڏيئي ڇڏي.

٧- جيڪڏهين قرض واري شي تحفي ۾ ڏني وڃي تہ تحفي ڏيندڙ تي لازمي آهي تہ هو ان قرض اوڳاڙڻ جا حق بہ ان کي ڏيئي.

٧- غير منقولہ ملڪيت جنهن جو هبو ايستائين پورو نٿو ٿي سگهي جيستائين واهب جو ان تي مڪمل قبضو نہ ٿيو آهي. واهب کي کپي تہ هبي ڪرڻ کان پوءِ پنهنجي ملڪيت تان مڪمل طرح لاءِ دعوي تي وڃي ۽ انکي پوري طرح موهوب لہ جي حوالي ڪري ڇڏي.

مشاع

جائيداد منقولہ هجي يا غير منقولہ ان جي غير منقسمہ (اڻ ورهايل) حصي کي مشاع چئبو آهي.

مشاع ملڪيت ٻہ قسم آهي ١- قابل تقسيم (ورهاڱي لائق) (Divisable)

٢- ناقابل تقسيم اڻ ورهاڱي لائق Indivisable

مشاع ملڪيت جو هبو

جيڪڏهين مشاع ملڪيت ورهائڻ لائق هجي تہ شرعي قانونن مطابق واهب کي گهرجي تہ هو ملڪيت کي تقسيم ڪري ۽ وراهيل حصن (Shares) مان ڪنهن حصي کي موهوب لہ لاءِ هبو ڪري.

جيڪڏهين ملڪيت مشاع ورهائجڻ جي لائق نہ آهي تہ ان ملڪيت جو هبو بنان حصن ورهائڻ جي بہ جائز آهي مگر ان هبي جو اندازو معلوم هئڻ گهرجي.

Scanned with CamScanner

هڪ کان وڌيڪ ماڻهن لاءِ هبو ڪرڻ

اهل سنت وٽ ورهاڱي لائق ملڪيت جو هبو هڪ کان وڌيڪ ماڻهن جي نالي ان وقت تائين ڪرڻ جائز نه آهي جيستائين ڪه هبي ۾ ڏنل ملڪيت کي ورهائي هر هڪ کي پنهنجي حصي جو هبو (تحفو) جدا جدا نه ڏنو وڃي. اهل تشعيت وٽ ورهاڱي لائق مشاع ملڪيت جو هبو به جائز آهي ۽ شيعه قانون مطابق هڪ کان زياده ماڻهن لاءِ به هبو جائز آهي پوءِ اها ملڪيت جنهن ۾ ورهايل هجي يا نه هجي.

مستقبل (ايندڙ وقت) لاءِ هبو ڪرڻ

Gift in Future

اهڙي شي جو هبو ڪرڻ جو هبي ڪرڻ وقت ته موجود نه هجي پر اڳتي هلي ان شي جي پيدا ٿيڻ جي اميد هجي ته به ناجائز آهي. مثال طرح هي چوڻ ته فلاڻي انبن جي باغ ۾ ايندي سال جيڪي انب ٿيندا سي توکي هبو ڪري ڏيان ٿو. اهڙي طرح هبو ڪندڙ موهوب له کي هبي ۾ ڏنل ملڪيت جو قبضو به جلدي ڏيندو پر هن هبي ڪرڻ مهل چيو ته اڄ توکي هي زمين هبي ۾ ته ڏيان ٿو پر جيستائين آءٌ جيئرو آهيان تيستائين منهنجي قبضي ۾ رهندي ته اهو شرط غلط آهي ۽ اهڙي شرط لڳائڻ سان هبو نه ٿيندو.

مشروط (ڪو شرط وجهي) هبو ڪرڻ

Conditional Gift

هبي ڪرڻ مهل جيڪڏهين ڪو اهڙو شرط لڳايو وڃي جنهن جي ڪري هبي ۾ ڪو نقص ٿي پوي ته اهڙو شرط فاسد (غلط) ۽ نه هئڻ برابر سمجهيو ويندو ۽ هبو جائز سمجهيو ويندو. مثال طرح جيڪڏهين ڪو ماڻهو ڪنهن کي ملڪيت هبي ڪرڻ مهل هي شرط لڳائي ته تون پنهنجي حياتيءَ تائين هن مان فائدو حاصل ڪري سگهين ٿو ان کانپوءِ تنهن جو (يا تنهنجي اولاد ۽ وارثن وغيره) ان ملڪيت ۾ ڪوبه حق نه رهندو ته اهڙو شرط اهل سنت وارن وٽ باطل ۽ نه هئڻ برابر سمجهيو ويندو ۽ هبو جائز قرار ڏنو ويندو.

هبو بطور امانت

Gift through the Medium of Trust

هبو امانت رکڻ ذريعي به ڪري سگهجي ٿو. اهڙي صورت ۾ واهب ۽ موهوب له جي وچ ۾ "امين" هڪ واسطو هوندو آهي. مثال طرح ڪو ماڻهو پنهنجي نا بالغ پٽ جي نالي ملڪيت هبو ڪري هڪ "امين" جي قبضي ۾ ڏئي ٿو ته ان صورت ۾ امين جو قبضو ڪافي سمجهيو ويندو پر امين کي ان ملڪيت مان ذاتي طرح ڪوبه فائدو حاصل ڪرڻو نه آهي ۽ نه ئي ان ملڪيت ۾ ڪنهن ڪا ڦير ڦار ڪرڻي

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

آهي. امانت جي ذريعي هبو به انهن ئي ماڻهن لاءِ ڪري سگهجي ٿو جيڪي هبي لائق هجن.

مثال طرح ڪنهن اهڙي شخص جي حق ۾ هبو بذريعه امانت نٿو ڪري سگهجي جيڪو شخص موجود نه هجي. جيئن ڇيو وڃي ته آءٌ هبو بذريعه امانت پنهنجي اينديءَ پٽ لاءِ ڪريان ٿو جيڪو اڃان ماءُ جي پيٽان ڄائو ئي نه آهي ته اهڙو هبو ناجائز ۽ غلط آهي.

هبو بذريعه امانت ۾ جيڪڏهن واهب امين کي ملڪيت قبضي ۾ ڏيئي. چوي ٿو ته ان جو مقرر حصو مون کي پنهنجي گذران لاءِ ڏي ته اهو شرط جائز آهي پر واهب کي جائيداد جي انتظام ۾ مداخلت ڪرڻ جو حق نه آهي.

ڏنل تحفو يا هبو منسوخ (ختم) ڪرڻ
Revocation Of Gift

ڪا شي هڪ ڀيرو (صدقه "خيرات" يا "هبه" تحفي ۾) ڏيئي ان کي واپس وٺڻ کي شريعت اگرچ نا پسند قرار ڏنو آهي پر جيڪڏهين تحفي ڏيندڙ ڪا شي تحفي ۾ ڏني آهي ته انکي اهو به حق ته تحفي ۾ ڏنل شي کي قبضي ۾ ڏيڻ کان اڳي ئي آهي منسوخ ڪري سگهي ٿو ڇو ته موهوب له جو تحفي ۾ ڏنل شي تي جيستائين قبضو نه ٿيو آهي تيستائين

هبو نه صرف نا مڪمل پر سري کان منعقد ئي نٿو ٿئي.

موتمار بيماريءَ ۾ هبو
(Deathcbed Gifts)

موتمار بيماريءَ جو مطلب اهڙي بيماري آهي جنهن ۾ ونجڻ ڪانپوءِ ظاهري طور تي اهو ڏسڻ ۾ اچي ته مريض جو ان بيماريءَ مان ڇٽڻ ناممڪن آهي ته اهڙي بيماريءَ جي حالت ۾ ڪو شخص پنهنجي ملڪيت هبو ڪرڻ گهري ته هو صرف ملڪيت جو ٽيون حصو $\frac{1}{3}$ هبو ڪري سگهي ٿو ۽ ان جو به شرط هي آهي ته تحفو حاصل ڪندڙ (موهوب له) تحفي ڏيندڙ (واهب) جي اهڙي سائنسيءَ ۾ نه هجي جنهن کي واهب جي ملڪيت مان ورثو ملندڙ هجي سواءِ ان جي ته ٻيا وارث جن کي ورثو ملي سگهي ٿو سي ان هبي ۾ راضي هجن. شريعت موتمار بيماريءَ ۾ مبتلا مريض کي پنهنجي سموري ملڪيت ۾ تصرف (قبرقار) ڪرڻ جو حق ان لاءِ نه ڏنو آهي ته متان ڪٿي ان جي وارثن کي ورثي ملڻ واري معاملي ۾ انهن جي حق تلفي نه ٿئي اهڙي طرح هڪ وارث جي حق ۾ وصيت جي غير مشروط اجازت ڏيڻ ٻين (وارثن) سان سراسر زيادتي ڪرڻ آهي.

Scanned with CamScanner

عاريت- (عارضي طور ڪا شي ڏيڻ)

ڪنهن شي کي حاصل ڪرڻ ۽ ان مان عارضي طور فائدو حاصل ڪرڻ جي اجازت ڏيڻ ۽ ان اجازت کي ڪنهن به وقت ختم ڪرڻ کي "عاريت" چئبو آهي. عاريت ۾ عارضي طور تي فائدو حاصل ڪيو ويندو آهي پر ملڪيت جو حق ثابت نٿو ٿئي مثال طور، ڪو ڏڳو هر هلائڻ واسطي ڪجهه وقت يا ڏينهن لاءِ عارضي طور ڏنو وڃي جنهن کي سنڌيءَ ۾ ونگار پڻ چيو ويندو آهي.

صدقو

صدقو، ڏيڻ جو هڪ اهڙو طريقو آهي جنهن جو مقصد خدا جي خوشنودي ۽ رضا مندي هوندو آهي. ان ۾ ٻئي کي نقصان پهچائڻ يا محبت ظاهر ڪرڻ يا پاڻ وڏائڻ جي ڪابه نيت رکڻ غلط آهي. صدقي ۾ محتاجن جي مدد ٿيندي آهي جنهن کي سنڌيءَ ۾ "خيرات" پڻ چئي سگهجي ٿو. صدقي ڏيڻ لاءِ هيٺين ڳالهين جو هئڻ ضروري آهي.

١- صدقو ڏجي ته ان شي کي (جيڪا صدقي ۾ ڏني وڃي) مڪمل صدقي ڏنل واري ماڻهوءَ جي قبضي ۾ ڏني وڃي.

صدقو صرف محتاجن، مسافرن، مسڪينن ۽ حقدارن کي ئي ڏنو وڃي ائين نه ٿيڻ کپي جو نمائش ۽ ڏيکاءَ لاءِ صدقو (خيرات) ڏنو وڃي صدقو هميشه پاڙي ۾ رهندڙ محتاجن ۽ مسڪينن کان ڏيڻ شروع ڪيو وڃي. موجوده دور وانگر نمائش لاءِ خيرات ۽ صدقو نه ڏنو وڃي ڇو ته ڏٺو ويو آهي ته اڪثر صدقو ۽ خيرات ڏيندڙ ماڻهو نالي ڪڍائڻ لاءِ پاڙي ۾ رهندڙ مسڪينن ۽ محتاجن بدران غير ضروري طور تي ٻاهرين ماڻهن کي صدقو (خيرات) ڏيندا آهن ۽ ڪي نالي ڪڍائڻ لاءِ وري صدقي ڏيڻ مهل پنهنجا فوٽو ڪڍائيندا آهن ۽ اخبارن ذريعي ان کي مشهور ڪرائيندا آهن جيڪو شرعي لحاظ کان نه صرف ناجائز آهي بلڪه ان جو ثواب به خدا وٽان نه ملي سگهندو. ڇاڪاڻ ته الله سائين رياءَ ۽ ڏيکاءَ لاءِ ڪنهن به ڪم ڪرڻ کي ناپسند فرمايو آهي.

رسول الله ﷺ جن نه پاڻ صدقو ورتو آهي ۽ نه ئي پنهنجي آل کي ان جي وٺڻ جي اجازت ڏني آهي البت پاڻ سونهارا هديا ۽ تحفا قبول فرمائيندا هئا.

(نوٽ)

هبو عربي لفظ آهي جنهن جي سنڌيءَ ۾ معنيٰ تحفو ئي سگهي ٿي. مٿي ڄاڻايل هبي جي بيان ۾ تحفو لفظ استعمال ڪيو ويو آهي سو اهو ئي تحفو سمجهيو

Scanned with CamScanner

وڃي جيڪو هبي جي تعريف مطابق هجي ۽ ان هبي (تحفي) مان مراد وڏيون ملڪيتون (جائيدادن) جو هبو ڪرڻ آهي ۽ هبي جا قانون اهڙين ئي ملڪيتن تي لاڳو ٿيندا. ان سلسلي ۾ هبي جي معنيٰ ۾ آيل تحفي جي لفظ کي عام تحفي جي تعريف کان الڳ سمجهيو وڃي. ياد رهي ته عام طور تي ڪا هلڪي شي مثال طور ڪو رومال يا قلم، يا ڪپڙن جو جوڙو ڪنهن کي ڏيڻ يا شاديءَ جي موقعي تي خوشيءَ منجهان ڪي شيون تحفي ۾ ڏيڻ تي مٿيان هبي وارا قانون لاڳو نه ٿيندا هن معنيٰ ۾ تحفو ٻي شي آهي جنهن جو هبي جي قانونن سان ڪوبه تعلق نه آهي.

خيار عيب

خيار عيب جو مطلب آهي ته وڪڻيل شي ۾ ڪو عيب آهي ۽ وڪڻندڙ ماڻهوءَ خريدار کي ان کان واقف نه ڪيو آهي ۽ خريدار کي بعد ۾ ان عيب جي خبر پئي آهي ته ان حالت ۾ خريدار کي واپار ٽوڙڻ (ختم ڪرڻ) جو اختيار شريعت طرفان حاصل ٿئي ٿو ان شرط سان ته عيب اهڙو هجي جنهن کي عام واپاري عيب سمجهن ۽ ان عيب هئڻ ڪري ان شي جي قيمت گهٽ ٿي وڃي.

خيار رويت- (شي ڏسڻ جو اختيار)

خيار رؤيت جو مطلب هي آهي ته ڪي واپاري ٻر پٺ شي ڏسڻ کانسواءِ ان جو سودو طي ڪن ٿا پر اهو شرط رکن ٿا ته اها شي روبرو ڏسي پوءِ واپار پڪو ڪبو ته ان حالت ۾ شي ڏسڻ سان جيڪڏهين خريدار کي وٽي ته سودو پڪو ٿيندو نه ته سودو ختم سمجهيو ويندو. ان کي سنڌيءَ ۾ عام طور تي "مڪياري" پڻ چئبو آهي.

---

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

باب ١٠

WILLS

وصيت جي تعريف

وصيت جو مطلب هي آهي ته ڪو ماڻهو ڪي اهڙيون هدايتون ۽ خواهشون ڪري ته هن جي مرڻ کانپوءِ هي ڪم ڪيو وڃي يا هي ڳالهيون ڪيون وڃن، جيئن ڪيو وڃي يا هونئن ڪيو وڃي. ته اهڙين هدايتن کي وصيت چئبو آهي. هن باب ۾ وصيت جي صرف انهن هدايتن ۽ خواهشن جو بيان ٿيندو جيڪي هو پنهنجي ملڪيت متعلق ڪري ويو هجي. هيٺ وصيت جي باب ۾ بيان ٿيندڙ اصطلاحات ۽ انهن جي معنيٰ ٻڌائجي ٿي.

١- موصي (Testator). وصيت ڪندڙ شخص کي "موصي" چئو ويندو آهي.

٢- موصيٰ له (Legatee)- اهڙو ماڻهو جنهن جي حق ۾ وصيت ڪئي ويئي آهي ان کي "موصيٰ له" چئبو آهي.

٣- موصيٰ به (Subject of Bequest) جنهن شخص لاءِ وصيت ڪئي وڃي انکي "موصيٰ به" چئبو آهي.

وصي (Executor) وصيت ڪرڻ واري پنهنجي وصيت جي پورائيءَ ۽ ان تي مڪمل عمل ڪرائڻ لاءِ جنهن شخص کي مقرر ڪري ان کي "وصي" چئبو آهي.

نوٽ- مٿين اصطلاحن کي ذهن ۾ چڱيءَ طرح ياد رکيو وڃي هيٺ صرف اهي اصطلاح ٿي استعمال ڪيا ويندا. مون ڪوشش ڪئي آهي ته جيتري قدر ممڪن ٿئي انهن اصطلاحن لاءِ سنڌيءَ جا ڪي اصطلاح ڪم آڻيان جيڪي مختصر لفظن ۾ هجن پر باوجود ڪوشش جي ائين ممڪن نه ٿي سگهيو آهي. سواءِ ان جي ته هر جاءِ تي انهن اصطلاحن کي پنهنجي معنائن ۾ استعمال ڪيو وڃي. اهو اگرچه "موصي" وصيت ڪندڙ لفظ ۾ ته سولو آهي پر "موصيٰ له" يا "موصيٰ به" وارن اصطلاحن کي پنهنجي معنائن ۾ استعمال ڪرڻ غير ممڪن آهي جنهن ۾ گهڻي ديگهه ٿيڻ جو خطرو آهي. ان ڪري مٿيان اصطلاح ذهن نشين ڪيا وڃن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

وصيت ڪندڙ ماڻهوءَ جي قابليت ۽ لياقت

Capability of Testator

هر آزاد، عقلمند ۽ بالغ مسلمان جيڪو ڪنهن ملڪيت جو مالڪ هجي سو وصيت جي ذريعي پنهنجي ملڪيت ٻئي ڪنهن شخص ڏانهن منتقل ڪري سگهي ٿو. وصيت جي صحيح هجڻ لاءِ انهن سڀني شرطن کي پورو ڪرڻ ضروري آهي جيڪي وصيت جي پوراڻيءَ لاءِ ضروري آهن.

بالغ ٿيڻ جي قانون لاڳو ٿيل سنه ١٨٧٥ع

Indian Majority Act جي مطابق وصيت ڪرڻ جو لائق اهو ماڻهو ٿي سگهي ٿو جنهن جي عمر گهٽ ۾ گهٽ ١٨ سال هجي جيتوڻيڪ شرعي قانون مطابق ١٥ سال جي عمر واري کي بالغ قرار ڏنو ويو آهي پر نڪاح مهر ۽ طلاق ڪانسواءِ ٻين معاملن ۾ قانوني لحاظ کان بالغ انهن کي سمجهيو ويندو آهي جن جي عمر ١٨ سالن تائين هجي. جو ته مٿين ٽنهي معاملن جو تعلق ماڻهوءَ جي پنهنجي ذات سان آهي، مگر وصيت هبو ۽ ٻيا اهڙا معاملا جيڪي ملڪيتن سان واسطو رکن ٿا جن ۾ ٻيا به گهڻائي حقدار آهن ته اهڙين معاملن ۾ جيتري عمر جي لحاظ کان وڌائي ڏيندي اوترو ئي معاملا محتاط طريقي سان طي ڪيا ويندا جيئن ڪن جي حق تلفي نه ٿي سگهي. نا بالغ وصيت ڪرڻ جو

لائق نه آهي پر جڏهن هو پاڻهي جهڙي دور ۾ وصيت ڪندڙ آهي ۽ بالغ ٿيڻ تي اها وصيت پڪي ڪري ڇڏي الس ته سندس اها وصيت جائز قرار ڏني ويندي.

وصيت ڪرڻ جو طريقو

Form of Will

وصيت ڪرڻ ۾ ڪنهن خاص اصول جي پابندي ڪرڻ ضروري نه آهي صرف ان ڳالهه جو ثابت هجڻ کپي ته "موصي" پنهنجي ملڪيت ڪنهن ٻئي شخص جي حق ۾ منتقل ڪرڻ گهري ٿو ۽ سندس اها نيت پڪي آهي ۽ ان جو اظهار زباني ۽ لکت طور تي ٿي سگهي ٿو. البت لکت ضروري نه آهي.

ڪنهن مقدمي ۾ عدالت موصيءَ جي اهڙي خط کي جنهن ۾ هن پنهنجي ملڪيت بابت ڪجهه هدايتون لکيون هيون جن تي سندس وفات کان پوءِ بطور وصيت عمل ڪيو ويو، تنهن کي صحيح وصيت نامو تسليم ڪيو هو اگرچه ان لکيل وصيت نامي تي موصيءَ جي صحيح ٺپل به ڪانه هئي. ١

گونگو ماڻهو يا ٻوڙو اهڙو شخص جيڪو بيماري

١- ڏسو ڪيس مظهر حسين نالي بودها بيبي سنه ١٨٩٨ع الهه آباد جلد ٢١ صفحو ٦١

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

يا ڪنهن ٻئي سبب جي ڪري لکڻ ۽ ڳالهائڻ جي طاقت نه رکندو هجي سو اشارن ذريعي ڪنهن جي حق ۾ وصيت ڪري سگهي ٿو ۽ ان جي وصيت صحيح سمجهي ويندي. مطلب ته وقت، جاءِ، ۽ حالتن کي ڏسندي عدالت کي وصيت جي صحيح يا غلط ڪرڻ واري فيصلي جي اعلان ڪرڻ جو اختيار آهي.

وصيت ڪرڻ تي اختيارات

Limit of Testame-Ntary Power

هڪ مسلمان کي سندس حياتيءَ ۾ پنهنجي ملڪيت تي مڪمل اختيارات حاصل آهن، جيڪڏهين هو گهري ته هبي (تحفي) جي ذريعي پنهنجي سموري ملڪيت يا ان جو ڪجهه حصو پنهنجي مرضيءَ مطابق ڪنهن به ٻئي ماڻهوءَ جي نالي ڦيرائي سگهي ٿو، پر جڏهين ته هبي جي ابتڙ وصيت عملي طور تي موصي (وصيت ڪندڙ) جي حياتيءَ ۾ نافذ ٿي نه ٿي سگهي بلڪه ان تي ان ماڻهوءَ جي مرڻ بعد ئي عمل ٿيڻ شروع ٿئي ٿو. ان ڪري وصيت جي ذريعي ملڪيت جو منتقل ٿيڻ شرعي لحاظ کان محدود (Limited) اختيارات مطابق ٿئي ٿو.

شرعي قانونن مطابق ڪنهن شخص جي مرڻ کان پوءِ ان جي ڇڏيل ملڪيت (متروڪه جائيداد) تي سڀ کان پهرين ان جي ڪفن، دفن تي خرچ آيل

رقم ادا ڪرڻ جو حق آهي. ڪفن، دفن تي خرچ آيل رقم جي ادا ڪرڻ کانپوءِ جيڪا ملڪيت بچي ان جي ٽئين ($\frac{1}{3}$) حصي تي موصي جي وصيت مطابق عمل شروع ڪيو ويندو پوءِ اها وصيت ڪنهن غير وارث جي حق ۾ ڪئي هجيس يا چڱن مقصدن ۽ خيراتي ڪمن لاءِ ڪئي هجيس، پر جيڪڏهين موصي جا سڀئي وارث راضي هجن ته انهن جي منظوريءَ سان ڇڏيل ملڪيت مان هڪ ڀاڱي ٽي حصي کان وڌيڪ ملڪيت تي پڻ وصيت جاري ٿي سگهي ٿي.

جيڪڏهين موصيءَ ڇڏيل ملڪيت تي ٽئين حصي کان وڌيڪ رقم جي وصيت ڪنهن غير وارث لاءِ ڪئي آهي ۽ ڪي وارث (سڀئي نه) ان جي ان وصيت کي پوري ڪرڻ لاءِ آتا هجن ته پوءِ ڇڏيل ملڪيت جي ٽئين حصي کي موصي له ڏانهن منتقل ڪرڻ کان پوءِ جيڪا کوٽ رهي سا انهن وارثن کي مليل ورثي جي حصي مان ڪاٽي وڃي جيڪي ان وصيت جي پوري ڪرڻ لاءِ پنهنجي رضا خوشيءَ سان تيار آهن. البت جيڪي وارث ملڪيت جي $\frac{1}{3}$ حصي ڏيڻ کان وڌيڪ لاءِ راضي نه آهن تن کي ورثي جو سمورو اهو حصو جيڪو کين شريعت ڏيارڻدي سو ملندو.

وفات ڪيل شخص جو ڪوبه وارث نه هجي ته ان جي ساري ملڪيت سندس وصيت مطابق استعمال ڪئي ويندي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

شريعت ورثي جي اختيارن کي ان لاءِ محدود ڪيو آهي ته ڪنهن وارثن جي حق تلفي نه ٿئي. اهوئي سبب آهي جو قرآن شريف اهڙي وصيت ڪرڻ کان منع فرمايو آهي جنهن سان "موصي" جا وارث پنهنجي ورثي جي حق کان محروم رهجي وڃن. حضرت ابي وقاص اصحابي رضي الله تعاليٰ عنه پنهنجي مرڻ واري بيماريءَ جي حالت ۾ نبي ﷺ جن کي عرض ڪيو ته منهنجو وارث صرف هڪ ڌيءُ آهي اڌ ملڪيت جي ڪيتري حصي لاءِ وصيت ڪريان، پاڻ سڳورن فرمايو ته سڄي اڌ ملڪيت يا ان جو ٻه ڀاڱي ٽي ⅔ يا ان سڄي ملڪيت جو اڌ وصيت جي ذريعي منتقل نه ڪر صرف هڪ ⅓ حصي لاءِ وصيت ڪرڻ ڪافي آهي.

وصيت ڪنهن جي حق ۾ ٿي سگهي ٿي

وصيت هر ماڻهوءَ جي حق ۾ ٿي سگهي ٿي البت هي ضروري آهي ته وصيت ڪندڙ (موصيءَ) جي مرڻ مهل اهو ماڻهو جنهن لاءِ وصيت ڪئي وڃي ٿي سو موجود هجي جيڪڏهين "موصيٰ له" "موصي" جي مرڻ مهل ڄائو ئي نه هجي ته وصيت ختم سمجهي ويندي. البت اهو ٻار جيڪو ماءُ جي پيٽ ۾ آهي ان جي حق ۾ وصيت ٿي سگهي ٿي ان شرط سان ته اهو ٻار وصيت ڪرڻ جي تاريخ کان ڇهن مهينن جي اندر ڄائو هجي.

نوٽ:

"موصي" جي وفات کان ڇهن مهينن اندر پيدا ٿيندڙ ٻار موصي جي وفات وقت بمعنوي لحاظ کان موجود سمجهيو ويندو آهي.

نوٽ:

"موصيٰ له" جي وفات موصي کان اڳ ۾ ٿي وڃي ته وصيت خود بخود ختم ٿي ويندي ۽ موصيٰ له جا وارث ان جا حقدار نه ٿيندا هي اهل سنت وارن جي راءِ آهي اهل تشيعه وارن وٽ اهڙين صورت ۾ وصيت قائم رهندي ۽ موصيٰ له (Legatee) جا وارث ان ملڪيت جا حقدار ٿيندا.

وارثن جي حق ۾ وصيت

Bequests to Heins

ڪنهن ماڻهوءَ کي اهو حق نه آهي ته پنهنجي گهڻن وارثن هوندي ڪنهن هڪ جي حق ۾ وصيت ڪري، اهڙي وصيت شرعي لحاظ کان باطل سمجهي ويندي پر جيڪڏهين ٻيا (باقي بچيل) وارث "موصي" جي وفات کانپوءِ ان وصيت مطابق ملڪيت ورهائڻ لاءِ خوش آهن ته اهڙي حالت ۾ وصيت صحيح ٿي سگهندي مگر هن شرط سان ته وصيت جي لاءِ راضپي ڏيکارڻ وارا سڀئي وارث بالغ هجن، شريعت گهڻن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

وارثن جي هوندي ڪنهن هڪ وارث لاءِ وصيت ڪرڻ کي هيٺئين سبب ڪري باطل قرار ڏنو آهي.

۱- شريعت هرهڪ وارث کي مري ويندڙ شخص جي ملڪيت مان حصي رسي آهر ورثو ڏياريو آهي، جيڪڏهين "موصي" ڪنهن هڪ وارث لاءِ وصيت ڪري ٿو تہ ان مان ٻين وارثن جي حق تلفي ٿئي ٿي تنهن ڪري اسلام ناجائز قرار ڏنو آهي.

وارثن جو تعين

موصي جي وفات کانپوءِ سندس اهي مائٽ جن کي شريعت مرندڙ جي ملڪيت مان ڪجهہ نہ ڪجهہ حصو ڏياري ٿي سي سيئي وارث ليکيا ويندا مثال طرح هڪ ماڻهوءَ جو پيءُ ۽ پيءُ جيئرا آهن ۽ ان کي هڪ پٽ بہ آهي هاڻي ان ماڻهوءَ جي مرڻ کانپوءِ سندس پٽ ان جي پيءُ يعني پنهنجي ڏاڏي جو وارث نٿو ٿي سگهي ڇو تہ پٽ جي هوندي پوٽو ڏاڏي جي ملڪيت ۾ ورثو نٿو حاصل ڪري سگهي ان ڪري ڏاڏو جيڪڏهين پنهنجي ملڪيت جو ٽيون حصو ⅓ وصيت جي ذريعي پنهنجي يتيم پوٽي جي نالي منتقل ڪري ٿو تہ موصي (ڏاڏو) جي وفات کانپوءِ ان جو يتيم پوٽو پنهنجي نالي تي وصيت ڪيل ملڪيت جو حقدار ٿيندو ڇاهي ٻيا وارث ان جي منظوري ڏين يا نہ ڏين ڇو تہ پٽ جي هوندي يتيم پوٽي جي حيثيت وارثن واري نہ هوندي آهي.

وصيت متعلق شيعہ حضرات جا قانون

شيعہ حضرات وٽ ڪوبہ مالڪ پنهنجي وارثن مان ڪنهن بہ هڪ جي حق ۾ جائداد ملڪيت جو ٽيون حصو ⅓ وصيت ڪري سگهي ٿو، اهڙي وصيت موصي جي وفات کانپوءِ ٻين وارثن جي منظوري ۽ رضامندي کانسواءِ بہ عملي طور تي ڪارآمد ٿيندي البت ايترو ضرور آهي جو جيڪڏهين ڪنهن وارث جي حق ۾ جائداد ملڪيت ۾ ٽئين حصي ⅓ کان وڌيڪ وصيت ڪئي ويئي آهي تہ ان حالت ۾ ٻين وارثن جي منظوري ضروري آهي پر اهو ضروري نہ آهي تہ اهڙي منظوري موصي جي وفات کان پوءِ وٺجي اها منظوري وفات کان اڳ بہ وٺي سگهجي ٿي.

(ضروري نوٽ) ڪنهن شخص ڄاڻي واڻي موصي کي قتل ڪيو هجي تہ ان جي حق ۾ وصيت متفق راءِ سان بالڪل ناجائز آهي ۽ اهڙي شخص جي حق ۾ ڪيل وصيت عملي طور تي نافذ نہ ٿيندي اهڙو شخص (قاتل) جيڪڏهين وارث آهي تہ اهو مقتول جي وراثت کان بہ محروم رهجي ويندو پر اهڙو ڪو وارث جنهن کان اتفاقي طور تي قتل ٿي ويو آهي ڇا اهو ورثي جو حقدار ٿي سگهي ٿو يا نہ؟ ان سلسلي ۾ علماءِ اهل سنت ۽ علماءِ اهل تشيع جو پاڻ ۾ اختلاف آهي ان جو تفصيل اڳتي باب وراثت ۾ ايندو.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

وصيت منسوخ (ختم) ڪرڻ

Revocation of Bequest

وصيت قابل تنسيخ (ختم ڪرڻ لائق) آهي انڪي ”موصي“ مرڻ کان اڳ ڪڏهين به ختم ڪري سگهي ٿو، چاهي هو وصيت ختم ڪرڻ جو اعـلان مرڻينگ حالت واري بيماريءَ ۾ ٿي چو نه ڪري وصيت ختم ڪرڻ جو اعلان پڻ نمونڻ سان ڪري سگهجي ٿو.

١ـ ظاهر ظهوو وصيت ختم ڪرڻ جو اعلان ڪرڻ (Inexpress Terms) ان ۾ موصي کي ظاهر ظهوو ڪليل لفظن ۾ پنهنجي وصيت ختم ڪرڻ جـو اعلان ڪرڻ گهرجي.

٢ـ اشارن يا مخفي نموني سان وصيت ٽـوڙڻ جو (Limplied) اظهار ڪرڻ يعني موصي اهڙا ڪم ڪري يا ڪي اهڙا قدم کڻي جن مان سندس وصيت خـتم ڪرڻ جو ارادو ظاهر ٿئي مثال طوو ڪو ماڻهو هڪ ٽڪرو زمين جو ڪنهن لاءِ وصيت ڪري ٿو پر پوءِ ان ٽڪري تي هو پنهنجي جاءِ جـوڙائي ٿو ته ظاهر ٿيندو ته ان وصيت ختم ڪري ڇڏي آهي.

وصي مقرر ڪرڻ

Appointment of Executor

جيڪڏهين موصيءَ جو اولاد نا بالغ آهـي ته هو اولاد جي تعليم ۽ تربيت، ملڪيت جي نـگرانـي ۽ حفاظت لاءِ ”وصي“ (Executor) مقرر ڪـري سگهي

ٿو ان کان سواءِ عام ڪم ڪار لاءِ به ”وصي“ مقرر ڪري سگهجي ٿو نا بالغ ۽ چريٽي ماڻهوءَ کي وصي مقرر ڪري نٿو سگهجي.

وصي ڪير ٿي سگهي ٿو؟

هڪ مسلمان ڪنهن به مسلمان يا غير مسلمان ذمي (اهڙو غير مسلمان جيڪو مسلمانن جي حفاظت ۾ هجي) کي پنهنجو وصي مقرر ڪري سگهي ٿو، غير مسلم وصي کي عدالت هٽائي به سگهي ٿي ۽ انکي ولي بنائڻ کان حالتن پٽاندر انڪار به ڪري سگهي ٿي.

وصي جا قانوني اختيارات ۽ انهن جي حيثيت

موصي جو اولاد نا بالغ آهي تـه ان صورت ۾ وصي کي ڪافي اختيارات حاصل آهن، جيڪي ڪيس احتياط سان استعمال ڪرڻ گهرجن. جيئن موصي جي ملڪيت ۽ ان جي اولاد جي بهتري ٿئي. اهڙين حالتن ۾ موصي کي اختيار آهي ته جيڪڏهين هو گهري ته ان جائداد کي جيڪا وصيت ۾ آيل آهي تنهن کي وڪڻي پڻ سگهي ٿو، ان شرط سان تـه ان ملڪيت جي قيمت وقت ۽ جاءِ جي لحاظ کان مناسب طوو تي ملي رهي هجي. ملڪيت جي وڪري مان جيڪا رقم ڪيس حاصل ٿئي ان مان هو موصيءَ جـو قرض ادا ڪري سگهي ٿو ۽ جيڪڏهين هن موصيءَ جي نا بالغ اولاد جي پرورش تي ڪا رقم خرچ ڪئي آهـي ته

Scanned with CamScanner

ما ۽ ان وقت مان ڪاٽي سگهي ٿو، باقي ٻچيل وقت کي ڪنهن سٺي ۽ وڌندڙ ڌنڌي (ڪاروبار) ۾ لڳائي سگهي ٿو.

هڪ مسلمان وصي جي اختيارات ۽ انهن کي استعمال ڪرڻ Indian Succession Act انڊين سڪسيشن ائڪٽ لاڳو ٿيل ١٩٢٥ع ڏسي سگهجي ٿو ان شرط سان ته اهو مسلمان لاءِ قابل عمل هجي.

باب ١١

وقف

(WAQF)

لفظ وقف جو مفهوم (مطلب)

وقف (Dedicaation) جي لغظي معنيٰ آهي ڪنه شي کي روڪڻ يا قيد (قابو) ڪرڻ.

واقف (Dedicator)

جيڪو ماڻهو پنهنجي ڪنهن شي کي چڱي ڪ لاءِ وقف ڪري ان کي واقف (وقف ڪندڙ) چئبو آه

موقوف عليہ

ڪنهن جي فائدي لاءِ ڪا شي وقف ڪئي و ته ان کي "موقوف عليہ" چيو ويندو آهي.

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

شي موقوفه Subject of Dedication

اها شي يا ملڪيت جيڪا وقف ڪئي وڃي ان کي شي موقوفه (وقف ڪيل شي) يا جائيداد موقوفه (وقف ڪيل ملڪيت) چئبو آهي.

متولي

وقف ملڪيت جي نگراني ۽ انتظام جنهن جي حوالي ڪيو وڃي ان کي متولي چئبو آهي.

وقف جي تعريف

وقف جي تعريف هن ريت ڪئي ويئي آهي ته وقف مان مراد ڪنهن مسلمان جو پنهنجي ملڪيت کي هميشه لاءِ ڪنهن اهڙي مقصد لاءِ ڏيئي ڇڏڻ يا منتقل ڪرڻ جيڪو مقصد يا ڪم شرعي لحاظ کان مذهبي ۽ خيراتي مقصدن لاءِ قائم ٿيل هجي.

شرعي اصطلاح ۾ وقف جي معنيٰ آهي ڪنهن شي کي پنهنجي ملڪيت مان ڪڍي الله سائينءَ جي ملڪيت ۾ ڏيئي ڇڏڻ ان لاءِ ته ان جو نفعو الله جي ٻانهن کي ملندو رهي.

جڏهن ڪا شي وقف ڪئي وڃي ته اها واقف جي ملڪيت مان نڪري الله جي ملڪيت ۾ اچي وڃي ٿي ۽ وقف ڪيل شي مان جيڪو نفعو حاصل ٿئي ٿو سو الله جي ٻانهن جي فائدي لاءِ استعمال ٿئي ٿو

تنهن ڪري واقف کي ملڪيت ڪابه دسترس حاصل نه آهي.

وقف جو حڪم

جڏهن به وقف ڪيل ملڪيت الله سائين جي حوالي ۽ انجي ملڪيت ۾ ٿي وڃي ٿي ته پوءِ ان تي نه وقف ڪندڙ جو حق برقرار رهي سگهي ٿو ۽ نه ئي موقوف عليه يا متولي کي مالڪاڻا حق حاصل ٿين ٿا.

اهو ئي سبب آهي جو وقف کي نه ته باطل (ختم) ڪري سگهجي ٿو ۽ نه ئي ان کي ڪنهن ٻئي شخص جي نالي منتقل ڪري سگهجي ٿو، صرف ملڪيت موقوف[illegible] جي آمدني ۽ فائدي کي موقوف عليهم (اهي ماڻهو [illegible] ادارا جن لاءِ ملڪيت وقف ڪئي ويئي هجي) جي[illegible] فائدي ۽ ڀلائي لاءِ استعمال ۾ آندو ويندو.

وقف جو طريقو (Form of Waqf)

وقف جي جائز ٿيڻ لاءِ لفظ وقف چوڻ جي ضرور[illegible] نه آهي پر ان جي هم معنيٰ کي اهڙا لفظ پڻ استع[illegible] ڪري سگهجن ٿا جن مان عام طور تي وقف [illegible] معنيٰ سمجهي وڃي البت ايترو ضروري آهي ته ا[illegible] لفظن چوڻ مهل واقف (ملڪيت وقف ڪندڙ) ج[illegible] نيت ۽ ارادو ملڪيت کي وقف ڪرڻ جو هج[illegible]

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

اهو به ضروري آهي ته وقف چڱي ڪم لاءِ ڪيو وڃي وقف زباني به ٿي سگهي ٿو ۽ لکت ۾ به جيڪڏهن وقف لکت ذريعي ڪيو ويو ته اهڙي لکيل دستاويز Document ”وقف نامو“ چئبو آهي.

وقف هميشه لاءِ هجڻ کپي

The Dedication Must Be Permanent

مسلمانن جي سمورن فرقن وٽ وقف جو هميشه لاءِ (Permanent) هجڻ ضروري آهي. ان ڪري جيڪڏهن ڪا ملڪيت مقرر وقت لاءِ وقف ڪئي ويئي پوءِ اها مدت ڪيتري به ڊگهي ڇو نه هجي ته به اهڙو وقف صحيح نه ٿيندو.

ملڪيت کي وقف ڪرڻ مهل هرويرو لفظ (هميشه لاءِ وقف ڪريان ٿو) جو چوڻ ضروري نه آهي. جيڪڏهن صرف وقف ڪريان ٿو جا الفاظ به چيا ويا تنهن هوندي به وقف هميشه لاءِ ٿي سمجهيو ويندو اهڙيءَ طرح جنهن مقصد لاءِ ملڪيت وقف ڪئي وڃي ٿي اهو مقصد به پڻ هميشه وارو هجي. ان صورت ۾ جيڪڏهن موقوف عليه ختم ٿي وڃي يا ڪنهن سبب ڪري وقف ٽٽي وڃي ته به ملڪيت جيڪا وقف ۾ ڏني ويئي آهي سا واپس واقف (وقف ڪندڙ) ڏانهن موٽڻ جي بجاءِ هميشه لاءِ مسڪينن ۽ محتاجن جي ڀلائيءَ لاءِ وقف ٿي رهندي. اگرچه وقف ڪرڻ مهل ان جو اظهار نه به ڪيو ويو هجي.

اهل تشيع وٽ وقف جو دائمي (هميشه لاءِ) هج ضروري نه آهي پر ان هوندي به واقف کي گهرج ته هو وقف ڪرڻ مهل ان وقف کي دائمي ۽ مستقل ڪرڻ جي نيت رکي. مثال طور هو پنهنجي اولاد لاءِ ڪا ملڪيت وقف ڪرڻ چاهي ٿو ته ظاهر آهي ته اولاد نيٺ فنا ٿيندڙ شي آهي ته ان حالت ۾ هن کي کپي ته هو هن ڳالهه جي وضاحت شروع ۾ ڪري ته منهنجي اولاد کانپوءِ اها ملڪيت ڪنهن مسجد يا امام بارگاه لاءِ وقف رهندي.

وقف جائز ٿيڻ جا شرط

جڏهين ته وقف هڪ قسم جي خيرات آهي جنهن جي ذريعي ”واقف“ بنان معاوضي جي پنهنجي ملڪيت کي پاڻ کان جدا ڪري ڪنهن ٻئي کي ڏيئي ٿو ته ان جي جائز ٿيڻ لاءِ به ڪي شرط آهن.

١- واقف (Dedicator) سياڻو هجي چريو ۽ اڌ مغزي نه هجي.

٢- واقف بالغ هجي، نابالغ واقف کي پنهنجي ملڪيت وقف ڪرڻ جو ڪو حق نه آهي.

٣- واقف آزاد هجي غلام (ٻانهو) نه هجي ڇو ته غلام پاڻ ٿي ڪنهن ٻئي جي ملڪيت آهي.

٤- جنهن مقصد لاءِ جائيداد وقف ڪئي وڃي ٿي

Scanned with CamScanner

اهو به ضروري آهي ته وقف چڱي ڪم لاءِ ڪيو وڃي وقف زباني به ٿي سگهي ٿو ۽ لکت ۾ به جيڪڏهين وقف لکت ذريعي ڪيو ويو ته اهڙي لکيل دستاويز کي Document "وقف نامو" چئبو آهي.

وقف هميشه لاءِ هجڻ کپي

The Dedication Must Be Permanent

مسلمانن جي سڀني فرقن وٽ وقف جو هميشه لاءِ (Permanent) هجڻ ضروري آهي. ان ڪري جيڪڏهين ڪا ملڪيت مقرر وقت لاءِ وقف ڪئي ويئي پوءِ اها مدت ڪيتري به ڊگهي ڇو نه هجي ته به اهڙو وقف صحيح نه ٿيندو.

ملڪيت کي وقف ڪرڻ مهل هرويرو لفظ (هميشه لاءِ وقف ڪريان ٿو) جو چوڻ ضروري نـه آهي. جيڪڏهين صرف وقف ڪريان ٿو جا الفاظ به چيا ويا ته تنهن هوندي به وقف هميشه لاءِ ٿي سمجهيو ويندو اهڙيءَ طرح جنهن مقصد لاءِ ملڪيت وقف ڪئي وڃي ٿي اهو مقصد به پڻ هميشه وارو هجي. ان صورت ۾ جيڪڏهين موقوف عليه ختم ٿي وڃي يا ڪنهن سبب ڪري وقف ٽٽي وڃي ته به ملڪيت جيڪا وقف ۾ ڏني ويئي آهي سا واپس واقف (وقف ڪندڙ) ڏانهن موٽڻ جي بجاءِ هميشه لاءِ مسڪينن ۽ محتاجن جي ڀلائيءَ لاءِ وقف ٿي رهندي. اگرچه وقف ڪرڻ مهل ان جو اظهار نه به ڪيو ويو هجي.

books.sindhsalamat.com

اهل تشيع وٽ وقف جو دائمي (هميشه لاءِ) هجڻ ضروري نه آهي پر ان هوندي به واقف کي گهرجي ته هو وقف ڪرڻ مهل ان وقف کي دائمي ۽ مستقل ڪرڻ جي نيت رکي. مثال طور هو پنهنجي اولاد لاءِ ڪا ملڪيت وقف ڪرڻ چاهي ٿو ته ظاهر آهي ته اولاد نيٺ فنا ٿيندڙ شي آهي ته ان حالت ۾ هن کي کپي ته هو هن ڳالهه جي وضاحت شروع ۾ ڪري ته منهنجي اولاد کانپوءِ اها ملڪيت ڪنهن مسجد يا امام بارگاه لاءِ وقف رهندي.

وقف جائز ٿيڻ جا شرط

جڏهين ته وقف هڪ قسم جي خيرات آهي جنهن جي ذريعي "واقف" بنان معاوضي جي پنهنجي ملڪيت کي پاڻ کان جدا ڪري ڪنهن ٻئي کي ڏيئي ٿو ته ان جي جائز هجڻ لاءِ به ڪي شرط آهن.

١- واقف (Dedicator) سياڻو هجي چريو ۽ اڌ مغزي نه هجي.

٢- واقف بالغ هجي، نابالغ واقف کي پنهنجي ملڪيت وقف ڪرڻ جو ڪو ستو نه آهي.

٣- واقف آزاد هجي غلام (ٻانهو) نه هجي ڇو ته غلام پاڻ ٿي ڪنهن ٻئي جي ملڪيت آهي.

٤- جنهن مقصد لاءِ جائيداد وقف ڪئي وڃي ٿي

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

اهو مقصد ثواب جو هجي ۽ وقف ڪندڙ وٽ به ان مان مقصد ثواب حاصل ڪرڻ هجي.

٥- گناهه جي ڪم يا ان ڪم جي نيت لاءِ ڪنهن به قسم جو وقف ناجائز آهي. ڪو ڪم حرام ۽ ناجائز آهي ته ان لاءِ به وقف صحيح نه آهي.

جيڪڏهين ڪو عيسائي ڪا ملڪيت وقف ڪري ٿو ۽ ان جي ان وقف ملڪيت مان بيت‌المقدس جي تعمير يا مرمت ڪئي وڃي يا اهي مسڪين جيڪي ذمي (يعني گهٽائي واري قوم وارن وٽ حفاظت ۾ رهندڙ شخص جهڙوڪ پاڪستان ۾ مسلمانن جي اڪثريت سببان اتي مسلمان ذمي آهن) پوءِ خواهه مسلمان هجن يا هندو تن جي ڀلائيءَ تي جيڪڏهن اهو وقف ملڪيت خرچ ڪئي ويئي ته اهو جائز آهي ڇاڪاڻ ته اهو ثواب جو ڪم آهي.

وقف کي ايندڙ وقت سان لاڳو ڪرڻ
Contint Gent Waqf

وقف مان ايندڙ وقت (زمانهءِ مستقبل) جو ڪنهن ڪو شرط لاڳو ڪرڻ صحيح نه آهي جيڪڏهين ڪو اهڙو شرط لاڳو ڪيو ويو ته وقف باطل ٿي ويندو. مثال طرح ڪو ماڻهو هي چوي ته منهنجو پٽ سفر کان واپس ايندو ته هي زمين وقف ڪندس يا جيڪڏهن آءٌ هي زمين جو مالڪ ٿي ويس يا ان کي خريد

ڪيم ته ان کي وقف ۾ ڏيئي ڇڏيندس ته اهو وقف صحيح نه آهي. البت ڪو اهڙو شرط ڪيائين جيڪو وقف ڪرڻ مهل موجود آهي ته اهو وقف صحيح ٿيندو ۽ شرط باطل رهندو.

وقف بذريعهِ وصيت

هڪ مسلمان جهڙي طرح پنهنجي زندگي ۾ وقف ڪرڻ جو اختيار رکي ٿو اهڙيءَ طرح هو وصيت جي ذريعي به وقف ڪري سگهي ٿو جيڪو ان جي مرڻ کانپوءِ عمل ۾ ايندو پر وصيت ذريعي وقف جا قانون مسلمانن جي وصيت وارن قانونن جي ماتحت هوندا جهڙي طرح وصيت منسوخ ٿي سگهي ٿي تهڙي طرح وصيت ذريعي وقف به منسوخ ٿي سگهي ٿو. اهڙي طرح جيڪڏهين ڪنهن شخص سونمار بيماريءَ Death Beds ۾ وصيت ذريعي وقف ڪيو آهي ته اهو ان جي ملڪيت جي ٽئين حصي تي لاڳو ٿيندو ان کان وڌيڪ تي ان جو لاڳو ٿيڻ وقف جي وارثن جي خوشيءَ تي ڇڏيل آهي حاصل مطلب ته وصيت ذريعي وقف يا موتمار بيماريءَ ۾ وقف جا اهيئي حڪم آهن جيڪي موتمار بيماريءَ مهل هبي ۽ وصيت جا آهن ان سلسلي ۾ شيعه حضرات جو به ساڳيو ٿي موقف آهي.

Scanned with CamScanner

ڪهڙيون شيون وقف ٿي سگهن ٿيون

Subject of Waqf

فقه اسلام جي ڪن چاڻو بزرگن جي راءِ مطابق هيٺين شين جو وقف جائز آهي.

۱- جائداد غير منقوله Immovable property جو وقف بالڪل جائز آهي مثال طرح زمين، جايون دڪان وغيره.

۲- جائداد منقوله- Movable property ۾ اهي شيون وقف لاءِ جائز آهن جيڪي ان جائداد جي ماتحت هجن مثال طور زمين وقف ڪئي ويئي ته ان سان گڏ سمورا پوک جا اوزار مثلا هر، ڦر، وغيره به وقف ٿي سگهن ٿا.

۳- گهوڙا ۽ ان قسم جا ٻيا جانور جهڙوڪ مينهون ڍڳيون، ٻڪريون وغيره، جنازي کڻڻ واري ڏولي (کاٽي يا کٽ) ميت کي وهنجارڻ وارو تختو، قرآن شريف، ڪتاب، گلم ۽ فراسيون، بسترا، غاليچا، شادين ۾ استعمال ٿيندڙ شيون مثلا ديڳيون، دوليون ۽ ٻيو اهڙو سامان جيڪو عام جي ڀلائيءَ ۾ ڪم ايندو هجي تن جو وقف صحيح آهي.

ان سلسلي ۾ امام محمدؒ جي راءِ آهي ته هر قسم جو مال (منقوله هجي يا غير منقوله) جنهن جو وڪرو

۽ واپار ٿي سگهي سو وقف ۾ ڏيئي سگهجي ٿو ان شرط سان ته ان مال جي قيمت يا فائدو به وقف ۾ ٿي ڏنو وڃي مثال طور جيڪڏهين روڪ پيسا وقف ۾ ڏنا ويا آهن ته انهن کي ڪنهن اهڙي جائز فائدي ڪمائيندڙ ڌنڌي ۾ لڳايو وڃي جو ان سان وقف جي ملڪيت وڌندي رهي. اهائي راءِ محتاط آهي اگرچه ان سلسلي ۾ ٻين امام صاحبان جهڙوڪ امام ابو يوسف رح جو ان راءِ سان اختلاف بيان ڪيو ويو آهي.

وقف ايڪٽ جو نفاذ

وقف ايڪٽ جي جاري ٿيڻ کان پوءِ ان ايڪٽ جي لحاظ کان هر قسم جي ملڪيت جو وقف جائز قرار ڏنو ويو آهي جنهن مطابق منقوله ملڪيت جهڙو روڪڙ پيسو حڪومت جي ضمانت هيٺ جاري ٿيل نوٽ (Government Promissory Nots) ڪمپنين جا واپاري حصا (Shares) ۽ اسٽاڪ ايڪسچينج (اها موڙي جيڪا نفعي تي ڪنهن ڪمپنيءَ جي ذريعي واپار ۾ لڳائي ويئي هجي) وغيره جو وقف جائز قرار ڏنو ويو آهي جنهن ته مغربي پاڪستان اوقاف پراپرٽي ايڪٽ (West Pakistan Auqaf property Act) جي نافذ ٿيڻ کانپوءِ درگاهن (Shrines) مزارن (قبرون) تي زيارت ڪندڙ طرفان روڪ رقم جيڪا انهن درگاهن ۽ مزارن تي بطور نذراني جي رکي وڃي ٿي سا پڻ

Scanned with CamScanner

بطور وقف اوقاف کاتي وارا استعمال ڪري سگهن ٿا.

نوٽ:

هن ڪان اڳ به واضح ڪيو ويو آهي ته وقف ڪرڻ مهل شي موقوف (اها شي جنهن جو وقف ڏني وڃي) وقف ڪندڙ جي ذاتي ملڪيت ۾ هجي. گروي وڪيل زمين يا مقاطي (ٺيڪي) تي ڏنل زمين به وقف ۾ ڏيئي سگهجي ٿي البت هيءُ ضروري آهي ته گروي (گهه ٻيل) ملڪيت جي آمدني يا قيمت مان ملڪيت ڇاڙوٽ گروي وڪندڙ شخص کي اها رقم جمع ڪري هن اها ملڪيت گروي ۾ رکي آهي سا ادا ڪئي ويندي ۽ ان جي باقي آمدني وقف جي حساب ۾ داخل ڪئي ويندي.

مشاع جو وقف

مشاع اهڙي اڻ ورهايل (Undivided) ملڪيت کي چوندا آهن جنهن ۾ گهڻائي حصي دار هجن. ان جا ٻه قسم آهن پهريون هي ته اها ورهاڱي لائق (Divisable) هجي ٢- ته اها ورهاڱي لائق نه (Indivisable) هجي.

مشاع ناقابل تقسيم جو وقف متفقه طور جائز آهي ۽ جڏهن مشاع ورهاڱي لائق آهي ۽ تقسيم کان اڳ ان کي وقف ڪيو ويو آهي ته علماء ان وقف کي جائز قرار ڏنو آهي. البت غير منقسم ملڪيت کي

مسجد يا قبرستان لاءِ وقف ڪرڻ متفقه طور تي ناجائز آهي ان جو سبب هي آهي ته غير منقسم ملڪيت جا مختلف ڀائيوار ان ملڪيت مان واري، واري سان فائدو حاصل ڪري سگهن ٿا پر جڏهن زمين جي ڪنهن غير منقسم (اڻ ورهايل) حصي ڪي مختلف ڀائيوارن مان ڪو هڪ مسجد يا قبرستان لاءِ وقف ڪري ٿو ته ٻين ڀائيوارن کي پنهنجي واري تي نفعو حاصل ٿي نه سگهندو. مشاع جو وقف مسجد يا قبرستان لاءِ جائز نه هجڻ جو هڪ سبب هي به ٻڌايو ويو آهي ته ڪنهن شي جي ملڪيت ۾ ٻئي جي ڀائيواري الله سائينءَ جي اڪيلي حدار ٿيڻ واري معاملي ۾ دخل اندازي آهي. ڇو ته وقف ڪانپوءِ ملڪيت جو مالڪ خدائي آهي.

وقف جا مقاصد

The Objests of Waqf

هن سلسلي ۾ ڪليل قاعدو هي آهي ته جيڪي ڪم شرع اسلامي ۾ مذهبي خيرات ۽ ثواب جي تعريف ۾ شمار ٿين ٿا، انهن جي لاءِ وقف جائز آهي اهي ڪم جيڪي شريعت اسلام ۾ ممنوع ۽ حرام آهن انهن جي لاءِ وقف جائز نه آهي مثال طرح مندر گرجا ۽ ٻيا اهڙا ڪم جيڪي شريعت جي خلاف آهن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

وقف جا قسم:

اهو وقف جيڪو صرف مسڪينن لاءِ هجي يعني وقف ٿيل ملڪيت جي آمدني محتاجن تي خرچ ٿيندي رهندي هجي.

٢- شاهوڪارن ۽ مسڪينن (ٻنهين) لاءِ جهڙوڪ مسجد، مسافر خانو، کوھ، هينڊ پمپ وغيره.

وقف جا ڪي جائز هنڌ

١- مسجدون، ان ۾ مسجد جو خرچ پيش امام ۽ بانگي (موذن) جي پگهار پڻ خادمن جون پگهارون مسجد ۾ پرنڊڙ بجلي يا تيل وغيره جو خرچ مسجد ۾ صفن لاءِ وڇائڻ جو فراسيون ۽ مسجد جا ٻيا روز مره جا خرچ وغيره مسجد لاءِ وقف ٿيل ملڪيت مان ادا ڪري سگهجن ٿا.

٢- مدرسن لاءِ وقف ملڪيت: هن سلسلي ۾ اهي ادارا اچي وڃن ٿا جيڪي ديني تعليم جي سلسلي ۾ ڪوششون ڪري رهيا آهن. انهن مدرسن لاءِ وقف ڪيل ملڪيتن کي مدرسي جي استادن جي پگهارن طالب علمن (ديني تعليم حاصل ڪندڙ شاگرد) جي کاڌ خوراڪ، ڪپڙو، ڪتاب، دفتر وغيره خريد ڪرڻ ۽ ٻين انتظامن وکن جي سلسلي ۾ تصرف ۾ آڻي سگهجي ٿو.

books.sindhsalamat.com

٣- عام جي ڀلائي وارن ڪمن (رفاه عامہ) لاءِ ملڪيت وقف ڪرڻ.

هن وقف کي پلين، مسافر خانن، پاڻي پيئڻ جي تلائن ۽ غريب ماڻهن کي گهر ٺهرائي ڏيڻ لاءِ استعمال ڪري سگهجي ٿو.

٤- خيرات ڏيڻ- خيرات ڏيڻ لاءِ ملڪيت وقف ڪرڻ جي سلسلي ۾ اهڙا وقف ملڪيت يا ان جي آمدني محتاجن، مسڪينن ۾ تقسيم ڪئي وڃي ۽ ان مان ڪنهن جي حج لاءِ سفر ڪرڻ جي خرچن کي برداشت ڪيو وڃي.

٥- ايصال ثواب- ثواب پهچائڻ خاطر وقف ڪندڙ شخص ۽ ان جي خاندان جي ماڻهن لاءِ قرآن پڙهائڻ يا تلاوت لاءِ قرآن شريف ڪنهن کي وٺي ڏيڻ يا ٻيا ڪي خيراتي ڪم ڪرڻ.

٦- ملڪيت کي محتاجن ۽ مسافرن ۽ لاوارثن ٻارن جي پرورش لاءِ پڻ وقف ڪري سگهجي ٿو.

٧- شيعه حضرات وٽ هيٺين مقصدن لاءِ پڻ وقف ملڪيت خرچ ڪري سگهجي ٿي.

جهڙوڪ حضرت علي رضه جي جنم جو جشن ملهائڻ، محرم جي مهيني ۾ تعزيه ٺهرائڻ ۽ انهن جا جلوس ڪڍڻ ۽ امام بارگاهن کي ٺهرائڻ ۽ انهن جي مرمت وغيره ڪرائڻ.

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

٨- وقف جي آمدنيءَ کي وقف ڪيل ملڪيتن جي مرمت ڪرائڻ ۽ انهن جي حفاظت جو بندوبست ڪرڻ ۽ انهن کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ لاءِ پڻ خرچ ڪري سگهجي ٿو.

وقف جو مقصد مقرر نہ ڪرڻ

Uncertainty of the Object

وقف جي مقصدن کي واضح طور تي متعين ڪرڻ ضروري آهي جيڪڏهين وقف جي مقصدن کي صاف طور تي بيان نہ ڪيو ويو تہ وقف ختم سمجهيو ويندو البت ايترو ضروري نہ آهي تہ انهن مقصدن کي نالي وار ڳڻيو وڃي ۽ نہ ئي هرهڪ مقصد لاءِ رقم جدا طور تي مقرر ڪئي وڃي.

وقف مطلق طور تي جائز مقصدن لاءِ ڪيو وڃي.

جيڪڏهين ڪن اهڙن ڪمن لاءِ ملڪيت وقف ڪئي وڃي جن ۾ ڪي ڪم جائز آهن ۽ ڪي ناجائز تہ وقف صرف جائز ڪمن تائين محدود سمجهيو ويندو ۽ وقف جي ساري ملڪيت انهن جائز ڪمن ڏانهن منتقل ٿي ويندي.

وقف حياتيءَ ۾ ئي ڪيو وڃي امام ابو يوسف جي راءِ مطابق وقف جي اعلان سان ئي مڪمل ٿي وڃي ٿو.

امام محمد رحہ وٽ وقف ايستائين مڪمل نٿو ٿئي جيستائين ڪہ وقف ڪندڙ شخص (واقف) ڪانپوءِ ڪنهن شخص کي متولي سنڀاليندڙ (Superintendent) بنائي ۽ وقف ڪيل ملڪيت (جائيداد موقوفہ) کي ان جي حوالي نہ ڪري، ڪورٽن ۾ گهڻن موقعن تي ان راءِ کي وزن ڏنو آهي.

وقف لاءِ نيت

جنهن صورت ۾ وقف جو اعلان ڪيو ويو آهي پر نہ ئي قبضو ڏنو ويو آهي ۽ نہ ئي ملڪيت کي خيراتي (چڱائي) ڪمن کان روڪڻ جو ارادو آهي تہ انهن حالتن ۾ وقف قائم ٿي نہ سگهندو پوءِ جيتوڻيڪ ان ملڪيت جي آمدني وقف جي تعريف ۾ آيل ڪمن تي چونہ خرچ ٿيندڙ هجي.

جيڪڏهين دستاويز (وقف نامي) ذريعي ملڪيت کي وقف ڪرڻ جو اعلان ڪيو ويو آهي ۽ ملڪيت کي وقف ڪيل ادارن ڏانهن منتقل پڻ ڪيو ويو آهي تہ ان حالت ۾ عدالت جي فيصلي مطابق وقف ثابت ٿي چڪو آهي هاڻي واقف يا ان جا پيا واسطيدارن ملڪيت کان محروم رهجي ويندا.

وقف نيت ذريعي ثابت ٿي سگهي ٿو. مٿين حالت ۾ جيڪڏهين واقف چوي تہ ان دستاويز ڏيڻ مهل منهنجي ملڪيت وقف ڪرڻ جي ڪا نيت ڪانہ هئي

Scanned with CamScanner

نه سندس اهو چوڻ وقف کي ختم ڪري نٿو سگهي نيت نه هجڻ لاءِ واقف جي تقاضا صرف ان وقت جائز رهندي جڏهين ته هن ڪنهن دستاويز يا لکت ذريعي وقف جو اعلان نه ڪيو هجي صرف زباني طور تي ملڪيت وقف ڪرڻ جو اعلان ڪيو هجيس.

وقف نامي جي رجسٽريشن

برطانوي هند جي رجسٽريشن ائڪٽ جاري ٿيل سنه ١٩٠٨ع جي لحاظ کان وقف نامي (ملڪيت وقف ڪرڻ متعلق دستاويز) جي رجسٽريشن ڪرائڻ لازمي آهي، جنهن جي ذريعي هڪ سو رپيا يا ان کان وڌيڪ قيمت جي جائيداد (ملڪيت) غير منقوله وقف ڪئي ويئي هجي.

جڏهين ته وقف جي ذريعي وقف ڪيل ملڪيت وقف ڪندڙ ماڻهوءَ جي ملڪيت مان خارج ٿي وڃي ٿي ان لاءِ ان جي رجسٽريشن ضروري آهي.

وقف ملڪيت لاءِ متولي مقرر ڪرڻ ڪانپوءِ مٿين قسم جي دستاويز جي رجسٽريشن ضروري نه آهي جو ته ملڪيت متوليءَ جي تقرر هيٺ اچي وڃي ٿي ان لاءِ ان جي رجسٽري به ضروري نه آهي.

وقف کي ختم ڪرڻ

Revocation of Waqf

وقف جڏهين هڪ ڀيرو مڪمل ٿي ويو ته پوءِ ان کي منسوخ (ختم) نٿو ڪري سگهجي. البت اهڙو وقف جيڪو وصيت ذريعي ڪيو وڃي يا موتمار بيماريءَ ۾ ڪيو وڃي ته پوءِ وقف ڪندڙ پنهنجي مرڻ کان اڳ ۾ ڪنهن به وقت ان کي ختم ڪري سگهي ٿو. ڇو ته اهڙي وقف جي حيثيت وصيت ذريعي هبي ڪرڻ جي آهي جيڪا ڪنهن به وقت ٽوڙي سگهجي ٿي.

جن ماڻهن لاءِ وقف ڪيو وڃي انهن کي بدلائي ٻين جي نالي ملڪيت کي وقف ڪرڻ جا اختيارات

Power to Alter Bene Ficiarics

جن ماڻهن جي حق ۾ وقف ڪيو ويو آهي انهن جي متعلق وقف ڪندڙ هيٺيان اختيارات پنهنجي لاءِ محفوظ رکي سگهي ٿو.

١- موقوف عليهم (Objects of Waqf) جي تعداد ۾ واڌاري ڪرڻ جو اختيار.

٢- موقوف عليهم مان ڪن کي فهرست مان خارج ڪرڻ جو اختيار.

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

٣- موقوف عليهم جي حصن مان ڪن جا حصا گھٽائڻ يا وڌائڻ جو اختيار.

مٿيان اختيارات واقف کي ان صورت ۾ حاصل ٿيندا جڏهين ته هو وقف جي وقت انهن کي پنهنجي لاءِ محفوظ ڪري ٻر اهڙا اختيارات واقف هيٺين صورتن ۾ استعمال ڪري نه سگهندو.

١- واقف وقف ڪيل ملڪيت جو ڪو حصو موقوف عليهم کان واپس وٺي ۽ ان تي پنهنجو قبضو قائم ڪري.

٢- جن جائز مقصدن لاءِ وقف ڪيو ويو آهي انهن مان ڪن مقصدن کي ختم ڪري ان جي بجاءِ غير شرعي يا حرام مقصدن تي وقف ملڪيت کي خرچ ڪرڻ جو ارادو ڪرڻ، چاڪاڻ ته ناجائز مقصد کي جائز مقصد جي بجاءِ مخصوص ڪرڻ اُن تي آهي جهڙو ڪو واقف جائيداد موقوفه کي واپس ورتو هجي.

واقف کي پنهنجي ساري حياتيءَ تائين جائيداد موقوفه مان فائدو حاصل ڪرڻ جو حق

Reservation of Liefe Interest for Benefit of Dedicator

حنفي قانون مطابق واقف کي پنهنجي وقف ڪيل ملڪيت مان فائدي حاصل ڪرڻ جو هيٺين صورتن ۾ اختيار ملي سگهي ٿو.

١- واقف جڏهين گهري ته پنهنجي پوريءَ حياتيءَ ۾ وقف ڪيل ملڪيت جي سموري آمدني کڻي سگهي ٿو.

٢- واقف پنهنجي ڪيل ملڪيت جو ڪو حصو پنهنجي گذر بسر ۽ ٻين خرچن لاءِ مخصوص ڪري سگهي ٿو.

٣- واقف هي اختيار به رکي سگهي ٿو. ته هو پنهنجي وقف ڪيل ملڪيت جي آمدنيءَ مان پنهنجا قرض به لاهي سگهي ٿو.

٤- واقف وقف ڪيل ملڪيت (جاءِ وغيره) کي پنهنجي رهائش لاءِ پڻ استعمال ڪري سگهي ٿو.

نوٽ:

جڏهين قرض گهرندڙن (Creditors) کي ٺوڪي ڏيڻ لاءِ ملڪيت کي وقف ڪيو ويو آهي ته اهو وقف قرض گهرندڙن جي مطالبي تي ختم ڪري سگهجي ٿو.

اهل تشعيت جي قانوني مطابق وقف ڪيل ملڪيت مان ڪنهن فائدي حاصل ڪرڻ جو مستحق نه آهي جنهن جو تفصيل هن ريت آهي.

١- ڪوبه شيعو پنهنجي وقف ڪيل ملڪيت جي سموري آمدني يا ان جي ڪنهن حصي کي پنهنجي ساري حياتيءَ تائين پنهنجي فائدي لاءِ محفوظ نٿو ڪري سگهي، جو ته شيعه حضرات وٽ ڪوبه وقف

Scanned with CamScanner

اوستائين صحيح نه ٿو ٿي سگهي جيستائين ڪ وقف ڪرڻ وقت جائداد موقوفه تان مڪمل طور تي دستبردار نه ٿي وڃي.

٢- شيعن جي قانون مطابق اهو وقف جائز نه آهي جنهن ۾ وقف ڪندڙ پنهنجي ذاتي قرض ادا ڪرڻ لاءِ ان مان ڪو فائدو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪري. البت وقف ڪيل ملڪيت جي آمدنيءَ مان اهڙي قرض ادا ڪرڻ جو انتظام ڪري سگهجي ٿو جنهن جي ادا ڪرڻ جو بار سنئون سڌو جائداد موقوفه تي پوندڙ هجي.

(نوٽ)

الله آباد هائي ڪورٽ هي فيصلو ڪيو هو ته جيڪڏهين واقف شيعو آهي ۽ هن وقف جي سموري آمدني پنهنجي لاءِ محفوظ ڪري ڇڏي آهي ته اهو وقف بحال نه ٿيندو ۽ جيڪڏهين وقفا ڪيل ملڪيت جي آمدنيءَ جو ڪو خاص حصو پنهنجي لاءِ محفوظ ڪري ٿو ته ان محفوظ ڪيل حصي Reserved part تائين ته وقف ختم تصور ڪيو ويندو پر باقي رهيل حصي ۾ وقف جائز سمجهيو ويندو. پر پريوي ڪائونسل جي راءِ ان جي بالڪل ابتڙ آهي ان ڪائونسل جي راءِ مطابق واقف آمدنيءَ جو ڪوبه هڪ حصو پنهنجي لاءِ محفوظ ڪري ٿو ته وقف مڪمل طرح تي ناجائز آهي.

وقف ڪيل ملڪيت کي منتقل ڪرڻ

ملڪيت وقف ڪرڻ کانپوءِ ان تي ”واقف“ جو ڪوبه حق ملڪيت، باقي نٿو رهي ۽ نه ئي متولي يا موقوف عليهم کي ان جي مالڪ هجڻ جا حق ملن ٿا بلڪ اها ملڪيت خدا جي سمجهي ويندي ان ڪري ان ملڪيت کي وڪڻ لاءِ ڪنهن به ڏانهن منتقل نه ڪيو ويندو سواءِ اهڙن مخصوص صورتن جي جن ۾ خود جائداد موقوفه جو فائدو هجي پر ان حالت ۾ به اهو منتقل ڪرڻ انتهائي مشروط ۽ محدود دائري ۾ هوندو. ان کان علاوه متولي جي ذاتي قرضن جي سلسلي ۾ جيڪڏهين عدالت کان ڪا ڊگري مليل هجي ته ان جي پورائيءَ لاءِ جائداد موقوفه کي نه وڪرو ڪري سگهجي ٿو ۽ نه ئي انکي ضبط ڪري سگهجي ٿو. ان کانسواءِ جائيداد موقوفه جي آمدني يا نفعي تي به ان قسم جو ڪو بار نٿو وجهي سگهجي.

(نوٽ)

وقف ملڪيت سان هر مسلمان کي دلچسپي ٿي سگهي ٿي. ان لاءِ هر اهو مسلمان جيڪو وقف ڪيل ملڪيت ۾ دلچسپي رکندڙ هجي اهو ايڊووڪيٽ جنرل جي مرضيءَ کانسواءِ به عدالت ۾ ڪيس داخل ڪري سگهي ٿو.

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

وقف جي ذريعي خاندان (جي ڪنهن فرد يا گهڻن) کي مالڪ بڻائڻ

Family settlements by way of Waqf

وقف جا چند قسم مٿي بيان ٿي چڪا آهن.

1- غريبن، مسڪينن، محتاجن، جي لاءِ ڪا ملڪيت وقف ڪئي وڃي ته اهو وقف جو عام طريقو آهي.

2- ملڪيت کي وقف ڪرڻ وقت ان ۾ پنهنجو ۽ پنهنجي اولاد جو حق محفوظ رکيو وڃي.

وقف جي اهڙي قسم کي "وقف علي الاولاد" (اولاد لاءِ وقف ڪرڻ) چيو ويندو آهي.

"وقف علي الاولاد" شرعي قانون جي روشني ۾

معلوم هجڻ گهرجي ته شرع اسلام ۾ هبو (Gift) غير موجود ماڻهوءَ جي حق ۾ نٿو ڪري سگهجي. پر وقف غير موجود ماڻهوءَ جي حق ۾ ڪري سگهجي ٿو.

شرعي لحاظ کان جيڪڏهن ڪو ماڻهو پنهنجي اهل ۽ عيال جي پرورش ۽ انهن جي مفاد خاطر انهن جي حق ۾ وقف ڪري ٿو ته اهو وقف نه صرف جائز پر پسنديده فعل پڻ سمجهيو ويندو آهي. اهو وقف نه صرف موجوده اولاد جي حق ۾ پر اولاد جي اولاد (پوٽن ۽ ڏوهٽن پڙ پوٽن ۽ پڙ ڏوهٽن) جي حق ۾ پڻ ڪري سگهجي ٿو. جڏهن وقف ڪندڙ جو اولاد ختم

books.sindhsalamat.com

ٿي وڃي يعني انهن جي سلسله نسب ۾ ڪو به باقي نه رهي ته پوءِ اهو وقف خود بخود غريبن ڏانهن منتقل ٿي ويندو.

ان سلسلي ۾ حضرت امام ابو حنيفه ۽ حضرت امام محمدؒ جو قول آهي ته جڏهن وقف اهڙي مقصد لاءِ ڪيو وڃي جيڪو هميشه نه رهي سگهي ته ان حالت ۾ واقف کي گهرجي ته هو ان مقصد ختم ٿيڻ بعد ڪنهن هميشه واري مقصد جو به ذڪر ڪري ڇڏي. مثال طور اولاد لاءِ وقف ڪرڻ ته ان سلسلي ۾ اولاد کي دائمي بقا نه آهي ته ان حالت ۾ هو وضاحت ڪري ته منهنجي سلسله نسب ختم ٿيڻ بعد اهو وقف فلاڻي نيڪ مقصدن لاءِ هجڻ گهرجي پر امام ابو يوسف وٽ جڏهن وقف عارضي مقصدن لاءِ ڪيو وڃي ته ان سان گڏ ڪنهن هميشه واري مقصد جو ذڪر ڪرڻ ضروري نه آهي ڇو ته وقف ڪرڻ سان لفظ وقف يا ان جي هم معنيٰ لفظ استعمال ڪرڻ سان ئي اهو ظاهر ٿئي ٿو ته وقف هميشه لاءِ آهي، ان ڪري وقف جي عارضي مقصدن (مثال اولاد لاءِ وقف ڪرڻ ۽ اولاد جو سلسلو ختم ٿي وڃڻ) بعد وقف پاڻ مرادو ئي غريبن ڏانهن منتقل ٿي وڃي ٿو. مثال طور جيڪڏهن ڪو ماڻهو صرف ايترو چوي ته مون هي زمين جميل لاءِ وقف ڪئي آهي ته وقف جي پوراڻي ٿي ويندي. هاڻي جميل مرڻ تائين ان مان فائدو حاصل ڪندو

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

رهندو، پر ان جي مرڻ ڪانپوءِ اها ايراضي يا ان جي آمدني غريبن ۽ مسڪينن ڏانهن منتقل ٿي ويندي. فتاويٰ عالمگيري ۾ امام ابو يوسف جي راءِ کي ترجيح ڏني ويئي آهي، برطانوي هند جي عدالتن ڪن فيصلن ۾ امام يوسف جي راءِ کي ۽ ڪن ۾ امام محمدؒ جي راءِ کي ترجيح ڏني آهي.

بعض وقف ڪيل ملڪيتون

مسجد- جيڪا مسجد الله جي نالي تي بنائي ويئي هجي ان ۾ هر مسلمان کي داخل ٿيڻ ۽ پنهنجي طريقي ۽ مذهب مطابق نماز پڙهڻ جي اجازت آهي، عام ڳالهه هي آهي ته جيڪا مسجد ڪنهن هڪ فرقي جي لاءِ مخصوص هجي ته ان ۾ ٻئي فرقي جي ماڻهن کي نماز پڙهڻ يا جماعت ۾ شامل ٿيڻ جو حق ته حاصل رهي ٿو پر پنهنجي مخصوص طريقي تي جدا بانگ ڏيڻ يا جماعت قائم ڪرڻ کي سٺو نٿو سمجهيو وڃي.

عبادت لاءِ جاءِ مقرر ڪرڻ سببان واقف جي ملڪيت ختم ٿيڻ-

جيڪڏهين ڪنهن جاءِ يا عمارت کي ان جو مالڪ عيدگاهه يا مسجد لاءِ وقف ڪرڻ گهري ته ان جي

books.sindhsalamat.com

ملڪيت انهن جاين لاءِ هيٺين صورتن ۾ ختم ٿي ويندي.

الف- واقف ظاهر ظهور اعلان ڪري ته مون هن عمارت يا جاءِ کي مسجد بنايو آهي ته اها عمارت يا جاءِ مسجد ۾ تبديل ٿي ويندي ۽ هاڻ اها جاءِ واقف جي ملڪيت ۾ نه رهندي.

(ب) مسجد بنائي ويئي ۽ ان ۾ نماز پڙهڻ جي به اجازت ڏني ويئي ته اها مسجد سمجهي ويندي چاهي جماعت ۾ ٻه ماڻهو ٿي چو نه هجن (يعني جماعت ننڍي چو نه هجي).

ج- جيڪڏهين هڪ ماڻهوءَ به کلم کلا عمارت جي مالڪ جي اجازت سان عمارت ۾ بانگ ڏني ۽ نماز پڙهي ته اها عمارت مسجد بڻجي ويندي، ۽ هاڻ ان تي مالڪ جي مالڪانه حيثيت برقرار نه رهندي.

قبرستان بنائڻ سببان ملڪيت ختم ٿيڻ

ڪنهن شخص پنهنجي زمين جي ٽڪري کي قبرستان بنائڻ جي نيت ڪندي اهو ٽڪرو زمين جو قبرستان بنائڻ لاءِ وقف ڪيو ته ان زمين ۾ جيڪڏهين هڪ لاش به دفن ٿيو ته مالڪ جو حق ان تي باقي رهي نٿو سگهي.

جن زمينن ۾ مردا دفن ڪيا وڃن ۽ قبرون موجود هجن ته اها جاءِ متبرڪ ۽ مقدس سمجهي ويندي

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

آهي ۽ ان بناءَ تي اها اراضي منتقل نه ٿي سگهندي ۽ ان زمين تي ورثو جاري ٿي نه سگهندو.

جڏهن ڪنهن ماڻهوءَ قبرستان جي لاءِ زمين وقف ڪئي آهي ۽ ان ۾ وڻ به آهن ته زمين تي ان جا مالڪاڻا حق ته ختم آهن پر وڻ ساڳي طرح ان ماڻهوءَ جي ملڪيت ۾ رهندا.

سجاده نشين ۽ درگاهون

درگاهون (Shrines) اولياءَ الله جي نسبت ڪري مقدس سمجهيون وينديون آهن، ان ڪري انهن لاءِ جائداد وقف ڪرڻ به جائز آهي.

درگاهه يا خان گاهه هڪ اسلامي ادارو هوندو آهي جنهن ۾ مذهب جي تعليم ڏني وڃي ٿي. گادي نشين اهو پير يا مرشد جيڪو گاديءَ تي ويٺل هجي جنهن کي سجاده نشين به چئبو آهي' ان جو اڳواڻ هوندو آهي. گادي نشين مذهبي اصولن جو سيکاريندڙ آهي. اداري جو انتظام ۽ خيرات وغيره جو ڪم به ان جي ئي حوالي هوندو آهي، درگاهه جي آمدنيءَ مان جيڪا بچت وغيره ٿيندي آهي اهو به کس ئي ملندو آهي.

موجوده دور ۾ اهڙين درگاهن ۽ خانگاهن جو اهو اثر نه رهيو آهي جيڪو اڳي هو. تنهن هوندي به

درگاهن جي ملڪيت ۽ عمارتون وقف ملڪيت ۾ شامل آهن.

اڪثر پيرن جي گادي وهڻ واري معاملي ۾ اختلاف پيدا ٿين ٿا ان حالت ۾ مريدن جي گهڻي تعداد جي راءِ کي صحيح ويندو. ان سلسلي ۾ عدالت به دخل ڏيئي سگهي ٿي (مثلاً ان سلسلي ۾ پير جهنڊيوارن جو ڪيس ڪافي شهرت حاصل ڪري چڪو آهي، جنهن جو آخري فيصلو پريوي ڪائونسل لنڊن ڪيو هو).

پاڪستان ۾ اوقاف کاتي جي قائم ٿيڻ ڪانپوءِ قبرن ۽ درگاهن لاءِ وقف ڪيل ملڪيتن کي ان کاتي جي ماتحت سرڪاري ملڪيت ۾ ورتو ويو آهي ۽ اوقاف کاتي طرفان انهن لاءِ منتظم (Administrator) مقرر ڪيا ويا آهن. جيڪي انهن ملڪيتن جي نگراني ڪن ٿا. ان ڪري قبرن درگاهن ۽ خانگاهن جي متولين ۽ گادي نشينن جي اها اڳين حيثيت برقرار رهي نه سگهي آهي. ڇو ته اوقاف کاتي طرفان غير سرڪاري طرح ڪنهن کي به چندو يا ٻين نذرانن وٺڻ جو اختيار حاصل نه آهي ۽ انهن جي وٺڻ جي منع به ڪئي ويئي آهي.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

متولي يا وقف ڪيل ملڪيت جا منتظم

متولي جي حيثيت

شرعي لحاظ کان وقف ڪيل ملڪيت وقف ڪرڻ سان ئي پنهنجي مالڪ جي قبضي کان آزاد ٿي خدا جي ملڪيت ۾ اچي وڃي ٿي. ان ڪري وقف ڪانپوءِ موقوف عليه يا متولي ان ۾ ڪابه ڦير ڦار يا تبديلي ڪرڻ جو اختيار نٿو رکي سگهي متولي صرف وقف ملڪيت جي انتظام رکڻ ۽ سنڀالڻ جا اختيارات رکي سگهي ٿو.

متولي ڪير ٿي سگهي ٿو؟

وقف ڪندڙ لاءِ اهو جائز آهي ته هو پنهنجي وقف ڪيل ملڪيت جو پهريون متولي پاڻ ٿي بنجي يا پنهنجي اولاد، يا پنهنجي سائٽن مان ڪنهن کي به هو متولي بنائي سگهي ٿو.

عورت به متولي بنجي سگهي ٿي پر جيڪڏهن متوليءَ جون ذميداريون اهڙيون هجن جن کي صرف مرد ئي سنڀالي سگهي ٿو مثال طور گادي نشين بنجڻ ته ظاهر آهي ته ان ۾ امام ٿي نماز پڙهائڻ نفساني ۽

جاني طور پاڪيزه رهڻ جا معاملا صرف مرد تائين محدود آهن ۽ عورت اهي شرط پورا نه ڪري سگهندي ته ان حالت ۾ عورت کي متولي بنائي نٿو سگهجي، ان کان علاوه چريو يا نابالغ پڻ متولي نٿا بنجي سگهن ڪن مجبوريءَ جي حالتن ۾ جيڪڏهين نابالغ کي متولي مقرر به ڪيو وڃي ته عدالت کي اهو اختيار حاصل آهي ته هو نابالغ جي بالغ ٿيڻ تائين ڪنهن ٻئي شخص کي عارضي طور تي متولي بنائي سگهي ٿي.

غير مسلم کي متولي بنائڻ

غير مسلم (ذمي) کي پڻ متولي مقرر ڪري سگهجي ٿو پر هڪ شرط سان ته ڪا مذهبي يا ان قسم جي ذميداري جائيداد موقوف سان متعلق نه هجي جنهن کي غير مسلم ادا ڪري نه سگهي. مثال طرح امام بنجڻ، خطبو ڏيڻ، ديني تعليم يا مسجد لاءِ وقف ڪيل ملڪيت کي سنڀالڻ وغيره.

متولي مقرر ڪرڻ

Appointment of Mutawalli

وقف ڪندڙ پهريون متولي پاڻ بنجي سگهي ٿو ان ڪانپوءِ انکي اختيار آهي ته هو پاڻ ئي ڪنهن ٻئي کي پنهنجي وقف ڪيل ملڪيت جو پهريون متولي مقرر ڪري ۽ وقف ملڪيت جي انتظام لاءِ متولين کي

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

هڪٻئي پٺيان مقرر ڪرڻ جا ڪي قائدا بڻائي ان کان علاوه هو متولين کي قابليت، ايمانداري، اعتبار ۽ پرهيزي مطابق پڻ متولي ڪري سگهي ٿو. جيڪڏهن ڪو متولي بيمار آهي يا ڪنهن سبب جي ڪري ڪم جي لائق نه رهيو آهي ته هو پنهنجي وفات کان اڳ ڪنهن ماڻهوءَ کي پنهنجو جاءِ نشين مقرر ڪري سگهي ٿو جيڪڏهن وقف ڪندڙ جي خاندان جو ڪوبه فرد متوليءَ جي حيثيت سان خدمتون سر انجام ڏيڻ جي لائق هجي ته ان جي موجودگيءَ ۾ ڪنهن ٻئي ماڻهوءَ کي پنهنجو جاءِ نشين مقرر نه ٿو ڪري سگهجي.

جماعت جي ذريعي متوليءَ جو تقرر

جيڪڏهن واقف جو تعلق ڪنهن عوامي اداري (جهڙوڪ مسجد، مدرسو، قبرستان وغيره) سان آهي ته اتي جي ماڻهن، جماعت يا اداري جي راءِ سان متولي مقرر ڪيو ويندو.

متولي ورثي طور نه آهي

اسلامي شريعت جي لحاظ کان متوليءَ جون خدمتون موروثي نه آهن. البت رواج مطابق متولي موروثي طور تي مقرر ٿيندو ٿي رهيو آهي ته پوءِ ان حالت ۾ اهو ٿي سگهي ٿو. جيڪڏهن وقف ڪندڙ به اهين

چاهي ته متولي موروثي طور هجي ته ان جي گهر کي به قبول ڪري سگهجي ٿو.

متوليءَ جا اختيارات

اصولي طور متولي ملڪيت جو صرف منتظم ۽ نگراني ڪندڙ آهي. ان ڪري هو ان ملڪيت تي مالڪاڻا حق وانگر ڪوبه دخل ۽ تصرف نٿو ڪري سگهي، ۽ نه ئي هو جائداد موقوفه کي ڪنهن جي حق ۾ عارضي طور يا هميشه لاءِ منتقل ڪري سگهي ٿو. سواءِ انهي ته وقف نامي جي ذريعي کيس ڪي اهڙا اختيار مليل هجن.

هڪ متولي پنهنجي ذمه دارين کي ڪنهن ٻئي جي حوالي نٿو ڪري سگهي ۽ نه ئي پاڻ ٻئي ماڻهوءَ کي پنهنجي جاءِ تي متولي مقرر ڪري سگهي ٿو. سواءِ ان جي ته ان کي وقف ڪندڙ اهڙي قسم جون هدايتون ڏنيون هجن يا وقف نامي جي ذريعي انکي اهڙا اختيارات حاصل هجن. البت جاءِ نشين مقرر ڪري سگهي ٿو. جنهن جو تفصيل مٿي بيان ٿي چڪو آهي.

هڪ کان وڌيڪ متولي ڏيڻ

جيڪڏهن ڪنهن وقف ملڪيت جا متولي هڪ کان گهڻا هجن ۽ سڀ هڪ ئي وقف جي انتظام ۾ شريڪ هجن ته انهن ۾ ڪنهن هڪ جي وفات کانپوءِ

Scanned with CamScanner

متولي بنجڻ جو حق ان جي پڻ پائيوار متولين کي ئي حاصل رهندو جڏهن ڪي جيئرا آهن.

جيڪڏهن متولي پنهنجي مرڻ کان اڳ پنهنجو جاءِ نشين مقرر ڪيو به هجي ته به اهو پڻ متولين مان انتظام ۾ شريڪ نه ٿي سگهندو. سواءِ ان جي ته وفات ڪري ويل متولي کي واقف وقف نامي جي ذريعي پنهنجي جاءِ نشين مقرر ڪرڻ جو اختيار ڏنو هجي.

متولي کي ملڪيت وڪڻڻ يا گهه (گروي) رکڻ جو اختيار

Power of Mutawalli To Sell or Mortgage

١- متولي کي ملڪيت موقوفه کي وڪڻڻ يا گروي (گهه ۾) رکڻ جو هرگز اختيار نه آهي. سواءِ ان جي ته ڪيس وقف نامي ذريعي ڪو اهڙو اختيار ڏنو ويو هجي. جيڪڏهن وقف نامي ذريعي ڪيس ڪو اهڙو اختيار مليل نه آهي ته ان حالت ۾ هو ملڪيت کي گروي رکڻ يا وڪڻڻ لاءِ عدالت کان اجازت حاصل ڪندو.

٢- ملڪيت جي مقصدن لاءِ گروي ۾ رکي پئي وڃي انهن مان ڪي مقصد جائز ۽ ڪي ناجائز هجن ته گروي رکڻ وارو معاهدو بالڪل ناجائز سمجهيو ويندو.

متوليءَ جو جائداد موقوفه لاءِ قرض وٺڻ

متولي جائداد موقوفه لاءِ قرض وٺڻ يا ڪنهن ٻئي طريقي سان ان ملڪيت کي زيربار نٿو ڪري سگهي جنهن ڪري ان جي ادا ڪرڻ جو بار ان ملڪيت تي پوي البت وقف ڪندڙ جي ڪليل اجازت سان متولي کي وقف جي مقصدن يا جائداد موقوفه جي فائدن لاءِ ان ملڪيت تي قرض کڻڻ جي اجازت آهي.

متوليءَ جو جائداد موقوفه کي مقاطعي (ٺيڪي) تي ڏيڻ

متوليءَ جا جائداد موقوفه کي مقاطعي (ٺيڪي) تي ڏيڻ جا اختيار محدود آهن. هو زراعتي وقف (مثال طور زمين، باغ وغيره) کي وڌ ۾ وڌ ٽن سالن لاءِ مقاطعي (ٺيڪي) تي ڏيئي سگهي ٿو ۽ غير زراعتي وقف ملڪيت (مثال طرح جاءِ، دڪان) کي وڌ ۾ وڌ هڪ سال لاءِ ٺيڪي يا مسواڙ تي ڏيئي سگهي ٿو. اها حد ان لاءِ مقرر ڪئي ويئي آهي ته جيئن مقاطعي دار ٺيڪيدار يا مسواڙي ان تي وڌيڪ عرصي سببان رهڻ ڪري قبضو نه ڪري يا قبضي جا حق ڪيس حاصل ٿي نه سگهن.

جائداد موقوفه کي مسواڙ تي ڏيڻ

وقف ڪيل ملڪيت مان ڪو به شخص بنان ڪنهن

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

معاوضي جي ڪوبہ فائدو حاصل نٿو ڪري سگهي، سواءِ ان جي تہ وقف نامي جي ذريعي ان ڪي ڪو اهڙو حق ڏنو ويو هجي.

جيڪڏهين متولي ڪنهن شخص کي وقف ملڪيت بنان مسواڙ (ڪرايہ) جي ڏني ٿو تہ تڏهين بہ هو ان مسواڙ ادا ڪرڻ کان بچي نٿو سگهي انڪي مناسب مسواڙ (ڪرايو) لازمي ادا ڪرڻي پوندي.

جائداد موقوفہ (وقف ڪيل ملڪيت) جي انتظامن رکڻ حساب ڪتاب صاف طور تي رکڻ متعلق هدايتون

هڪ منتظم (انتظام رکندڙ) جي حيثيت ۾ متوليءَ جو فرض آهي تہ هو جائداد موقوفہ جي نگراني ۽ سنڀال ڪرڻ سان گڏ اهي مقصد جن لاءِ ملڪيت وقف ڪئي ويئي آهي تن کي تمام سهڻي نموني سان پورو ڪري، ۽ جائداد موقوفہ جو حساب ڪتاب صاف ۽ واضح نموني سان رکي ۽ ان جي جانچ پڙتال (آڊٽ Auditing) لاءِ بہ هر وقت پاڻکي تيار رکي.

متوليءَ جي فرائض ۽ ذمہ دارين لاءِ هر دور ۾ ملڪي ضرورتن مطابق قانون بنايا ويا آهن ۽ اهي قانون مختلف موقعن تي نافذ رهندا پئي آيا آهن. ان سلسلي ۾ هن وقت اوقاف کاتي جو بهترين نظام موجود آهي ۽ ان جا قانون بہ آهن جيڪي وقف ملڪيتن کي

سهڻي نموني سان استعمال ڪرڻ ۽ وقف جي صحيح مقصدن ملڪيتن جي آمدنيءَ کي استعمال ڪرڻ لاءِ موجود آهن.

موجوده عوامي دور حڪومت ۾ وقف کاتي کي باقاعده ۽ منظم بنايو ويو آهي. جنهن ڪري گهڻي ڀاڱي وقف ملڪيتن ۾ ٺينڊڙ ڏانڌلين ۽ غبن ڪرڻ ۾ گهٽتائي اچي ويئي آهي ۽ هٽ ٺوڪين متولين ۽ دعويدارن جي تعداد ۽ من مستين کي پڻ پنجو اچي ويو آهي. جيڪي هو اهڙين ملڪيتن کي لاوارث سمجهي انتهائي بي رحميءَ سان پنهنجو ذاتي ملڪيت سمجهيو ويٺا هوندا هئا.

اوقاف کاتو نہ صرف مسلمانن جي وقف پر غير مسلمانن جي وقف ملڪيتن جي پڻ نگراني ۽ انتظام ڪندو آهي- اوقاف کاتي گهڻائي وقف ادارا ۽ انهن جي ملڪيتن کي پنهنجي قبضي ۾ ورتو آهي.

اوقاف کاتو ضرورت پوڻ تي ڪنهن بہ وقف اداري کي ڪهڙي بہ وقت تي پنهنجي تحويل ۾ وٺي سگهي ٿو.

وقف ملڪيتن جي صحيح سنڀال لاءِ اوقاف کاتي پنهنجي تحويل ۾ ورتل وقف ادارن لاءِ اوقاف جا ائڊمنسٽريٽر بہ مقرر ڪيا آهن. جيڪي ان سلسلي ۾ پنهنجيون ذمہ داريون ادا ڪرڻ لاءِ جوابدار آهن.

وقف ۾ ورتل ملڪيت جي سنڀال لاءِ جيڪي

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ملازم مقرر ڪيا ويندا تن کي مقرر ٿيل پگهارون ۽ ٻيا وظيفا ان ملڪيت جي آمدنيءَ مان ادا ڪري سگهجن ٿا.

متوليءَ جو معاوضو

Remuneration of Mutawalli

متوليءَ جو معاوضو (پگهار وغيره) خود وقف ڪندڙ مقرر ڪري سگهي ٿو. معاوضو هڪ مقرر رقم يا جائداد موقوفه جو ڪو خاص حصو يا مهيني ۽ سال جي حساب سان پگهار جي صورت ۾ مقرر ڪري سگهجي ٿو.

جيڪڏهن وقف ڪندڙ متوليءَ جا معاوضو مقرر نه ڪيو آهي ته عدالت ان جو معاوضو مقرر ڪري سگهي ٿي، جيڪڏهن واقف معاوضو بالڪل ٿورو مقرر ڪيو آهي ته عدالت انکي وڌائي سگهي ٿي.

پر اهو اضافو يا متوليءَ جو ٽوٽل معاوضو ڪنهن به صورت ۾ وقف ملڪيت جي آمدنيءَ جي ڏهه سيڪڙو کان وڌيڪ نه هجڻ گهرجي. چو ته معاوضو وڌيڪ هئڻ جي حيثيت ۾ وقف ملڪيت جي آمدنيءَ تي گهڻو بار پوندو ۽ جن مقصدن لاءِ ملڪيت کي وقف ڪيو ويو آهي تنهن مد ۾ رقم گهٽ خرچ ٿي سگهندي جنهن ڪري اهو مقصد حاصل نه ٿي سگهڻ جو انديشو آهي. جنهن مقصد لاءِ واقف پنهنجي ملڪيت ڪرڻ گهريو آهي.

متوليءَ جو معاوضو حالتن، وقت، ملڪ ۽ جاءِ ج تي وڌائي ۽ گهٽائي سگهڻ جو قاضيءَ (جج) کي اختيار حاصل آهي.

بهرحال معاوضو صرف اهڙي متوليءَ کي ملندو جنهن جو وقف جي آمدنيءَ ۾ ڪو حصو مقرر ٿيل نه هجي.

متوليءَ کي پنهنجي عهدي تان جدا ڪرڻ

Removal of Mutawalli

واقف هڪ ڀيرو جڏهن ڪنهن کي متولي مقرر ڪري ٿو ته پوءِ ان کي عهدي تان ڪيس هٽائڻ جو اختيار نه آهي سواءِ ان جي ته هن وقف ڪرڻ مهل اهڙو اختيار پنهنجي لاءِ محفوظ ڪيو هجي.

متونيءَ جيڪڏهن ناجائز ڪم ڪرڻ شروع ڪيا هجن يا وقف ملڪيت ۽ ان جي آمدنيءَ ۾ گهوٻيون هڻڻ شروع ڪيون هجن يا وقف ملڪيت کي وقف جي مقصدن جي بجاءِ پنهنجي ذاتي مقصدن لاءِ استعمال ڪرڻ يا ڪن ٻين اهڙن سببن ڪري جيڪي وقف ملڪيت ۽ ان جي آمدنيءَ لاءِ هاڃيڪار هجن ته اهڙي حالت ۾ عدالت (ڪورٽ) انکي ان عهدي تان هٽائي سگهي ٿي پوءِ چو نه ڪٿي واقف (ملڪيت وقف ڪندڙ) واضح طور تي اهو چيو هجي ته هن متوليءَ کي ڪنهن به صورت ۾ نه هٽايو وڃي.

واقف جيڪڏهن پاڻ متولي آهي تڏهن به عدالت

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

(ڪورٽ) انکي بدچلن ٿيڻ جي بناء تي هٽائي سگهي ٿي. متولي پنهنجو عهدو ڪنهن ٻئي کي نٿو ڏيئي سگهي.

متوليءَ تي ڪيس داخل ڪرڻ:

وقف هڪ عام ڀلائيءَ جي ڳالهه آهي ۽ ان ۾ عام جو ڀلو فائدو آهي ۽ وقف ملڪيت ڪنهن شخص جي ذاتي جائداد نه، خدائي ملڪيت آهي جنهن ڪري ان جي ڀلائي ۾ هرڪو مسلمان حق رکي سگهي ٿو ته هو ان ۾ دلچسپي وٺي ۽ ان وقف ملڪيت کي صحيح طريقي سان استعمال ٿيندو نه ڏسي ته ان کي اهو حق آهي ته هو متوليءَ خلاف ڪورٽ ۾ ڪيس داخل ڪري سگهي ٿو. اهو ڪيس ڪنهن به وقت ۽ ڪڏهن به داخل ڪري سگهجي ٿو اهڙي ڪيس کي ڪهڙي به وقت گذرڻ تي خارج از مدت قرار ڏيئي ڪڏي نٿو سگهجي.

واقف (ملڪيت کي وقف ڪندڙ) جون وقف ملڪيت لاءِ هدايتون:

واقف جيڪڏهن وقف جي باري ۾ ڪي هدايتون ڏي ته انهن کي پورو ڪرڻ متوليءَ لاءِ ضروري آهي پر ان شرط سان ته اهي هدايتون شريعت جي مطابق هجن. قاضي (جج) به پنهنجي خاص اختيارن کي استعمال ڪري جائداد موقوفه جي انتظام ۾ تبديليون ڪري سگهي ٿو. ان شرط سان ته اهي تبديليون وقف

جي فائدي ۽ ڀلائيءَ لاءِ هجن. پر ان تبديلين ۾ به ڪوشش اها ڪئي وڃي ته وقف ڪندڙ جي خواهش جو احترام ڪيو وڃي. جو ته واقف پنهنجي ملڪيت کي ظاهر آهي ته بهتر مقصدن لاءِ وقف ڪرڻ گهريو آهي، جيڪڏهن ان جي انهن مقصدن ۽ وقف ملڪيت کي اهڙن انتظامن مطابق خرچ ڪرڻ جو انتظام نٿو ٿئي ته ان سان ان جي دلشڪني ٿيڻ جو انديشو آهي جنهن ڪري چڱن مقصدن لاءِ ملڪيتن کي وقف ڪرڻ واري رجحان جي دلشڪني ٿيڻ جو انديشو آهي.

Scanned with CamScanner

باب ۱۲

شفعہ

ڀاڙيسري هٿان سببان ملڪيت خريد ڪرڻ جو حق
PRE-EMPTION

هڪ شخص کي ڪنهن ملڪيت خريد ڪرڻ ۾ ٻين (خريدارن) تي ترجيح حاصل ٿيڻ جو حق ملي ته شرعي قانون ۾ اهڙي حق کي "شفعو" چوندا آهن. ان سلسلي ۾ هيٺيان اصطلاع ذهن نشين رکيا وڃن.

شفيع Pre-emptor

مٿيون حق (يعني شي خريد ڪرڻ لاءِ ترجيحي بنيادن تي حقدار) رکندڙ "شفيع" چئبو آهي.

شي مشفوعہ
Subject of pre-emPtion

اهڙي ملڪيت جنهن لاءِ شفيع يعني حق سنڀاليندڙ

دعوي داخل ڪئي هجي، تنهن کي "شي مشفوعہ" چئبو آهي.

بائع Seller or vender

ملڪيت وڪڻندڙ (سيل ڪندڙ) بائع چئبو آهي.

مشتري
Buyer or vendee or purchaser

ملڪيت خريد ڪندڙ کي مشتري (خريدار) چئبو آهي.

بيع The sale

شي وڪڻڻ ۽ وٺڻ واري معاهدي (ڳالهہ ٻولهہ) کي بيع (واپار) چئبو آهي.

شفعي جي حقدار ٿيڻ جو سبب

ڏاڙئين شخص جي ملڪيت ۾ ڀائيوار ٿيڻ ۽ انهي ملڪيت جي خريدار ٿيڻ ۾ ترجيح ملڻ جو سبب هي آهي ته اها ملڪيت ان شخص جي لاڳاپي ۾ آهي. جنهن ڪري ٻئي جي خريدار ٿيڻ سببان انکي تڪليف نہ ٿئي ان لاءِ شريعت شفعي يعني لاڳاپيداري وارن قانون مقرر ڪيو آهي.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شفعو ڪھڙي ملڪيت تي جاري ٿيندو

شفعي (لاڳاپيداريءَ) وارو حق صرف جائداد غير منقوله (Immovable property) تي ثابت ٿي سگهي ٿو. منقوله تي نه هوءَ چاهي اها منقوله شي ڪنهن جي انفرادي (Individual) ملڪيت هجي يا گهڻن جي گڏيل ملڪيت مٿئين مذڪوره ملڪيت تي شفعي (لاڳاپيداري) جا حق ان وقت لاڳو ٿيندا جڏهين بائع (Vendee) اهڙي ملڪيت کي قيمت طور خريدار کي وڪرو ڪري ڏئي ۽ ان جو قبضو هن ڪيس ڏيئي ڇڏي.

هيٺئين قسمن جي منتقل ٿيل ملڪيت تي شفعي جو حق ثابت ٿي نه سگهندو.

١- اها ملڪيت جيڪا ورثي جي ذريعي ڪنهن جي حق ۾ منتقل ٿي چڪي هجي.

٢- اهڙي ملڪيت جيڪا وصيت جي ذريعي ڪنهن جي حق ۾ منتقل ٿي ويئي هجي ته ان تي به حق شفعه ثابت ٿي نه ٿو سگهي.

٤- جيڪا ملڪيت ڪنهن کي بطور انعام يا معاوضي طور ڏني وڃي تنهن تي به شفعو ثابت ٿي نه سگهندو.

٥- ڪو مرد پنهنجي زال کي مهر ۾ ڪا ملڪيت ڏيئي ٿو ته ان تي شفعو نه لڳي سگهندو.

books.sindhsalamat.com

٦- جيڪا ملڪيت هميشه لاءِ مقاطعي تي ڏني وڃي ان تي به شفعو نه لڳندو.

شفعي (لاڳاپيداريءَ) جو حق ڪڏهين قائم ٿيندو؟

شفعي جو حق ان حالت ۾ ٿيندو جڏهين مالڪ پنهنجي ملڪيت کي وڪڻي ۽ ان ملڪيت ۾ ڪو ساٿي بطور ڀائيواري يا مهاڳيداري شريڪ هجي. مثال طور ڪو شخص پنهنجي زمين يا گهر جي جاءِ يا پلاٽ وڪڻي ٿو ته ان حالت ۾ جو ان وڪري جو اعلان ڪندو. جيڪڏهين ساڻس ملڪيت ۾ ڀائيوار يا پاڙيسري اها زمين، جاءِ يا پلاٽ وغيره وٺندو ته اول وٽن جو حق ان ساٿيءَ کي آهي، وڪڻندڙ ان سلسلي ۾ ڪنهن قسم جي رڪاوٽ پيدا نه ڪري سگهندو. جيڪڏهين اهو شخص جنهن کي مهاڳيدار هجڻ ڪري ان ملڪيت خريد ڪرڻ جو حق آهي ۽ اهو نٿو وٺي ته پوءِ پين کي اها ملڪيت وڪرو ڏيڻ جائز آهي.

شفعي جي گهر

Demand for Pre-emption

ڪوبه ساٿي اوستائين شفعي جو حقدار نٿو ٿي سگهي جيستائين هو هيٺيان معاملا طي نه ڪري.

١- هو وڪيل ملڪيت جي خبر پڌنديئي بنان ديد جي هي ظاهر ڪري ته هو مهاڳيداري ۽ لاڳاپيداريءَ

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

جي آڌار تي ان ملڪيت کي خريد ڪرڻ جو ارادو رکي ٿو. ان کي اصطلاح ۾ ”طلب مواثبت“ (Immediate Demand) چيو ويندو آهي. يعني ان جو مطلب آهي ته ملڪيت جي وڪري جي خبر پوڻ سان بروقت (ٿڌي تي) پنهنجي مهاڳيداريءَ جي آڌار تي خريدار بڻجڻ.

٢- ان ارادي کي پڪي ڪرڻ لاءِ پڻ شاهدن جي اڳيان ارادي جو اظهار ڪري ۽ ممڪن ٿي سگهي ته موٽيءَ طور رقم پڻ ڏيڻ جي آڇ ڪري.

٣- اها ”طلب مواثبت“ يعني بروقت خريدار ٿيڻ جو اعلان شفيع پاڻ ڪري يا وري پنهنجي عام مختيار (اٽارني) يا وڪيل جي معرفت ڪري، جيڪڏهن شفيع پري هجي ته هو خط، تار، يا ٽيليفون ذريعي پنهنجو اظهار ”طلب مواثبت“ ڪري سگهي ٿو.

٤- جڏهن شفيع (يعني مهاڳيدار يا لاڳاپيدار) هڪ کان گهڻا هجن ته پوءِ جنهن پهريائين ”طلب مواثبت“ ڪئي ملڪيت' جي خريد ڪرڻ ۾ پهريائين انکي ترجيح ملندي.

قيمت جلدي ادا ڪرڻ ضروري نه آهي

Tender of price not Essential

وڪيل شي (مبيعه Subject of sale) جي جيڪا قيمت وڪڻندڙ کي خريدار کان ملي آهي. اوتري قيمت

شفيع کي ان شي جي ڏيڻي پوندي.

٢- جيڪڏهن شفيع جي خيال ۾ وڪڻندڙ شي جي قيمت اصل قيمت کان وڌيڪ ٻڌائي وهيو آهي ته انکي اهو يقين ڏيارڻو پوندو ته هو به شي جي ايتري قيمت ادا ڪندو ان شرط سان ته شي جي اها قيمت عدالت جي نظرن ۾ بازار جي لحاظ کان مناسب آهي.

٤- جيڪڏهن وڪيل شي جي مالڪ جي قبضي کان نڪري خريدار جي قبضي ۾ اچڻ کانپوءِ قيمت وڌي ويئي آهي ۽ شفيع بعد ۾ پنهنجي شفعي جو حق چڪائي ان شي کي خريد ڪرڻ جو ارادو ڪري ٿو ته پوءِ کيس اها وڌيل قيمت ادا ڪرڻي پوندي.

خريدار جي قبضي ۾ اچڻ کانپوءِ وڪيل شي ۾ ڪو نقص يا قيمت ۾ ڪا گهٽتائي واقع ٿي آهي ۽ اهو نقص خريدار جي غفلت جي ڪري ٿيو آهي ته پوءِ ان نقص جي آڌار تي شفيع نقصان جي تناسب سان قيمت گهٽائي سگهي ٿو، جيڪڏهن اها گهٽتائي يا نقص خريدار جي غفلت جي ڪري نه ٿي آهي ته پوءِ خريدار شفيع کان پوري قيمت وٺڻ جو حق رکي سگهي ٿو.

(نوٽ)

جيڪڏهن مشفوعه ملڪيت (اهڙي ملڪيت جنهن تي مهاڳيداري ۽ لاڳاپيداريءَ سببان حق شفعه لاڳو ٿئي ٿو) ۾ گهڻا ڀائيوار آهن يعني ان ملڪيت ۾

Scanned with CamScanner

گھڻن کي حق شفعه حاصل ٿئي ٿو ته پوءِ هر هڪ پائيوار کي پنهنجي حصي جي تناسب سان "مشفوعه ملڪيت" خريد ڪرڻ جو اختيار حاصل آهي.

ياد رهي ته شفعي جا حق صرف اسلامي شريعت ڏنا آهن. پر رواج موجب اڄڪلهه سڀني مذهبن يا ڪنهن به مذهب کي نه مڃيندڙن کي به اهي حق حاصل آهن ته شفعي (لاڳاپيداريءَ) جي آڌار تي هو به ڪنهن ملڪيت کي خريد ڪرڻ جو اختيار وٺي سگهن ٿا.

خريدار جيڪڏهن غير مسلمان آهي تنهن هوندي ان کي شفعي جا حق حاصل آهن. اهڙيءَ طرح غير مسلمان کي مسلمان جي ملڪيت شفعي جي آڌار تي خريد ڪرڻ جو حق آهي. البت مسلمان شفيع هجڻ جي صورت ۾ انکي غير مسلم تي ترجيح ڏني ويندي.

هڪ پائيوار جو ٻين پائيوارن جي حق ۾ هٽڻ

جڏهن هڪ ملڪيت ۾ هڪ جيترا حق رکندڙ گهڻائي شفيع پائيوار هجن ته پوءِ انهن مان ڪو به هڪ شريڪ يا سڀئي شريڪ هڪ ٻئي جي حق ۾ دستبردار ٿي سگهن ٿا. ان حالت ۾ باقي بچيل شريڪن کي هڪ جيترو حق شفعه حاصل رهندو سواءِ ان صورت جي ته ڪنهن جي ملڪيت گهٽ هجي ۽ سڀني کي گهڻو حق ۽ ٿوري ملڪيت هئڻ سبب ٿورو حق ملي.

حق شفعه گهرڻ کانپوءِ خريدار جو ٻئي کي ملڪيت منتقل ڪرڻ

Transfer of Property by purchaser After Demand

جڏهن شفيع (حق شفعه طلب ڪندڙ) قانوني طور تي پنهنجي گهر مڪمل ڪري ڇڏي آهي ۽ ان کان پوءِ خريدار "ملڪيت مشفوعه" ڪنهن ٻئي شخص کي منتقل ڪري ڇڏي ٿو ته ائين ڪرڻ سان شفيع جو شفعي حاصل ڪرڻ وارو حق ختم نه ٿو ٿي سگهي.

شفيع جو موت

Death of Pre-emptor

جيڪڏهن حق شفعه حاصل ڪرڻ لاءِ ڪيس هلندي شفيع وفات ڪري وڃي ٿو ته حنفي قانون مطابق ان جو اهو حق سندس وارثن ڏانهن منتقل نٿو ٿئي بلڪه ختم ٿي وڃي ٿو.

پر شافعي ۽ شيعه قانونن مطابق ان جو حق شفعه ختم نه ٿو ٿئي بلڪه سندس وارثن ڏانهن منتقل ٿي وڃي ٿو.

شفيع جي مرڻ کانپوءِ حق شفعه جي طلب لاءِ ڪيس ۾ سندس وارث يا موصي (جنهن لاءِ وصيت ڪيل هجي) پيش ٿي سگهي ٿو.

Scanned with CamScanner

حق شفعه حاصل ڪرڻ متعلق
چند مسئلا

وڪري (واپار) متعلق اڳواٽ اطلاع

شفعه جو حق واپار جي مڪمل ٿيڻ کانپوءِ ئي پيدا ٿئي ٿو. ان ڪري صرف ان آڌار تي ته شفيع کي ملڪيت جي وڪري جي خبر هئي پر هن حق شفعه بروقت طلب نه ڪيو. ان ڪري هن جو حق ختم ٿي چڪو آهي سو صحيح نه آهي.

ٻه يا ان کان وڌيڪ خريدارن کي ملڪيت وڪڻڻ

جڏهن وڪرو ڪندڙ ٻه يا ان کان وڌيڪ ماڻهن کي پنهنجي ملڪيت وڪڻي ٿو ته شفيع کي اهو حق حاصل آهي ته جنهن به خريدار جي حصي متعلق گهري دعويٰ داخل ڪري سگهي ٿو.

وڪري کان اڳ خريد ڪرڻ کان انڪار

جڏهن ته حق شفعه وڪري (سودي) مڪمل ٿيڻ کانپوءِ ئي لڳي ٿو ان ڪري جيڪڏهن ملڪيت جي وڪري کان اڳي شفيع کي حق شفعه جي آڌار تي ملڪيت خريد ڪرڻ لاءِ چيو ويو ۽ هن انڪار

books.sindhsalamat.com

ڪيو ته ان انڪار جي ڪري هن جو شفعي حاصل ڪرڻ وارو حق ختم نٿو ٿي سگهي. پر جيڪڏهين شفيع سودي مڪمل ٿيڻ تي به پنهنجو حق طلب نه ڪيو ۽ ماٺ اختيار ڪيائين ته ان حالت ۾ هن جي ماٺ کي پنهنجي حق تان دستبردار ٿيڻ سمجهيو ويندو ۽ ان جو حق شفعه ختم ٿي ويندو.

مشفوعه ملڪيت شفيع کي ان وقت ملندي جڏهين هو مڪمل رقم ادا ڪندو. جيڪڏهين عدالت ڪيس شفعي جو حق ڏياريو آهي ته هو عدالت طرفان مقرر ڪيل قيمت ادا ڪرڻ بعد ئي ملڪيت حاصل ڪري سگهندو. ٻي حالت ۾ اها ملڪيت اصل خريدار جي قبضي ۾ ئي رهندي ۽ اهو ئي ان ملڪيت جي آمدني ۽ نفعي جو حقدار رهندو. جيستائين ڪيس مڪمل رقم نه ملي آهي.

شفعي کان ملڪيت بچائڻ جو حيلو

جڏهين ان ڳالهه جو خطرو هجي ته پاڙيسري شفعي جي دعويٰ ڪندو ته ان حالت ۾ وڪڻندڙ (بائع) پنهنجي ملڪيت جو اهو حصو جيڪو پاڙيسري جي ملڪيت جي مهاڳي ۾ آهي ان کي ڇڏي باقي

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

سموري ملڪيت واري ايراضي وڪڻي ٿو ته ان حالت ۾ ٻاڙيسريءَ جو حق شفعه ختم ٿي ويندو. اهو هڪ حيلو آهي جيڪو اگرچه ڪرڻ ناجائز آهي. پر جيڪڏهن ڪو شخص ائين ڪري ٿو ته ٻوءِ اهو پنهنجي ملڪيت کي شفعه کان بچائي سگهي ٿو.

باب ۱۳

ورثو، ترڪو

(Succession And Admi Nistration)

علم وراثت جي اهميت ۽ ضرورت

وراثت جو علم نهايت اهم آهي. ان ڪري انکي حديث شريف ۾ اڌ علم چيو ويو آهي. جو ته باقي سمورن ديني ۽ دنياوي علمن جو تعلق انسان جي حياتي سان آهي مگر ورثي جي علم جو تعلق انسان جي مرڻ سان آهي. ان لحاظ کان حياتيءَ سان تعلق رکندڙ مسئلا اڌ علم ۽ مرڻ کانپوءِ ان انسان جي ملڪيت جي ورهاست، اولاد ۽ مائٽن سان واسطو رکندڙ مسئلا علم وراثت سان تعلق رکڻ جي بناء تي باقي اڌ علم ۾ شامل آهن.

علم وراثت جي سمجهڻ ۽ ان تي عمل ڪرڻ سان ميت جي وارثن سان عدل ۽ انصاف ٿيندو. جيڪڏهين

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ڪوبه ماڻهو پنهنجي سموري زندگي عبادت ۾ گذاري پر پنهنجي ڪن وارثن تي ظلم ڪري يعني مرڻ مهل اهڙا طريقا اختيار ڪري جنهن سبب هيڪي يا ڪي چند وارث شرعي طور تي ملندڙ ورثي جي حق کان محروم ٿي وڃن ته اهڙي ماڻهوءَ جي سموري عبادت بيڪار ٿي ويندي ۽ هو گنهگار ٿي مرندو.

حديث شريف ۽ قرآن ڪريم ۾ وراثت جي مسئلي کي انتهائي تفصيل سان بيان ڪيو ويو آهي. جنهن ڪري هرهڪ مسلمان کي ورثي ۽ ترڪي جي معاملن ۾ امانتداريءَ کان ڪم وٺڻ گهرجي.

انهن ته ٽني جو جائز ۽ حقدار وارثن هوندي پنهنجي ملڪيت حال حياتيءَ ۾ غير وارثن کي هبو يا وقف جي صورت ۾ ڏيئي ڇڏي، ورثي جي باب ۾ هيٺيان اصطلاح ياد رکڻ گهرجن.

١- ترڪو (پوئتي ڇڏيل ملڪيت Estate

هڪ مسلمان جي مرڻ وقت ان جي منقوله يا غير منقوله ملڪيت باقي هجي، جنهن کي هو ڇڏي ويو آهي ته اهڙي ملڪيت کي ترڪو يعني پوئتي ڇڏيل ملڪيت چئبو آهي.

٢- وصي (Executor)

مري ويل مسلمان پنهنجي ڇڏيل ملڪيت جي

انتظام ۽ ان متعلق ڪيل وصيتن کي پوري طرح نافذ ڪرڻ لاءِ ڪنهن ماڻهوءَ کي وصيت ناسي جي ذريعي مقرر ڪيو هجي ته اهڙي شخص کي "وصي" چئبو آهي. اهڙي ماڻهوءَ کي ملڪي قانونن مطابق وصيت ۽ ترڪي جي انتظامن لاءِ عدالت کان صداقت نامو ( ) وٺڻو پوندو.

منتظم ترڪو (Administrator)

جيڪڏهن مري ويل شخص ڪا وصيت نه ڇڏي آهي ته ان جي ڇڏيل ملڪيت جو انتظام اهو شخص ڪندو جنهن کي عدالت طرفان اهڙو اختيار نامون مليل هوندو. عدالت کي اهڙو اختيار فوتيءَ جي وارثن مان ڪنهن کي به ڏيڻو آهي.

ترڪي ورهائڻ جو قانون

مري ويل جنهن مذهبي مڪتبه فڪر جو هوندو ان قانون مطابق سندس ورثو تقسيم ٿيندو. مثال طرح جيڪڏهين فوتي سني هو ته ان جو ورثو سني قانون مطابق تقسيم ٿيندو، جيڪڏهين فوتي شيعو آهي ته سندس ورثو شيعو مذهب جي ورثي جي قانونن مطابق ورهايو ويندو. پويان ورثو حاصل ڪندڙ ڪهڙي به مذهب سان تعلق رکن ان جو اثر ورثي جي قانونن تي نه پوندو.

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ميت جي ملڪيت ۽ ان تي خرچ

فوتيءَ جي ڇڏيل ملڪيت تي حڪمي بار اهو آهي ته جيڪڏهن هو جيئرو رهي ها ته اها رقم هو پنهنجي ملڪيت مان ادا ڪري ها. ان لحاظ کان جيڪو مسلمان مري ٿو ته شرعي قانون مطابق ان جي ڇڏيل ملڪيت تي سڀ کان پهرين چار حق آهن.

١- سڀ کان اول ان جي ملڪيت مان سندس ڪفن دفن (تجهيز و تڪفين) جو خرچ ادا ڪبو.

٢- ڪفن، دفن جي خرچن ادا ڪرڻ بعد جيڪو مال بچي ان مان فوتيءَ جو قرض ادا ڪيو ويندو.

٣- قرض ادا ڪرڻ بعد جيڪو مال بچي تنهن مان جيڪڏهن هن ڪا وصيت ڪئي هجي ته ان جي پورائي ڪئي ويندي پر وصيت مال جي ٽئين حصي يعني هڪ ڀاڱي ٽي ($\frac{1}{3}$) تي ادا ڪئي ويندي اگرچه فوتي وصيت ان کان گهڻي ملڪيت تي ڪئي هجي پر وصيت صرف مٿي ڄاڻايل انداز مطابق جاري ٿيندي. جيڪڏهن وارث (جن کي ترڪو ملندڙ رهجي) $\frac{1}{3}$ کان وڌيڪ حصي تي وصيت جي پورائيءَ لاءِ رضامند هجن ته پوءِ وصيت وڌيڪ حصي تي پڻ پوري ڪئي ويندي

٤- ورثي، ترڪي جي انتظام لاءِ ڪورٽ طرفان حاصل ڪيل اختيارنامي (سلدن) تي جيڪو خرچ ڪيو ويو آهي. اهو به ڇڏيل ملڪيت مان ئي وصول ڪيو ويندو.

٥- مٿين ضروريات پوري ڪرڻ کانپوءِ جيڪو مال بچي ان کي فوتيءَ جي وارثن ۾ شريعت اسلاميه جي قانونن مطابق ورهايو ويندو. ۽ ان ورثي جا حقدار اهڙي وارث ٿيندا جن کي شريعت حقدار ٺهرائيندي ذاتي تعلق يا ويجهي دوستيءَ کي ان ۾ ڪوبه دخل نه آهي.

قائم مقام يا گود ورتل مائٽ

اسلام ۾ قائم مقام (Representation) جو اصول نه آهي ۽ نه ئي گود ورتل اولاد کي پوري ملڪيت حاصل ڪرڻ جو ڪو حق آهي. جيڪڏهن اهڙي اولاد لاءِ ڪا وصيت ڪئي ويئي هجي ته به اها صرف $\frac{1}{3}$ تي جاري ٿيندي وڌيڪ حصي تي نه. البت وارثن جي رضامندي سان اهڙي ملڪيت تي وڌيڪ وصيت به جاري ٿي سگهي ٿي، پر ان شرط سان ته سمورا وارث راضي هجن. جنهن جو بيان تفصيل سان وصيت جي باب ۾ گذري چڪو آهي، عام طور تي ڏٺــو ويو آهي ته گهڻا ماڻهو اولاد نه هئڻ جي صورت ۾ پنهنجي ملڪيت ناجائز طور تي ڪن اهڙن ماڻهن جي حوالي ڪن ٿا جيڪي ان کي حاصل ڪرڻ جا حقدار نه هوندا آهن ۽ ائين ڪرڻ سان گهڻن ئي حقدار وارثن جا حق به ختم ٿي وڃن ٿا جنهن ڪري اهو طـريقو نه صرف غلط آهي پر قانوني طرح سان ڏوهه پڻ آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ورثو منتقل ڪرڻ

ڪفن، دفن، قرض ادا ڪرڻ ۽ وصيت جي جاري ڪرڻ کانپوءِ هڪ فوتي مسلمان جي باقي سموري ملڪيت ان جي وارثن ڏانهن منتقل ٿي ويندي. ان بهاني تي ته اڃان مريض تي وهيل قرضن جي ادائيگي نه ٿي آهي تنهن ڪري ورثي منتقل ٿيڻ ۾ دير لڳائي وڃي غلط آهي. البت اهڙو چڙيل ترڪو جيڪو ڀوري طرح قرضن ۾ قائل آهي. تنهن تي ورثو ايستائين جاري نه ٿيندو، جيستائين اهي قرض ادا نه ڪيا وڃن.

وارث جي پنهنجي ملندڙ ورثي ۾ دست اندازي

١- هر وارث کي اهو اختيار آهي ته هو چڙيل ملڪيت جي ورهاڱي کان اڳ پنهنجي ورثي جو حصو جيڪو شريعت کيس ڏياري ٿي تنهن کي ڪنهن ٻئي ماڻهوءَ جي حق ۾ منتقل ڪري سگهي ٿو ان شرط سان ته کيس ان ورثي مان ملندڙ ملڪيت جو مناسب معاوضو (قيمت) وصول ٿئي.

فوتيءَ جي قرضن جي ادائيگيءَ بابت وارثن جي ذميداري

وفات ڪيل شخص جي قرضن (Debts) بابت اهو حڪم آهي ته هرڪو وارث کيس ملندڙ ورثي جي

حصي جي مناسبت سان قرض جي ادائيگيءَ ۾ پنهنجو حصو ادا ڪري مثال طرح جيڪڏهن ڪنهن وارث کي چڙيل ملڪيت جو $\frac{1}{4}$ (چوٿون حصو) مليو ته هو فوتيءَ تي وهيل قرض جي $\frac{1}{4}$ حصي کي ادا ڪندو.

ترڪي جي ورهاست

Distribution of Estate

اصولي طرح فوتيءَ جي مرڻ سان ئي ملڪيت وارثن ڏانهن منتقل ٿي ويندي آهي. ان ڪري ڪنهن به وقت وارثن جي گهر ڏيڻ تي ترڪي جي ورهاست شرعي ورثي جي قانونن مطابق ڪري سگهجي ٿي.

قرض جي دعوي

Suit By Creditor

فوتيءَ جي مرڻ کانپوءِ جلدئي قرضدار پنهنجي قرض جو اظهار فوتيءَ جي اهڙن وارثن اڳيان ڪري جيڪي فوتيءَ جي چڙيل ملڪيت ۾ ورثي جا دعويدار آهن. ڪنهن هڪ وارث کان زور تي سمورو قرض اڳارڻ يا انکي ورثي مان ملندڙ حصي تي قرض حاصل ڪرڻ لاءِ ۽ زوري قبضو ڪرڻ صحيح نه آهي. جو ته قرض جي ادائيگي مڙني اهڙن وارثن تي هڪ ئي وقت عائد ٿئي ٿي جن کي ترڪو ملندڙ هجي.

جيڪڏهن ڪنهن وارث چڙيل ملڪيت جو ڪجهه حصو ٻاڻرادو وڪڻي فوتيءَ جو قرض ادا ڪيو ته

Scanned with CamScanner

اهو ان جي ني ورثي مان ڪاٽيو ويندو. پيڻ تي ان جي ذمہ داري عائد نہ ٿيندي. ۽ جيڪڏهين سمورن وارثن جي مرضيءَ سان ڪيو ائس تہ قرض ۽ ٽنل رقم جو بار هرهڪ وارث تي ڪيس مليل ورثي آهر پوندو.

فوتيءَ جا قرض وصول ڪرڻ

سري ويل شخص جا جيڪڏهين ڪي ماڻهن تي قرض آهن تہ اهي وارثن کي اڳاڙڻ گهرجن انهن کي اڳاڙڻ جو زياده حقدار اهو ٿيندو جيڪو ورثي ملڻ جي سورت ۾ زياده حصي جو حقدار آهي.

باب ١٤

وراثت

INHERITANCE

عام قاعدا

ورثي لائق ملڪيت

51 HERITABLE PROPERTY

مسلمانن جي قانون وراثت جي لحاظ کان هر اها ملڪيت جيڪا وفات مهل جائز طريقي سان فوتيءَ جي ملڪيت ۾ هجي تہ اها ملڪيت فوتيءَ جي وارثن جي حق ۾ ورثي طور تقسيم ٿي سگهي ٿي. ان سلسلي ۾ اها ملڪيت منقولہ هجي يا غير منقولہ پنهنجي ڪمايل هجي يا فوتيءَ کي ورثي طور مليل هجي. سڀني تي هڪجهڙي قانون مطابق ورثي جا قاعدا لاڳو ٿيندا.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ورثي جو حق ڪڏهين ملي ٿو

هڪ سامان مرڻ (يعني پنهنجي سوري حياتي) تائين پنهنجي ملڪيت جو مڪمل طرح پاڻ مالڪ آهي ان جي حياتيءَ ۾ سندس ملڪيت ۾ ورثي جو حق هرگز تسليم نه ڪيو ويندو بلڪ وارثن (اولاد وغيره) کي اهو حق ان شخص جي مرڻ ڪانپوءِ ئي ملي ٿو. انڪري ولي عهد (Heir Apparent) يا امڪاني وارث فوتيءَ جي حال حياتيءَ ۾ نه ورثو حاصل ڪري سگهي ٿو ۽ نه ئي ان ورثي لاءِ ڪو مطالبو ڪري سگهي ٿو.

وارث جي وفات کان اڳ ۾ ترڪي جو ورهاڱو

ڪنهن فوتيءَ جو ترڪو اڃان وارثن ۾ پوري ريت تقسيم نه ٿيو آهي ته انهن وارثن (جن کي ورثو ملندڙ هجي) مان ڪو هڪ وارث فوت ٿي وڃي ٿو ته ان جي ورثي جو حصو جيڪو ان کي قانوني طور حاصل ٿيڻو هوسو انهن ماڻهن ڏانهن منتقل ٿي ويندو جيڪي مرڻ مهل ان (فوتيءَ) جا وارث هوندا.

گڏيل خاندان ۽ انهن جو گڏيل ڪاروبار

oint Family anh Join Busiuess

جڏهين ڪئين ماڻهو گڏيل طور تي هڪ خاندان وانگر رهندڙ هجن ۽ ان خاندان جي منتظم جي نا

تي ملڪيتون خريد ڪيون ويون هجن ۽ انهن جي قيمت گڏيل ڪمائي ۽ نفعي مان ادا ڪئي ويئي هجي ته ان مان معلوم ٿيندو ته اهو ڪاروبار گڏيل آهي ۽ ان تي خاندان جي سمورن فردن جو هڪ جيترو حق آهي. ۽ اها خاندان جي ڪنهن هڪ ماڻهوءَ جي ملڪيت نٿي ٿي سگهي اگرچه ان تي ٿالو ڪٿي هڪ ئي فرد جو چو نه هجي. جيئن (خالد اينڊ برادرس ڪمپني) وغيره.

٢- جيڪڏهين ڪنهن شخص جي وفات ڪانپوءِ ان جي ڪن وارثن ان جي ڇڏيل ملڪيت بنان ورهائڻ جي گڏيل طور تي ڪاروبار ۾ لڳائي ڇڏي آهي ته سمورا وارث ان ڪاروبار ۾ شريڪ (ڀائيوار) سمجهيا ويندا ۽ ڪاروبار هلائڻ وارا ماڻهو پڻ وارثن جي پاران "امين" سمجهيا ويندا ۽ اهي پڻ ڀائيوارن کي ملڪيت جي آمدني ۽ ان جي نفعي جو حساب ڪتاب پڌائڻ ۽ ٽيڪارڻ لاءِ هر وقت تيار رهندا.

ورثي کان محروم (ورثي نه ملڻ) ٿي وڃڻ جا سبب

Impediments to in heritanse

اسلامي قانونن ۾ ڪي اهڙا سبب آهن جن جي آڌار تي وارث ڪيس ملندڙ ورثي جي حق کان محروم ٿي وڃي ٿو.

اهي سبب هن ريت آهن.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

۱- مذهب جو اختلاف
Difference of Religion

مسلمان قوانين جو ڪو وارث شروعاتي ڪافر هجي يا پوءِ کان مسلمان هجي ۽ پوءِ مرتد (دين کان ڦري وڃن) ٿي ويو هجي ته ٻنهي صورتن ۾ هو ڇڏيل ملڪيت ۾ ورثي حاصل ڪرڻ کان محروم رهجي ويندو. ليڪن ايڪٽ نمبر ۲۱ لاڳو ٿيل سنه ۱۸۵۰ع جي جاري ٿيڻ کانپوءِ برصغير هندو پاڪ ۾ اسلامي وراثت جو مضمون اصول عملي طور نافذ نه رهيو آهي. جاڪاڻ ته ان ايڪٽ جي لحاظ کان هي طي ٿيو هو ته ڪا عورت يا مرد مذهب کي ڇڏڻ (مرتد ٿي وڃن) يا مذهب کان خارج قرار ڏين) جيئن قاديانين کي اسلامي مذهب کان اسيمبليءَ جي فيصلي مطابق خارج از اسلام قرار ڏنو ويو آهي) ڪري قانوني طور حاصل ٿيندڙ پنهنجي ورثي جي حق کان نه محروم ٿيندو ۽ نه ٿي ان جي ورثي ۾ ڪا گهٽتائي (ڪمي) ڪئي ويندي.

مطلب ته مذڪوره ايڪٽ جي ذريعي مذهب تبديل ڪري ورثي جي حقن تي ڪوبه اثر نٿو پوي. ان ايڪٽ کي عدالتن هندو مسلمان سڀني سان لاڳو ڪري ڇڏيو هو.

۲- قتل (Homicide)

اسلامي قانون مطابق هڪ شخص ڪنهن کي قتل

ڪري ٿو ۽ اهو قاتل مقتول جي ورثي جو حقدار آهي ته ان جو اهو ورثي حاصل ڪرڻ وارو حق ختم ٿي ويندو ۽ ورثي مان ڪجهه به نه ملندو. مطلب ته قاتل (قتل ڪندڙ) مقتول (قتل ٿيل) جو وارث نٿو ٿي سگهي. ان سلسلي ۾ اهل سنت جي راءِ مطابق وارث جو ميت کي اهڙي طرح مارڻ جو ان سان قصاص (قتل جي ڏوهه ثابت ٿيڻ تي ان جو بدلو) مقرر لازمي ٿئي ته ان حالت ۾ هو ورثي حاصل ڪرڻ جي حق کان محروم رهجي ويندو. خواهه اهو قتل ڄاڻي واڻي (Intentionally ڪيو ويو هجي يا غلطي طور (By Mistake) ٻنهي صورتن ۾ هو ورثي جي حق کان محروم رهندو.

نوٽ:

قصاص (خون جو بدلو خون) اهڙي حالت ۾ لازم ٿيندو جڏهن ڄاڻي واڻي اهڙي هٿيار سان قتل ڪيو وڃي جنهن سان انساني جسم ٽڪرا ٽڪرا ٿي وڃي يا بروقت ماڻهو مري وڃي. جيئن تيز ڪهاڙي خنجر بندوق يا رائفل سان ڪنهن کي قتل ڪرڻ وغيره.

ڪفارو (چٽي)! خون جي چٽي (ڪفارو) ان وقت ڀرائبي آهي جڏهن قتل ڄاڻي واڻي نه ڪيو ويو آهي ۽ نه ئي اهڙي هٿيار سان ڪيو ويو آهي، جنهن کي ڄاڻي واڻي ماڻهوءَ جي مارڻ لاءِ استعمال ڪيو ويو هجي. جهڙوڪ شڪار ڪندي اوچتو گولي لڳڻ سبباز

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ساٿهوءَ جو مري وڃڻ يا موٽر، لاريءَ جي هيٺيان اوچتو اچي وڃڻ ڪري ساٿهوءَ جو مرڻ.

ان سلسلي ۾ اهل تشيع (شيعه حضرات) وٽ قاتل (مارينڙ) صرف ان صورت ۾ ورثي جي حق کان محروم ٿيندو جڏهن هن ٻنان سبب ۽ ڄاڻي، واڻي قتل ڪيو هجي. پر جيڪڏهن هن کان غلطيءَ يا اتفاقي طور تي ٻنان ارادي جي قتل ٿي ويو آهي ته انکي مقتول جي ورثي کان محروم نٿو ڪري سگهجي.

٣- غلام (ٻانهي ھنڻ ڪري ورثي ڪان محروم رهڻ) ورثي کان محروم هجڻ جو هڪ سبب غلام (ٻانهو) ٿي وڃڻ به آهي. پر جڏهن ته هن وقت ٻانهي هنڻ جو رواج نه آهي ان ڪري ان جو تفصيل بيان ڪرڻ هتي غير ضروري آهي.

ناجائز (حرامي) اولاد لاءِ ورثي جو حڪم

اهل سنت وارن وٽ زنا مان پيدا ٿيل ٻار پنهنجي پيءُ يا ان جي ويجهن مائٽن جي ملڪيت ۾ ورثي جو حقدار نٿو ٿي سگهي اهڙي طرح پيءُ جي مائٽيءَ وارا ماڻهو وري زنا مان ڄاول (حرامي) ٻار جي ملڪيت مان ورثو حاصل نٿا ڪري سگهن. البت زنا مان ڄاول ٻار پنهنجي ماءُ يا ان جي ويجهن مائٽن طرفان ورثي جو حقدار ٿي سگهي ٿو. ان شرط سان ته ان ماءُ کي ڪو ٻيو حلال اولاد نه هجي.

اهل تشيع جي قانونن مطابق چونڪ ولد الزنا (حرامي ٻار) کي اولاد نٿو سمجهيو وڃي انڪري هو ماءُ يا پيءُ ٻنهين جي طرفان ڪنهن به ورثي جو حقدار نٿو ٿي سگهي.

مٿين سڀن کان سواءِ اهڙو ڪوبه ٻيو سبب نه آهي جنهن جي آڌار تي ڪنهن شخص کي ورثي جي حق کان شريعت محروم ڪيو هجي. جيتوڻيڪ ڪن ذرقن يا خاندانن ۾ صرف رواج يا نا حق ظلم جي آڌار تي عورتن کي ورثو نٿو ڏنو وڃي ۽ انهن کي ورثي جي حق کان محروم رکيو وڃي ٿو، جيڪو سراسر ظلم ۽ غير اسلامي عمل آهي.

اسلامي قانون وراثت جو اهم اصول

ورثي جي اسلامي قانونن مطابق به اهڙ! ويجها مائٽ جن مان هڪڙو ٻئي جي واسطي سان ميت جو وارث بڻجي ٿو ته اهو پهريون شخص ٻئي شخص جي حياتيءَ ۾ ورثي حاصل ڪرڻ جو حقدار نٿو بڻجي سگهي ٻين لفظن ۾ ائين ڪئي چئجي ته ويجهي مائٽي وارو (Nearest Roleatinship) پري جي مائٽيءَ واري کي ورثي حاصل ڪرڻ جي حق کان محروم ڪريو ڇڏي. مثال طرح نوٽيءَ جو ڏاڏو نوٽيءَ جي پيءُ جي واسطي سان ۽ نوٽيءَ جو ڀونو نوٽيءَ جي پٽ جي واسطي سان ان جو وارث بڻجي ٿو ته ان صورت ۾ نوٽيءَ جي پيءُ جي هوندي ان جو ڏاڏو ۽ پٽ جي

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

موجودگيءَ ۾ ان جو پوٽو ورثي حاصل ڪرڻ جي حق کان محروم (Excludes) ٿي وڃي ٿو.

عائلي قانون ۽ اسلامي قانون وراثت

اسلامي قانون وراثت جي مقرر اصولن مطابق يتيم پوٽو ڏاڏي جي ورثي کان ان صورت ۾ محروم رهي ٿو جڏهن ته سندس چاچو موجود هجي مگر پاڪستان ۾ "عائلي لاز آرڊيننس" مطابق پوٽي کي چاچي جي موجودگيءَ ۾ پڻ ڏاڏي جي ملڪيت مان ورثي حاصل ڪرڻ جو حقدار ٺهرايو ويو آهي.

—

باب ١٥

حنفي قانون وراثت

Hanafi Law of Inheritance

تعريف:

عربي ٻوليءَ ۾ پيءُ کي "اب" ڏاڏي کي "جد" ماءُ کي "ام" ۽ ڏاڏيءَ کي "جده" چوندا آهن جد صحيح (True Grand Father) مان مراد اهو مرد وارث آهي جنهن جي اولاد ۾ عورت جي واسطي کان سواءِ نوتيءَ جو شمار ٿئي مثال طرح ڏاڏو (پيءُ جو پيءُ) پڙ ڏاڏو (ڏاڏي جو پيءُ) وغيره.

جد فاسد (False Grand Father)

ان مان مطلب اهي مرد وارث آهن جن جي نوتي سان ساڻن ڪنهن عورت جي واسطي سان ٿيل هجي. مثال طرح نانو (ماءُ جو پيءُ) پڙنانو وغيره.

Scanned with CamScanner

جده صحيح True Grand Mother

ان مان مراد اهي مائٽ آهن جن جي اولاد ۾ فوتي ڪنهن جد فاسد جي واسطي سان نه هجي مثال طرح ڏاڏي (پيءُ جي ماءُ) ناني (ماءُ جي ماءُ) وغيره.

جده فاسده False Grand Mother

ان مان مراد اهي وارثياڻيون عورتون آهن، جن جي اولاد ۾ فوتي ڪنهن جد فاسد جي واسطي سان آيل هجي، مثال طرح "ناني جي ماءُ" ته ان ۾ ناني جو واسطو آيل آهي.

علاتي (Uterine) (پيئٽي) ڀيڻ يا (پيئٽو) ڀاءُ

اهڙا ڀائر يا اهڙيون ڀينرون جن جو پيءُ ته هڪ هجي پر مائرون جدا جدا هجن. يعني پيءُ شريڪ ڀاءُ يا ڀيڻ ته انهن کي علاتي ڀيڻ يا ڀاءُ چئبو آهي.

اخياني (مائٽي) ڀيڻ يا (مائٽو) ڀاءُ

اهڙا ڀائر يا ڀينرون جن جي ماءُ ته ساڳي هجي پر پيءُ جدا جدا هجن ته اهڙن کي مائٽي ڀيڻ يا مائٽو ڀاءُ ڪري ڪوٺبو آهي. عربي اصطلاح ۾ انهن کي اخياني ڀيڻ يا اخياني ڀاءُ چيو ويندو آهي.

ماءُ:

ماءُ مان مراد حقيقت ۾ اها عورت آهي جنهن جي

پيٽ مان فوتي ڄائو هجي. مانيجي ماءُ اصل ۾ ماءُ ئي ڪانهي انڪري هوءَ ورثو حاصل نه ڪري سگهندي.

ناجائز ٻار جي ملڪيت مان سندس ماءُ کي ته حصو ملندو پر پيءُ کي نه ملي سگهندو، اهڙي طرح ناجائز ٻار پنهنجي ماءُ ۽ ان جي مائٽن جي ملڪيت مان ورثو حاصل ڪري سگهي ٿو.

حقيقي ڀيڻ ۽ ڀاءُ

اهي ڀائر ۽ ڀينرون جن جا ماءُ پيءُ ساڳيا هجن سي حقيقي (سڳا) ڀاءُ ۽ ڀيڻ آهن.

اصول ميت

اهي وارث جن جي اولاد ۾ فوتي هجي تن (وارثن) کي اصول چئبو آهي، ويجهن مائٽن کي "اصول قريبه" چئبو آهي جهڙوڪ ماءُ، پيءُ وغيره ٻين وارن مائٽن کي "اصول بعيده" چئبو آهي جهڙوڪ ڏاڏو پڙڏاڏو وغيره.

فروع ميت:

اهي وارث جيڪي ميت جي اولاد ۾ هجن تن کي فروع ميت چئبو آهي. مثال طرح فوتيءَ جو پٽ، ڌيءُ وغيره.

ويجهي مائٽن کي "فروع قريبه" چئبو آهي) جهڙوڪ پٽ، ڌيءُ وغيره) ۽ ٻين وارن مائٽن کي فروع بعيده چئبو آهي (جهڙوڪ پوٽو، پوٽي.) وغيره.

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

اصول حجب جو بيان:

وارثن جا مختلف قسم آهن. پر اهو ضروري نه آهي ته هر وارث کي هر حالت ۾ ورثي جو حصو ملي. فوتيءَ جي ڇڏيل ملڪيت ۾ ڪنهن وارث کي حصي مان يا ان جي حصي ۾ گهٽ وڌ ٿيڻ جو دارومدار حالتن تي هوندو آهي. چو ته وراثت جو هڪ خاص اصول هي به آهي ته ويجهو وارث پري واري وارث تي اثر وجهي ٿو. جنهن ڪري پري واري وارث کي ڪڏهن ورثو گهٽ ته ڪڏهن بالڪل نٿو ملي سگهي. وراثت جي ان اصول کي "حجب" چوندا آهن.

حجب جا ٻه قسم آهن.

١- حجب نقصان:

ان مان مراد هي آهي ته هڪڙو وارث ٻئي جو حصو گهٽ ڪري يعني جيڪڏهن اهو ويجهو وارث نه هجي ها ته پيو گهڻي حصي جو حقدار ٿئي ها. پر ان جي موجودگيءَ ٻئي جي حصي کي گهٽ ڪريو ڇڏي اهڙي قسم جا وارث هيٺيان ٥ آهن. ١- زال ٢- مڙس ٣- ماءُ ٤- پوٽي ٥- پيٽتي (علاتي) ڀيڻ.

٢- حجب حرمان:

جيڪڏهن هڪ وارث ٻئي کي بالڪل ورثي جي حصي کان محروم ڪري ڇڏي ته ان کي "حجب حرمان"

چوندا آهن. ان سلسلي ۾ قانون هي آهي ته جنهن وارث جو رشتو ڪنهن ٻئي وارث جي واسطي سان آهي ته ورثي ورهائڻ وقت جيڪڏهن ٻنهي واسطي وارو يعني سڌو وارث پاڻ موجود آهي ته هو ان واسطي واري وارث کي محروم ڪري ڇڏيندو. جهڙي طرح فوتيءَ سان ڏاڏي جي مائٽي ان جي پيءُ جي واسطي سان ۽ پوٽي جي مائٽي ان جي پٽ جي واسطي سان هوندي آهي. ان ڪري پيءُ جي هوندي ڏاڏو ۽ پٽ جي هوندي پوٽو ورثي حاصل ڪرڻ کان محروم رهجي ويندو آهي.

جنهن وارث کي ورثي کان محروم ڪيو ويو هجي اهو ڪن صورتن ۾ ٻئي وارث کي نقصان پهچائي سگهي ٿو مثال طور فوتيءَ جا ٻه پائر جيڪڏهن پيءُ جي سببان ورثي حاصل ڪرڻ کان محروم ٿي وڃن ٿا ته اهي پاڻ ته ميت جي ملڪيت مان حصو حاصل ڪري نه سگهندا، پر فوتيءَ جي ماءُ جو حصو به گهٽ ڪري ڇڏيندا. مثال طرح جيڪڏهن فوتي پيءُ، ماءُ ۽ ٻه پائر ڇڏي مئو آهي ته ترڪو هن ريت تقسيم ٿيندو.

٦

پيءُ ـــــ ماءُ ـــــ پائرُ ـــــ پاءُ

٥ ـــــ ١ ـــــ محروم ـــــ محروم

(ترڪو نه ملندو (ترڪو نه ملندو)

Scanned with CamScanner

اصول حجب جو بيان:

وارثن جا مختلف قسم آهن. پر اهو ضروري نه آهي ته هر وارث کي هر حالت ۾ ورثي جو حصو ملي. فوتيءَ جي ڇڏيل ملڪيت ۾ ڪنهن وارث کي حصي مان يا ان جي حصي ۾ گهٽ وڌ ٿيڻ جو دارومدار حالتن تي هوندو آهي. جو ته وراثت جو هڪ خاص اصول هي به آهي ته ويجهو وارث پري واري وارث تي اثر وجهي ٿو. جنهن ڪري پري واري وارث کي ڪڏهن ورثو گهٽ ته ڪڏهن بالڪل نٿو ملي سگهي. وراثت جي ان اصول کي ”حجب“ چوندا آهن.

حجب جا ٻه قسم آهن.

١- حجب نقصان:

ان مان مراد هي آهي ته هڪڙو وارث ٻئي جو حصو گهٽ ڪري يعني جڏهن اهو ويجهو مائٽ نه هجي ها ته پيو گهڻي حصي جو حقدار ٿئي ها. پر ان جي موجودگيءَ ٻئي جي حصي کي گهٽ ڪريو ڇڏي اهڙي قسم جا وارث هيٺيان ۵ آهن. ١- زال ٢- مڙس ٣- ماءُ ۴- پوٽي ۵- پيٽتي (علاتي) ڀيڻ.

٢- حجب حرمان:

جڏهن هڪ وارث ٻئي کي بالڪل ورثي جي حصي کان محروم ڪري ڇڏي ته ان کي ”حجب حرمان“

چوندا آهن. ان سلسلي ۾ قانون هي آهي ته جنهن وارث جو رشتو ڪنهن ٻئي وارث جي واسطي سان آهي ته ورثي ورهائڻ وقت جڏهن ٻنهي واسطي وارو يعني سنئون سڌو وارث هاڻ موجود آهي ته هو ان واسطي واري وارث کي محروم ڪري ڇڏيندو. جهڙي طرح فوتيءَ سان ڏاڏي جي مائٽي ان جي پيءُ جي واسطي سان ۽ پوٽي جي مائٽي ان جي پٽ جي واسطي سان هوندي آهي. ان ڪري پيءُ جي هوندي ڏاڏو ۽ پٽ جي هوندي پوٽو ورثي حاصل ڪرڻ کان محروم رهجي ويندو آهي.

جنهن وارث کي ورثي کان محروم ڪيو ويو هجي اهو ڪن صورتن ۾ ٻئي وارث کي نقصان پهچائي سگهي ٿو مثال طرح فوتيءَ جا ٻه ڀائر جڏهن پيءُ جي سببان ورثي حاصل ڪرڻ کان محروم ٿي وڃن ٿا ته اهي پاڻ ته ميت جي ملڪيت مان حصو حاصل ڪري نه سگهندا، پر فوتيءَ جي ماءُ جو حصو به گهٽ ڪري ڇڏيندا. مثال طرح جڏهن فوتي پيءُ، ماءُ ۽ ٻه ڀائر ڇڏي مئو آهي ته ترڪو هن ريت تقسيم ٿيندو.

٦

پيءُ —— ماءُ —— ڀاءُ —— ڀاءُ

۵ —— ١ —— محروم —— محروم

(ترڪو نه ملندو (ترڪو نه ملندو)

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

اهڙين صورت ۾ ڌيءُ جي ڪري پاءُ ورثي حاصل ڪرڻ کان محروم رهجي ويندو. پر ان سبب ڪري ماءُ جو حصو گهٽ ٿي ويو. جيڪڏهين هو نه هجن ها ته ماءُ کي جملي مال مان $\frac{1}{3}$ حصو ملي ها جڏهين ته هن صورت ۾ $\frac{1}{6}$ حصو ملي رهيو اٿس.

اهڙا وارث جن کي ترڪي مان هر حالت ۾ ڪجهه نه ڪجهه ضرور ملندو آهي. سي هيٺيان آهن.

١- پٽ ٢- ڌيءُ ٣- خاوند (سڙس) ٤- ڌيءُ ٥- ماءُ ٦- زال.

وارثن جا قسم:

وارث ٽن قسمن جا ٿين ٿا.

١- ذوي الفروض Sharers

هي اهي وارث آهن جن جي ورثي جي حصن کي قرآن، حديث ۽ اجماع امت مقرر ڪيو آهي. هي وارث ترڪي کان ڪڏهين به محروم نٿا ٿين انهن جو حصو مقرر آهي جيڪو هر حالت ۾ کين ملڻو آهي.

٢- عصبات Residuaries

هي اهي وارث آهن جن جو حصو مقرر نه آهي پر ذوي الفروض کي ڏيڻ کانپوءِ جيڪي ڪجهه بچي ٿو سو سڀ انهن کي ملندو آهي. اهي وارث سڀئي

مرد هوندا آهن. انهن وارثن ۽ فوتيءَ جي وچ ۾ واسطو صرف مردن جو ٿي هوندو آهي. هي ڪن خاص صورتن ۾ محروم رهجي وڃن ٿا. پر عام طور تي انهن کي ورثي ۾ وڏو حصو ملي ٿو. البت گهڻن ذوالفروض جي موجودگيءَ ۾ انهن جو حصو گهٽ ٿي وڃي ٿو.

٣- ذوي الارحام Distant kinderd

فوتيءَ جا سڀئي ويجها مائٽ جيڪي ذوي الفروض يا عصبات ۾ شامل نه آهن تن کي ”ذوي الارحام“ چئبو آهي.

سڀ کان پهريائين ذوي الفروض کي ورثي جو حق ملي ٿو، انهن کان جيڪي بچي سو عصبات کي ملندو. جيڪڏهين عصبات موجود نه هجن ته پوءِ باقي ڇڏيل حصا وري ”ذوي الارحام“ ڏانهن منتقل ٿي ويندا آهن.

ذوي الفروض ۽ عصبات جي هوندي ترڪو ذوالارحام کي نه ملندو. البت هڪڙي صورت ۾ ذوي الارحام کي ذوي الفروض سان گڏ حصو ملي ٿو اها صورت هي آهي ته فوتي مڙس هجي ۽ ان جو ترڪو حاصل ڪرڻ وارو ”ذي فرض“ (Sharer) صرف ان جي زال هجي يا وري ان جي ابتڙ ته فوتي زال هجي ۽ ذي فرض هن ڪري مڙس ان جو ترڪو حاصل ڪري ته ان حالت ۾ ”ذوي الارحام“ کي به حصو ملي ٿو.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ذوي الفروض

قرآن مجيد ۾ وارثن جا جيڪي حصا مقرر ڪيا ويا آهن سي جملي ڇهه آهن. انهن جو تفصيل هي آهي: ١- (نصف اڌ $\frac{1}{2}$) ٢- (ربع چوٿون حصو $\frac{1}{4}$ هڪ ڀاڱي چار) ٣- (ثمن اٺون حصو $\frac{1}{8}$ هڪ ڀاڱي اٺ) ٤- (ٻه ٽهائي $\frac{2}{3}$ ٻه ڀاڱي ٽي) ٥- (هڪ ٽهائي $\frac{1}{3}$ هڪ ڀاڱي ٽي) ٦- (ڇهون حصو $\frac{1}{6}$ هڪ ڀاڱي ڇهه)

انهن حصن کي حاصل ڪرڻ وارا جملي ٻارهن وارث آهن. جن سان چار مرد ۽ اٺ عورتون آهن.

(ا) هيٺيان مرد وارث ذوي الفروض آهن.

١- ميت جو پيءُ ٢- ميت جو ڏاڏو (خواهه درجي ۾ ڪيترو ئي مٿي ڇو نه هجي جهڙوڪ پڙ ڏاڏو وينڊي مٿي تائين) ٣- ڀاءُ. ٤- مڙس.

(ب) ذوي الفروض عورتون هي آهن.

١- فوتيءَ جي زال. ٢- ڌيءُ. ٣- پوٽي (اها درجي ۾ ڪيتري ئي هيٺ ڇو نه هجي يعني پڙپوٽي وغيره ٤- ماءُ. ٥- حقيقي ڏاڏي يا حقيقي ناني. ٦- حقيقي ڀيڻ. ٧- علاتي (پيءُ مٽي) ڀيڻ. ٨- اخياني (ماءُ مٽي) ڀيڻ.

انهن ۾ هيٺيان ڇهه "ذوي الفروض" اهڙا آهن جيڪي خاص حالتن ۾ بطور عصبه ورثو حاصل ڪن ٿا.

١- پيءُ. ٢- ڏاڏو. ٣- ڌيءُ. ٤- سڳي ڀيڻ. ٥- پيءُ مٽي ڀيڻ.

١- پيءُ جو حصو

جڏهن فوتيءَ جو ڪو پٽ يا پوٽو موجود آهي ته پيءُ کي ترڪي جو $\frac{1}{6}$ حصو ملندو.

پيءُ جون مختلف حيثيتون

اهل سنت وٽ فوتيءَ جي پيءُ جون ٽي حيثيتون آهن.

١- ذي الفرض واري حيثيت

ان ۾ جڏهن فوتيءَ کي ڪو نرينو اولاد (پٽ. پوٽو وغيره) موجود آهي ته پيءُ جي حيثيت هڪ معمولي ذوي الفروض جهڙي هوندي آهي.

(ب) عصبه واري حيثيت

جڏهن فوتيءَ کي ڪو نرينو اولاد نه آهي ۽ پيءُ سان گڏ ڪو "ذي فرض" به آهي ته پيءُ جي حيثيت عصبه جهڙي هوندي آهي ۽ "ذوي الفروض" کي حصي ڏيڻ کانپوءِ باقي ترڪو بچندو سو پيءُ کي ملندو. مثال طرح فوتيءَ جي زال. ماءُ يا ڏاڏي سان گڏ پيءُ به موجود آهي ته ان حالت ۾ پيءُ کي متئين صورت مطابق ترڪو ملندو.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

(ج) ذي فرض ۽ عصبہ واري گڏيل حيثيت

ڪن صورتن ۾ ڌيءُ جي حيثيت ذي فرض ۽ عصبہ ٻنهين جهڙي هوندي آهي. مثال طرح فوتيءَ جي هڪ ڇوڪري يا پوٽي ڌيءُ سان گڏ موجود آهي ته ان صورت ۾ ڀيريائين ڌيءُ کي ان جو مقرر حصو ڏنو ويندو آهي ۽ ان کانپوءِ ڌيءُ يا پوٽي جو حصو ڪڍي جيڪي ڪجهہ باقي بچي ٿو تنهن جو مستحق بہ ڌيءُ ٿي آهي ۽ ان حالت ۾ ڌيءُ ذي فرض ۽ عصبہ ٻنهي صورتن وارو ورثو حاصل ڪري رهيو آهي.

٢- جد صحيح (ڏاڏو)

جد صحيح (ڏاڏو درجي جي لحاظ کان ڪيترو ئي مٿي جو هجي) جي حيثيت بہ ڌيءُ جهڙي هوندي آهي ۽ ان جو بہ ذي فرض جي حيثيت سان هڪ ڀاڱي ڇهہ حصو مقرر ٿيل آهي. پر جيڪڏهين فوتيءَ جو ڌيءُ موجود هجي تہ ڏاڏو ورثي کان محروم ٿي ويندو آهي. مثال طرح ڌيءُ جي موجودگيءَ ۾ ڏاڏو محروم (ورثو نہ ملندڙ) وارث آهي.

٣- اخيافي (Uterinc) (مائٽي) ڀيڻ يا ڀاءُ

مائٽو ڀاءُ يا مائٽي ڀيڻ ان وقت فوتيءَ جي ورثي جا حقدار ٿين ٿا. جڏهين تہ فوتيءَ جــو پٽ ڌيءُ، پوٽي يا پوٽو، ڌيءُ يا صحيح ڏاڏو ڪوبہ موجود نہ

هجي تہ اهڙي صورت ۾ مائٽي ڀيڻ يا ڀاءُ جيڪڏهين هڪ هجي تہ ان جو مقرر ٿيل حصو ١ ڀاڱي ٦ آهي ۽ جيڪڏهين مائٽي ڀيڻ يا ڀاءُ هڪ کان وڌيڪ هجن تہ انهن سڀني جو گڏيل حصو $\frac{1}{3}$ آهي.

٤- مڙس

جيڪڏهين فوتيءَ جو پٽ، ڌيءُ يا پوٽو موجود هجن تہ فوت ٿيل زال جي ترڪي مان مڙس کي $\frac{1}{4}$ حصو ملندو ۽ جيڪڏهين مڙس سان گــڏ مذڪوره ماڻهو نہ آهن تہ پوءِ ان کي ترڪي جو $\frac{1}{2}$ حصو ملندو.

٥- بيواهہ

(الف) جيڪڏهين فوتيءَ جو پٽ، ڌيءُ يا ڪنهن درجي جو پوٽو موجود نہ هجن تہ زال کي سندس مري ويل مڙس جي ترڪي مان $\frac{1}{4}$ حصو ملندو.

(ب) پر جيڪڏهين بيوهہ سان گڏ مذڪوره ماڻهن مان ڪوبہ موجود نہ هجي تہ زال کي مڙس جي ترڪي مان $\frac{1}{8}$ حصو ملندو.

نوٽ:

جيڪڏهين متوفيءَ جــون زالــون (بيواهــون) هڪ کان گهڻيون هجن تہ اهي مٿين صورتن (الف) ۾ $\frac{1}{4}$ ۽ (ب) ۾ $\frac{1}{8}$ ۾ برابر جون حصي دار ٿينديون.

Scanned with CamScanner

٦- ڌيءَ

(الف) جيڪڏهن فوتيءَ کي ڪو پٽ موجود نه آهي ۽ صرف هڪ ئي ڌيءَ اٿس ته انکي ترڪي جو ½ حصو ملندو.

(ب) جيڪڏهن فوتيءَ جو ڪو پٽ موجود نه آهي ۽ ڌيئرون هڪ کان گهڻيون اٿس ته انهن کي گڏيل طور تي ترڪي جو ⅔ حصو ملندو.

(ج) جيڪڏهن ميت کي پٽ آهي ته ڌيءَ ان سان گڏ عصبي ۾ شامل ٿي ويندي.

٧- پوٽي

(الف) جيڪڏهن فوتيءَ جو پٽ يا پوٽو يا ڌيءَ وغيره موجود نه هجن ته پوٽيءَ کي فوتيءَ جي ترڪي جو ١ ڀاڱي ٢ حصو ملندو ان شرط سان ته اها هڪڙي هجي.

(ب) ٻين صورت ۾ جيڪڏهن فوتيءَ جون پوٽيون هڪ کان گهڻيون هجن ته انهن کي مجموعي طور تي (٢ ڀاڱي ٣) حصو ملندو.

(ج) جيڪڏهن فوتيءَ کانپوءِ ان جو پٽ يا پوٽو وغيره موجود نه هجن ۽ ڪيس هڪ پوٽي ۽ هڪ ڌيءَ آهي ته پوٽيءَ کي فوتيءَ جي ترڪي مان ١ ڀاڱي ٦ حصو ملندو.

(د) جڏهن فوتيءَ جون ٻه ڌيئرون موجود هجن ته پوٽيون محروم ٿي وينديون. ان شرط سان ته پوٽين سان گڏ پٽ يا پوٽو موجود نه هجي.

(ذ) جڏهن فوتيءَ جو اهڙو پٽ يا پوٽو موجود آهي، جيڪو پوٽين جي به نسبت مائٽيءَ ۾ فوتيءَ کي وڌيڪ ويجهو آهي ته ان سبب ڪري پوٽيون ورثي کان محروم رهجي وينديون. مثال طرح پٽ جي موجودگيءَ ۾ پوٽي يا پوٽي جي موجودگيءَ ۾ پڙ پوٽي وغيره.

٨- ماءُ

(الف) جڏهن فوتيءَ جو پٽ ڌيءَ يا ڪنهن ٻئي درجي جو پوٽو، پوٽي يا ان جا هڪ کان گهڻا ڀائر يا ڀينرون (خواهه حقيقي هجن يا پيئٽا ۽ مائٽا) ته ميت جي ماءُ کي ان جي ترڪي جو ١ ڀاڱي ٦ حصو ملندو.

(ب) جيڪڏهن مٿين ماڻهن مان ڪوبه موجود نه هجي ته فوتيءَ جي ماءُ کي ان جي ترڪي جو ⅓ حصو ملندو.

(ج) جڏهن فوتيءَ جو پيءُ يا زال (فوتي جي زال هجي ته مرڻ واري حالت ۾ سندس مڙس) موجود هجن ته ترڪي ۾ مڙس يا زال کي حصي ڏيڻ کانپوءِ باقي ترڪي جو ⅓ حصو ماءُ کي ملندو.

پر جيڪڏهن فوتيءَ جو ڏاڏو يا زال يا مڙس موجود

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هجي ته فوتيءَ جي ماءُ ڪا نه هجي ته فوتيءَ جي ماءُ ڪـي انجـي سموري ڇڏيل ملڪيت جو $\frac{1}{6}$ حصو ملندو.

٩- جده صحيح (ڏاڏيون ۽ نانيون)

نانيون ۽ ڏاڏيون ڪيتريون به مٿي تائين يعني ڙڏاڏين يا ڙنانين تائين هجن) تن کـي ميت جي ترڪي جو ١ ياڱي ٦ حصو ملندو. ان شـرط سان ته انهن کي ويجهي واري ڪنهن ڏاڏي يـا نانيءَ محروم نه ڪيو هجي.

(ب) ميت جي پيءُ جي موجودگيءَ ۾ هنيءَ جي طرف واريون سڀئي ڏاڏيون ۽ نانيون ورثي کان محروم رهجي وينديون.

(ت) فوتيءَ جي ڏاڏي ۽ ڏاڏيءَ جي موجودگيءَ ۾ مٿي واريون سڀئي ڏاڏيون ۽ نانيون ورثي کان محروم رهجي وينديون.

١٠- حقيقي ڀيڻ

جڏهين فوتيءَ جي حقيقي (سڳي) ڀيڻ ۽ حقيقي (سڳو) ڀاءُ ٻئي موجود هجن ته ڀيڻ ڀاءُ سان گڏ عصبي ۾ ٿي وينيدي آهي.

(ب) جڏهين فوتيءَ جو پٽ، ڌيءُ، پوٽي، پوٽو پيءُ يا ڏاڏو يا حقيقي ڀاءُ موجود نـه هجن ۽ فوتيءَ

کي صرف هڪ حقيقي ڀيڻ آهي ته انکي فوتيءَ جي ترڪي مان $\frac{1}{2}$ حصو ملندو.

(ج) جڏهين مذڪوره ساٿين مان ڪوبه نه هجي ۽ فوتيءَ جون حقيقي ڀينرون هڪ کان زياده هجن ته انهن کي گڏيل طور تي فوتيءَ جـي ترڪي جو $\frac{2}{3}$ حصو ملندو.

(د) جيڪڏهين فوتيءَ جون هڪ کـان گهڻيون ڌيئرون يا پٽ يا ڪنهن درجي جو پوٽو، يا پيءُ، يا ڪنهن به درجي جو ڏاڏو، موجود هجن ته فوتيءَ جي حقيقي ڀيڻ ورثي کان محروم ٿي ويندي.

١١- علاتي (پيءٽي) ڀيڻ

(Consanguine sister)

پيءٽي ڀيڻ کي فوتيءَ جـي تـرڪي جو $\frac{1}{2}$ حصو ملندو جڏهين ته اها اڪيلي هجي ۽ جيڪڏهين گهڻيون هجن ته $\frac{2}{3}$ حصو ملندو پر ان شرط سان ته فوتيءَ جو اولاد، فوتيءَ جي پٽ جو اولاد، يا فوتيءَ پيءُ، ڏاڏو، يا حقيقي ڀاءُ، ڀيڻ، يا پيءٽو ڀاءُ، موجود نـه هجن. پـر جيڪڏهين فوتيءَ جا مٿيان مائٽ (وارث) موجود آهن ته "علاتي ڀيڻ" ورثي کان محروم رهجي ويندي.

——

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مثال

ILLUSTRTIONS

گڏيل ستن ۾ مخصوص حالتن ۾ ذوي الفروض جي حصن ورهائڻ جو تفصيل مٿان ڏنو ويو آهي، انهن جي وڌيڪ وضاحت لاءِ هيٺ چند مثالون ڏنيون ويون آهن جن مان اندازو لڳائي سگهبو ته روز مره پيش ايندڙ مسئلن ۾ ذوي الفروض جي حصن جي تقسيم مٿي ڄاڻايل اصولن مطابق ڪهڙيءَ طرح ڪئي وڃي ٿي.

مثال ۱- فوتيءَ سرڻ مهل هيٺيان ساٿ ڇڏيا آهن.
۱- ڀيڻ. ۲- ڏاڏو. ۳- ماءُ. ۴- ٻه ڏيٽرون. ۵- پوٽي
٦- ناني، ورثو هن طرح ورهائبو.

ڀيڻ جو حصو بحيثيت ذي فرض (Sharers)
جي ڇوڪرين جي موجودگيءَ ۾ $\frac{1}{6}$
ماءُ جو حصو " " " $\frac{1}{6}$
ڏاڏو- ڀيڻ جي سببان محروم ٿي وڃي ٿو.
ناني- ماءُ جي سببان محروم ٿي وڃي ٿي.
ٻن ڌيئرن جو حصو $\frac{2}{3}$

مثال ۲- فوتيءَ جا پويان ان جو ڀيءُ يا مڙس آهن ته ڀيءُ کي بطور عصبه جي = ۱ ڀاڱي ۲ حصو ملندو.
مڙس کي بطور ذي فرض جي = ۱ ڀاڱي ۲ حصو ملندو.

books.sindhsalamat.com

مثال ۳- فوتيءَ پنهنجي پويان چار زالون ۽ ڀيءُ ڇڏيو آهي ته ان حالت ۾ هرهڪ بيوهه جو حصو ۱ ڀاڱي ۱٦ ۽ چئني ئي زالن جو گڏيل حصو $\frac{1}{4}$ ٿيندو ۽ ڀيءُ جو حصو بطور عصبه جي ۳ ڀاڱي ۴ آهي يعني باقي سموري ڇڏيل ملڪيت ڀيءُ جي حصي ۾ ايندي.

مثال ۴- فوتيءَ جي پوين ۾ ماءُ، ٻه ڀيڻرون ۽ ڀيءُ موجود آهن ته ورثو هن طرح تقسيم ٿيندو.

ماءُ جو بطور ذي فرض جي ڀيڻن جي موجودگيءَ ۾ حصو $\frac{1}{6}$.

ڀيءُ جو حصو بطور عصبي جي ۵ ڀاڱي ٦ يعني باقي سموري ڇڏيل ملڪيت.

ڀيڻرون ڀيءُ جي موجودگيءَ ۾ محروم رهجي وڃن ٿيون.

نوٽ:

مٿئين مثال ۾ ماءُ جو حصو $\frac{1}{6}$ آهي. پر جيڪڏهن فوتيءَ جون ٻه ڀيڻرون موجود نه هجن ها ته ماءُ کي ترڪي جو $\frac{1}{3}$ حصو ملي ها. جاڪاڻ ته ڀيڻرن جي موجودگيءَ جي ڪري ماءُ جو حصو متاثر ٿيو آهي. حالانڪه ڀيڻرون خود ورثي حاصل ڪرڻ کان محروم آهن. دراصل هي وراثت جو هڪ اصول آهي، جنهن جي نتيجي ۾ جيڪو شخص خود ورثي کان محروم آهي سو ٻين وارثن کي به مڪمل طرح يا جزوي طور تي محروم ڪرڻ جو سبب بنجي سگهي ٿو.

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

مثال ۵- ميت جي پوين ۾ ماءُ، ڀيڻ ۽ ڌيءُ آهن
ته ماءُ جو حصو (بطور ذي فرض جي) 1/3
ڌيءُ جو حصو (بطور عصبه جي) 2/3
مثال نمبر ٦- فوتيءَ جي پوين ۾ مڙس ماءُ، ۽ ڌيءُ آهن
ته ورثو هن ريت ورهائبو.

مڙس کي بطور ذي فرض جي 1/2 حصو ملندو.
ماءُ ,, ,, ,, ,, 1/6 ,, ,,
ڌيءُ ,, ,, ,, ,, 1/3 ,, ,,

نوٽ:

جڏهن فوت ٿيل مڙس جو وارث صرف ان جي زال آهي ته انکي ترڪي جو 1/4 حصو ملندو ۽ باقي ترڪو ذوي الارحام کي ملندو ۽ جڏهن فوت ٿيل عورت جي ذي فرض وارث صرف انجو مڙس آهي ته انکي ترڪي جو ۱ يا ڪي ۲ حصو ملندو ۽ باقي ترڪو ذوي الارحام کي ملندو.

عصبات

(RESIDUARIES)

جڏهن ذوالفروض (Sharers) بالڪل نه هجن يا هجن پر انهن کي مقرر حصي ڏيڻ کانپوءِ به ترڪو بچي پوي ٿو ته پوءِ باقي بچيل سمورو ترڪو يا ڪجهه ترتيبوار هيٺين عصبات کي ملندو.

فوتيءَ سان عصبات جو تعلق

فوتيءَ سان سموري عصبات جو تعلق مرد جي ذريعي هوندو آهي. اهوئي سبب آهي جو ماءَ ٽي ڀيڻ يا ڀاءُ عصبات ۾ شامل نه آهن ڇاڪاڻ ته انهن جو تعلق فوتيءَ سان سندن ماءُ جي ذريعي قائم ٿيو آهي.

عصبات جي تقسيم
Classifcation of Residuaries

۱- عصبه بنفسه

*R*esiduaries in their of right

اهي سمورا مرد (Male) جيڪي پنهنجي ذات ۽ پنهنجي حق جي آڌار تي عصبه بنيا هجن.

۲- عصبه بغيره

*R*esiduaries in the right of an other

اهي وارث جيڪي ٻين جي ڪري عصبه ٿيا هجن هي سڀ عورتون (Female) هونديون آهن.

Scanned with CamScanner

٣- عصبہ مع غيرہ

Residuaries with other

اھڙا عصبات جيڪي ٻين سان گڏ ملي عصبات ۾ شريڪ ٿيا ھجن.

عصبات بنفسہ

ھن ۾ فوتيءَ جا اھي مائٽيءَ وارا مرد شامل آھن. جن جو نسب فوتيءَ جي طرف کان بيان ڪرڻ ۾ ڪنھن عورت کانسواءِ اچي. يعني اھي ٻنھي ڪنھن مونث (مادي Females) جي فوتيءَ جي مائٽيءَ ۾ آيل ھجن. جيڪڏھن انھن ۽ فوتيءَ جي وچ ۾ نسب جي لحاظ کان ڪا عورت اچي ٿي ته اھي ذوالفروض يا ذوي الارحام سمجھيا ويندا.

عصبہ بنفسہ جا چار قسم آھن.

١- ميت جي اولاد يا جزءِ ميت- يعني اھي وارث جيڪي ميت جي نر (Male) اولاد ۾ شامل ھجن انھن ۾ ويجھو فوتيءَ جو پٽ آھي ۽ پوءِ پوٽو، پڙپوٽو وغيرہ.

٢- ميت جا ابا ڏاڏا (اصل ميت)

٣- ميت جي پيءُ جي اولاد- يعني اھي ماڻھو جيڪي فوتيءَ جي پيءُ جي اولاد ۾ شامل ھجن. مثال طرح فوتيءَ جو سڳو ڀاءُ، پيئٽو ڀاءُ، حقيقي ڀائيٽيو يا ننگو ڀائيٽو وغيرہ.

٤- فوتيءَ جي ڏاڏي جو اولاد. يعني اھڙا وارث جيڪي فوتيءَ جي ڏاڏنگھہ (ڏاڏي جي اولاد) ۾ ھجن. جيئن فوتيءَ جو سڳو چاچو، پيئٽو چاچو ۽ فوتيءَ جي پيءُ جو چاچو وغيرہ.

٥- عصبہ بنفسہ ۽ ذوي الفروض جي وراثت جا اصول

١- مٿي اصول بيان ٿي چڪو آھي ته جيڪڏھن ڪوبہ شخص ڪنھن ٻئي جي واسطي سان فوتيءَ جو وارث بڻجي ٿو ته جيستائين پھريو شخص (واسطي ۽ ذريعي وارو سبب زندھہ) آھي ته ٻھريون شخص ورثي کان محروم رھندو. مثال طرح پيءُ جي موجودگيءَ ۾ ڏاڏو ورثي کان محروم رھندو.

٢- نسلي (قرابت) ويجھڙائيءَ واري مائٽي: (Relationship) ۾ جيڪو وڌيڪ ويجھو ھوندو ان کي پري واري مائٽيءَ جي مقابلي ۾ ترجيح ملندي، مثال طرح فوتيءَ جي سڳي ۽ پيئٽي ڀاءُ ۾ ترجيح سڳي ڀاءُ کي ملندي، حالانڪ ٻئي ھڪ ئي درجو رکندڙ آھن.

٣- عصبہ بغيرہ: ھي اھي چارئي فرض عورتون آھن جيڪي ڀاڻ جھڙين يا ڀاڻ کان گھٽ درجي جي عصبي بنفسہ جي موجود ھجڻ جي صورت ۾ عصبو بڻجي وڃن ٿيون ان عصبي ۾ شامل وارث ھيٺيان آھن.

١- ڌيئرون پٽن سببان. ٢- پوٽيون پوٽن جي سببان. ٣- حقيقي ڀيڻ حقيقي ڀائرن سببان. ٤- پيئٽي ڀيڻ پيئٽي ڀائرن جي سببان.

Scanned with CamScanner

(نوٽ)

هي ڳالهه ياد رکڻ گهرجي ته عورت صرف ان وقت عصبو ٿيندي آهي جڏهن اها ذوي الفروض مان هجي ۽ ان سان گڏ مذڪر (Male) مان ڪو عصبه بنفسه موجود هجي.

٣- عصبه مع غيره

Residuaries with others

هي اهي وارث آهن جيڪي سڳين ۽ نڳين ڀينرن يا ڌين ۽ پوٽين سان گڏ حصو حاصل ڪندا آهن.

عصبات جا حصا

Shares of residuaries

نوٽ: مرد ۽ عورت جيڪڏهن هڪ درجي جا هجن ته انهن لاءِ قرآن جو فيصلو آهي ته ”للذ ڪر مثل حظ الانثيين“ ترجمو. مرد جو حصو ٻن عورتن جي برابر آهي. يعني مرد کي عورت کان ٻيڻو حصو ملندو. فوتيءَ جيڪڏهن پٽ ۽ ڌيءَ ڇڏيا آهن ته پٽ کي ڌيءُ کان ٻيڻو حصو ملندو.

اولاد ۾ ويجهو ويجهو پري کي محروم ڪريو ڇڏي مثال طرح پٽ پوٽي کي ۽ پوٽو پڙپوٽي کي ورثي کان محروم ڪري ڇڏي ٿو. اهڙيءَ طرح فوتيءَ جي ورثي مان سندس ڏيءُ ڏاڏي کي ۽ ڏاڏو پڙ ڏاڏي کي ورثي حاصل ڪرڻ کان محروم ڪريو ڇڏي.

ڀيءُ جو اولاد

١- سڳو ڀاءُ، فوتيءَ جي سڳي ڀيڻ فوتيءَ جي سڳي ڀاءُ سان بطور عصبه جي حصو حاصل ڪندي آهي. ان حالت ۾ ڀاءُ جو حصو ڀيڻ کان ٻيڻو ٿيندو آهي.

٢- سڳي ڀيڻ

جيڪڏهن فوتيءَ جو سڳو ڀاءُ ۽ مٿي ذڪر ڪيل عصبات موجود نه هجن ته ذوالفروض مان بچيل سمورو ترڪو ميت جي حقيقي ڀيڻ کي ملي ٿو. خواهه فوتيءَ جو ڌيئرون ۽ پوٽيون به موجود ڇو نه هجن.

٣- علاتي (پيئٽو) ڀاءُ

پيئٽي ڀاءُ سان گڏ پيئٽي ڀيڻ عصبي ۾ شمار ٿيندي آهي. ان ڪري ڀاءُ کي ڀيڻ کان ٻيڻو حصو ملندو آهي.

پيئٽي ڀيڻ کي سڳين ڀائرن ۽ پيئٽي ڀينرن جي موجودگيءَ ۾ عصبن نه هئڻ سببان باقي رهيل ترڪو ملندو آهي.

صحيح ڏاڏي جو اولاد

هن ۾ ترتيبوار سڳو چاچو. پيئٽو چاچو. سڳي چاچي جو پٽ (سڳو سوٽ) ۽ پيئٽي چاچي جو پٽ (نڳو سوٽ) شامل آهن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ڇڏيل ملڪيت مان وارثن جي حصي ڪڍڻ جو طريقو

وارث گھڻو ڪري هڪ کان گھڻا هوندا آهن. انڪري ظاهر آهي ته هر وارث کي ڇڏيل مال مان جيڪو حصو ملندو. اهو سموري ترڪي جو هڪڙو حصو (يعني گھٽ) هوندو.

مثال طور سڄي ملڪيت جو اڌ ½ چوٿون حصو ¼ ٽيون حصو ⅓ وغيره هوندو آهي.

مسئلہ رد

(Return)

جڏهن ترڪي کي ذوي‌الفروض ۾ ان جي شرعي حصن مطابق تقسيم ڪرڻ کانپوءِ ڪجهه حصو بچي ۽ عصبات مان ڪوبہ موجود نہ هجي تہ باقي بچيل مال کي ٻيهر ذوي‌الفروض تي ان حصن جي مناسبت سان ورهايو ويندو آهي. اهڙي ڪم کي شرعي اصطلاح ۾ ”رد“ چيو ويندو آهي جنهن جي معنيٰ آهي موٽائڻ (نوٽ) شريعت اسلام جي روءِ کان لاوارث جو ڇڏيل مال گورنمنٽ جي قبضي ۾ ڏنو ويندو آهي. يعني اهو سرڪاري ملڪيت ۾ اچي ويندو آهي. تانتہ حڪومت انکي عام مسلمانن جي فلاح ۽ بهبود تي خرچ ڪري سگهي.

---

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ذوي الارحام
Distent kinderd

جڏهن فوتيءَ جي وارثن ۾ ذوي الفروض ۽ عصبات نه هجن ته ترڪو ذوي الارحام (نسل ۾ ويجهن مائٽن) ۾ انهن جي ويجهڙائي ۽ ترتيب جي لحاظ کان ورهايو ويندو آهي. جڏهن ذوي الفروض ۾ صرف مڙس يا زال هجي ۽ ڪو ٻيو اهڙو مائٽ به نه هجي جو عصبو ٿي سگهي ته مڙس يا زال کي انهن جو مقرر حصو ڏيڻ کانپوءِ جيڪي ترڪو باقي بچي سو ذوي الارحام ۾ تقسيم ڪيو ويندو آهي. يعني مڙس يا زال ذوي الفروض هجڻ جي باوجود ذوي الارحام جي حق وراثت ۾ رڪاوٽ نٿا بڻجن.

نوٽ:

ذوي الفروض کي پهرئين درجي جا وارث ۽ عصبات کي ٻئي درجي جا وارث ۽ ذوي الارحام کي ٽئين درجي جا وارث سمجهيو ويندو آهي.

ذوي الارحام جا قسم
Classification of distent kinderd

عصبه بنفسه وانگر ذوي الارحام جا به چار قسم آهن.

١- متوفي (فوتي) جي اولاد
Decendants of the decea sed

فوتيءَ جو اهڙو اولاد جيڪو نه ذوي الفروض ۾ شامل هجي ۽ نه ئي عصبات ۾ شامل هجي سو هن آهي.

(الف) ڌيئرن جي اولاد (ڏوهٽا ڏوهٽيون) ۽ انهن جو اولاد.

(ب) پوٽيون ۽ انهن جو اولاد پڙ پوٽيون وغيره.

٢- فوتيءَ جا ابا ۽ ڏاڏا
Ascendants of the decea sed

فوتيءَ جا اهي ابا ۽ ڏاڏا جيڪي نه ذوي الفروض آهن ۽ نه ئي عصبات ۾ شامل آهن. اهي هيٺيان آهن.

(الف) فوتيءَ جا اهي مائٽ جيڪي ڪنهن عورت جي واسطي سان سندس مائٽيءَ ۾ هجن. جهڙوڪ نانيون پڙنانيون، نانا، پڙ نانا ۽ ڏاڏيءَ جو پيءُ وغيره.

٣- فوتيءَ جي والدين (ماءُ ۽ پيءُ) جو اولاد
Decendants of parents

ان ۾ هيٺيان مائٽ شامل آهن.

(الف) سڳي ڀاءُ جون ڌيئرون (ڀائٽيون) ۽ انهن جو اولاد.

(ب) پيٽڻي ڀائرن جون ڌيئرون ۽ انهن جو اولاد

(ج) مائٽي ڀائرن جي اولاد ۽ انهن جي اولاد.

Scanned with CamScanner

(د) سڳي ڀائٽي جو اولاد ۽ انهن جو اولاد.
(هه) نڳي ڀائٽين جون ڌيئرون ۽ انهن جو اولاد.
(ز) سڳين ۽ نڳين ڀينرن جي اولاد ۽ انهن جي اولاد

ڏاڏن جو اولاد

Decendants of immediate Grand fathers

يعني ڏاڏو، ڏاڏي ۽ پڙ ڏاڏن جو اولاد پوءِ اهي درجي ۾ ڪيترو ئي مٿي چو نه هجن.

١- سڳن چاچن جون ڌيئرون ۽ انهن جو اولاد.
٢- نڳن چاچن جون ڌيئرون ۽ انهن جو اولاد.
٣- سڳن سوٽن جي پٽن جون ڌيئرون ۽ انهن جو اولاد.
٤- نڳن سوٽن جي پٽن جون ڌيئرون ۽ انهن جو اولاد.
٥- ڦُڦيون. (سڳيون هجن يا نڳيون) انهن جي اولاد ۽ انهن جي اولاد جي اولاد.
٦- ماما ۽ ماسيون ۽ انهن جو اولاد ۽ انهن جي اولاد جو اولاد.

وراثت جي ورهاست ۾ ترجيح

ذوي الارحام ۾ حق وراثت جي تقسيم متعلق چار قسم مٿي بيان ڪيا ويا آهن. ورثي حاصل ڪرڻ مهل پهرئين قسم کي ٻئي تي. ٻئي کي ٽئين تي ۽ ٽئين کي چوٿين قسم تي ترجيح حاصل ٿيل آهي.

پهرئين قسم ۾ فوتيءَ جو اهو اولاد شامل آهي جيڪي ذوالفروض يا عصبات ۾ شمار نٿا ٿين. اهڙي

books.sindhsalamat.com

قسم جي وارثن جي وراثت جو حق هيٺين ٽن اصولن جي روشنيءَ ۾ متعين ڪيو ويو آهي.

١- ويجهو مائٽ پري واري مائٽ کي ورثي حاصل ڪرڻ کان محروم ڪري ڇڏي.

٢- هڪ ئي درجي جا مائٽ جيڪڏهن ورثي حاصل ڪرڻ جا خواهان Claimants آهن ته انهن ۾ ذوي الفروض ۽ عصبات جي اولاد کي پري وارن مائٽن (ذوي الارحام) جي اولاد تي ترجيح حاصل آهي.

ورثي جي ترتيب

(Order of succession)

مٿين اصولن جي روشنيءَ ۾ پهرئين قسم جي ويجهڙن مائٽن کي هيٺين ترتيب سان ورثو ملندو.

١- فوتيءَ جي ڌيءُ جي اولاد (فوتيءَ جا ڏهٽا)
٢- ميت جي پوٽيءَ جي اولاد
٣- ميت جي ڌيءُ ج پوٽا ۽ پوٽيون.
٤- پوٽي جي ڌيءُ جي اولاد وغيره.

حصن جو تعين

Allotment of shars

جڏهن ان ڳالهه جي پڪ ٿي ته فوتيءَ جي اولاد ذوي الارحام (نسلي اولاد) مان ورثي جا حقدار ڪهڙا ڪهڙا فرد آهن، ته پوءِ ان ۾ ترڪي جو ورهاڱو هيٺين اصولن (Rules) جي روشنيءَ ۾ ڪيو ويندو.

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

قاعدو نمبر ١- جيڪڏهين اهي وچ وارا فرد جن جي واسطي سان وراثت جي حقدارن جو فوتيءَ سان مائٽي جو رشتو قائم ٿئي ٿو سي هڪ ئي جنس (Sex) جا آهن ته انهن کي اصطلاح ۾ ”اصولن جو هڪ جنس سان هجڻ“ چيو ويندو آهي. ۽ انهن جي وچ ۾ ترڪي جو ورهاڱو ان مشهور قرآني اصول جي ماتحت ٿيندو آهي. جنهن مطابق فرمايو ويو آهي ته

للذڪر مثل حظ الانثيين.

ترجمو هڪ مرد جو حصو ٻن عورتن جي برابر آهي. جنهن جو مطلب آهي ته مرد جو حصو عورت جي حصي کان ٻيڻو آهي.

پري وارن مائٽن (يعني اهڙا مائٽ جيڪي رت جي رشتي ۾ مائٽ نہ هجن) لاءِ ورثو
Successors Uurelated in Blood

جڏهين ذوي‌الفروض، عصبات ۽ ذوي الارحام مان ڪوبہ رت جي تعلق وارو مائٽ نہ هجي جيڪو فوتي جي ورثي حاصل ڪرڻ جو حقدار ٿئي ته پوءِ ورثي حاصل ڪرڻ جو حق هيٺين ماڻهن ڏانهن منتقل ٿي ويندو.

١- اهڙو ماڻهو جنهن سان فوتيءَ ڪو اهڙو معاهدو ڪيو هجي ته سندس قرض يا ڏنڊ، ڏوهہ وغيره جيڪي فوتيءَ تي عائد ٿيندڙ هجن سي اهو شخص ڀريندو ته

اهڙي شخص کي فوتيءَ جي وارث بڻجندڙ شخص مان ڪنهن جي بہ نہ هئڻ جي حالت ۾ ورثو ڏياريو ويندو.

٢- اهڙو شخص جنهن جو نسب نا معلوم هجي ۽ جنهن جي حق ۾ فوتيءَ ڪنهن ٻئي ذريعي (مثال طرح ڀيءُ يا ڏاڏي وغيره) جي آڌار تي ان سان پنهنجي مائٽيءَ جو اقرار ڪيو هجي. مثال طرح ڀہ اهڙا شخص جن جو نسب معلوم نہ آهي پر هو هڪٻئي کي ڀاءُ ڪوٺين ٿا. انهن مان جيڪڏهين هڪڙو مري وڃي تہ ٻيو ان جي ورثي حاصل ڪرڻ جو حقدار ٿئي ٿو تہ اهڙي شخص کي ترڪي جو صرف حصو ملندو.

٣- موصيٰ لہ عام (اهڙو شخص جنهن جي حق ۾ فوتيءَ ڪا وصيت ڪئي هجي) يعني اهڙو شخص جنهن لاءِ فوتيءَ وصيت ڪئي هجي تہ هن جي سموري ملڪيت ان شخص کي ڏني وڃي. هاڻي جيڪڏهين فوتيءَ کي ڪوبہ ورثي حاصل ڪندڙ حقدار وارث نہ آهي تہ سموري ملڪيت ”موصيٰ لہ“ کي ڏني ويندي، چو تہ هڪ ٽهائي $\frac{1}{3}$ حصي تي وصيت جي لاڳو ٿيڻ جي حد وارثن جي حقن جي حفاظت لاءِ مقرر ڪئي ويئي هئي ۽ جڏهين تہ وارث موجود ئي نہ آهن تہ پوءِ اها حد لڳائڻ غير ضروري ٿيو پوي.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

لا وارث هئڻ سببان ملڪيت بيت المال (سرڪاري خزانو) لاءِ ضبط ڪرڻ
(Escheat)

جڏهين ڪو مسلمان فوت ٿي وڃي ۽ ان جو ڪوبه وارث نه هجي ته پوءِ ان کي لاوارث قرار ڏيڻي ان جي ڇڏيل ملڪيت سڀني مسلمانن جي فائدي لاءِ "بيت المال" ۾ جمع ڪئي ويندي.

ولد الحرام زنا مان ڄاول (حرامي) ٻار
(Bastard)

غير صحيح نسب اولاد يعني ناجائز ٻار پنهنجي پيءُ جي ورثي جو حقدار نه آهي. اهڙي اولاد جو نسب صرف ماءُ سان لاڳو هوندو آهي. ان ڪري هو پنهنجي ماءُ ۽ ان جي مائٽن کان ورثو حاصل ڪرڻ جو حقدار آهي. اهڙيءَ طرح سندس ماءُ ۽ ان جا مائٽ به سندس ٻي ملڪيت مان ورثي حاصل ڪرڻ جا حقدار ٿين ٿا.

گم ٿيل (مفقود الخبر) شخص
Cmissing Persons

گم ٿيل شخص بابت مختلف مذهب فڪر وڪندڙن جا مختلف رايا آهن.

(الف) حنفي قانون: حنفين جي قانون جي لحاظ کان گم ٿيل شخص پنهنجي جمڻ واري تاريخ کان ۹۰ سالن

جي عمر تائين جيئرو سمجهيو ويندو آهي. مگر هاڻي اهو قانون ختم ٿي ويو آهي ۽ جيڪڏهين ڪو گم ٿيل شخص چئن سالن تائين لاپته آهي ته ان کي مئل سمجهيو ويندو آهي ۽ فتويٰ به ان قانون تي جاري ڪئي ويندي آهي.

(ب) مالڪي قانون مطابق جيڪڏهين ڪو شخص لاڳيتو چئن سالن تائين گم آهي تہ ان کي مئل سمجهيو ويندو.

(ج) اهل تشعيت جي قانون مطابق ۱۰ سالن تائين لاپته رهڻ کانپوءِ گم ٿيل شخص کي مئل سمجهيو ويندو.

(د) قانون شافعي- شافعي مذهب وارن وٽ ان جي مدت ۷ سال آهي.

Burden of Proof

قانون شهادت هند دفعه ۱۰۸ مطابق جڏهين ڪنهن مسلمان جي لاءِ هي ڳالهه بحث هيٺيان اچي ته آيا هو جيئرو آهي يا مري ويو آهي ته اهي ماڻهو جن کي هن جي جيئري رهڻ جي خبر فطري طور تي ملڻ گهرجي ۽ انهن کي ستن سالن تائين ان ماڻهوءَ متعلق ڪا خبر نه ملي آهي ته اهو شخص جيڪو اها دعويٰ ڪري ٿو ته گم ٿيل شخص اڃان جيئرو آهي ته اها جوابداري ۽ پيا ثبوت بار ان شخص تي پوندا.

مگر اڄ ڪالهه ذرائع آمدورفت جي بهترين ۽ جلد سهوليتن جي هوندي ڪنهن شخص جي گم ٿيڻ تي

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ان جو انتظار وڌ ۾ وڌ ڇهن سالن تائين ڪرڻ گهرجي. اڪانتن وڏيڪ عرصي لاءِ شخص کي لازمي مري ويل سمجهي ان جا معاملا طي ڪرڻ گهرجن. جنهن بعد جيڪڏهين اهو شخص دوباره ظاهر ٿئي ته ان لاءِ راڄوڻتي طور تي معاملا طي ڪيا وڃن.

باب ١٦

شيعن جي ورثي جا قانون

حق وراثت

شيعن وٽ ورثي جو حق ٻن طرحن سان ثابت ٿئي ٿو.

١- نسب يعني رت (خوني) جي رشتي سان.
Consanguintity

٢- سبب خاص.

(الف) ازدواجي رشتو يعني زال ۽ مڙس ازدواجي رشتي ۾ ڳنڍجڻ ڪانپوءِ هڪ ٻئي جي ورثي جا حقدار ٿين ٿا.

(ب) ولاء: هي به ورثي جو هڪ سبب آهي جنهن مطابق ورثي جو حق ان وقت حاصل ٿئي ٿو جڏهين ڪو ٻيو وارث موجود نه هجي. "ولاءَ" جو مطلب هي آهي ته مالڪ پنهنجي اهڙي آزاد ڪيل غلام (ٻانهي)

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

جيڪو فوت ٿي چڪو هجي تنهن جي وراثت جو حقدار آهي جنهن (غلام) جا نسبي وارث موجود نه هجن، يا اهڙو شخص جنهن ڪنهن معاهدي موجب فوتيءَ جا ڏوهه ڏنڊ پنهنجي ذمي ڪنيا هجن.

نسبي وارثن جي تقسيم

١- اهي شخص جيڪي نسب يعني رت جي مائٽيءَ جي بنياد تي فوتيءَ جا وارث ٿيا هجن انهن جا هيٺيان ٣ درجا آهن.

درجو پهريون- (الف) والدين، ماءُ ۽ پيءُ.
(ب) اولاد ۽ اولاد جو اولاد. (ڏهٽا ۽ پوٽا)
درجو ٻيو (الف) ڏاڏا ۽ ڏاڏيون مٿي تائين.
(ب) ڀائر ۽ ڀينرون ۽ انهن جو اولاد.
درجو ٽيون (الف) فوتيءَ جي پيءُ جي مائٽيءَ وارا شخص.

(ب) فوتيءَ جي ماءُ جي مائٽيءَ ۾ پنهنجائپ وارا مائٽ. مثال طرح ماءُ جا چاچا، پڦيون ماما ۽ ماسيون ۽ انهن جو اولاد.

ورثي حاصل ڪرڻ ۾ ترجيح:

ورثي جي متعلق بيان ڪيل ٽنهي درجن ۾ جيستائين پهرين درجي جو ڪو به وارث موجود هوندو ته اهو ٻئي درجي جي وارثن کي ۽ اهڙي طرح ٻئي

books.sindhsalamat.com

درجي جا وارث ٽئين درجي جي وارثن کي ورثي جي حق کان ترتيبوار محروم ڪري ڇڏين، مگر هڪ ئي درجي ۾ ٻنهي قسمن جا وارث هڪ ئي وقت ورثو حاصل ڪري سگهن ٿا. مگر انهن ۾ قريبي مائٽيءَ وارا پري جي مائٽيءَ واري کي محروم ڪري سگهن ٿا.

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

سنّي ۽ شيعه قانون وراثت جو فرق

سنين جو قانون وراثت	اهل تشيع جو قانون وراثت
۱- اهل سنت وٽ وارثن جا ۳ قسم آهن.	اهل تشيع وٽ ذوي الفروض کان سواءِ باقي سڀ وارث عصبات ۾ شامل آهن.
۱- ذوي الفروض ۲- عصبات ۳- ذوي الارحام	
۲- ورثي ورهائڻ وقت ذوي الفروض جي اولاد کي ذوي الفروض ۽ عصبات جي اولاد کي عصبو نٿو قرار ڏنو وڃي.	۲- ذوي الفروض جو اولاد ذوي الفروض ۽ عصبات جو اولاد عصبو قرار ڏنو وڃي ٿو.
۳- ڀيڻ جي مائٽن کي حقيقي عصبو سمجهي ماءُ جي مائٽن تي انهن کي ترجيح ڏني وڃي ٿي.	۳- ڀيڻ جي مائٽن کي ماءُ جي مائٽن تي ترجيح نه ٿي ڏني وڃي پر انهن ٻنهي مان جيڪو ويجهو مائٽ آهي ان کي ترجيح ڏبي آهي.

۴- فوتيءَ جي اولاد ۾ ورثو ورهائڻ وقت قائم مقامي (Representation) جي اصول تي عمل نٿو ڪيو وڃي.	۴- فوتيءَ جي ورثي ورهائڻ وقت قائم مقاميءَ جو اصول مڃيو ويندو آهي.
۵- قتل ڄاڻي واڻي ڪيو ويو هجي يا ڀل چوڪ ۾ قاتل مقتول جي ورثي کان هر حالت ۾ محروم رهندو آهي.	۵- قاتل صرف ان حالت ۾ مقتول جي ورثي کان محروم رهندو جڏهين ته هن ڄاڻي ٻجهي قتل ڪيو هجي پر جيڪڏهين ان کان قتل جو ڏوهه غلطي يا اڻ ڄاڻائيءَ جي سبب ڪري ٿيو آهي ته اهو ورثي حاصل ڪرڻ کان محروم نه رهندو.

مثال

هڪ شيعه مري ٿو ۽ هن پنهنجي پويان هيٺيان وارث ڇڏيا آهن، ۱- ڏوهٽو ۲- ڏاڏي ۳- هڪ سڳو ڀاءُ ته ٻنهي قانونن مطابق ورثي جو فرق هن ريت بيهي ٿو.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

حنفي قانون مطابق ورثي جي ورهاست

١- ڏاڏي جو حصو بحيثيت ذوي فرض جي $\frac{1}{6}$ آهي.

٢- حقيقي ڀاءُ جو حصو بطور عصبه جي ٥ ڀاڱي ٦ آهي.

٣- ڏوهٽو ذوي رحم آهي سو ذوي فرض ۽ عصبه جي موجودگيءَ ۾ ورثي کان محروم رهندو.

شيعه قانون مطابق ورثي جي ورهاست

ڏوهٽو ٻارڙن درجي جي اولاد جي وارثن مان هجڻ ڪري سموري ملڪيت جو وارث ٿيندو، ڏاڏو ۽ سڳو ڀاءُ ٻئي درجي جا وارث هجڻ ڪري محروم ٿي ويندا.

٢- هڪ شيعه فوتي هيٺيان وارث ڇڏي مري ٿو
١- ڀاڻيجي ٢- سڳو چاچو.

سڳو چاچو عصبو هجڻ ڪري سموري ملڪيت جو وارث ٿيندو ۽ ڀاڻيجي ذوي رحم هجڻ سبب ورثي کان محروم رهندي.

ڀاڻيجي درجي ٻئي جي وارثن مان آهي. ان ڪري ان کي سمورو ترڪو ملندو ۽ چاچو محروم رهجي ويندو جو ته اهو ٽئين درجي جو وارث آهي.

ذوي الفروض جا حصا: ذوي الفروض جا مقرر حصا ڇهه آهن.

١- نصف (اڌ) $\frac{1}{2}$ ٢- ربع (چوٿ) $\frac{1}{4}$ ٣- ثمن يعني $\frac{1}{8}$ ٤- ٻه ثلث (ٻه ٽيان حصا) $\frac{2}{3}$ ٥- هڪ ٽهائي $\frac{1}{3}$
٦- سدس يعني ڇهون حصو $\frac{1}{6}$.

(الف) اڌ يعني $\frac{1}{2}$ هيٺين وارثن کي ملندو-
١- مڙس کي جڏهن ته مري ويل زال کي اولاد نه هجي.
٢- سڳي ڀيڻ کي جڏهن ته ڀا وارث نه هجن.
٣- ڌيءَ کي جڏهن ته هڪڙي هجي.

(ب) ربع يعني $\frac{1}{4}$ حصو هيٺين وارثن کي ملندو.
١- مڙس کي جڏهن ته فوتيءَ کي اولاد هجي.
٢- زال کي جڏهن ته فوتيءَ کي اولاد نه هجي.

(ج) ثمن $\frac{1}{8}$ حصو هيٺين وارثن کي ملندو.

١- فوتيءَ جي زال يا گهڻيون زالون هجن تن کي ملي ٿو جڏهن ته انهن کي ڪنهن به درجي جو اولاد نه هجي.

(د) ٻه ثلث (ٻه ٽيان حصا) يعني $\frac{2}{3}$ حصو هيٺين وارثن کي ملي ٿو.

١- ٻه يا ان کان گهڻين ڌيئرن کي جڏهن ته انهن کي ڪو پٽ نه هجي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

٢- ڀاءُ يا ڀيڻ حقيقي يا ننڍيون ڀينرن کي جڏهين ته انهن کي سڳا يا ننڍا ڀائر نه هجن.

(ذ) هڪ ثلث يعني $\frac{1}{3}$ ٽيون حصو هيٺين وارثن کي ملي ٿو.

١- مائٽي ڀينرن ۽ ڀائرن کي جڏهين هو هڪ کان گهڻا هجن.

٢- ماءُ کي به $\frac{1}{3}$ حصو ملندو جڏهين ته فوتيءَ کي ڪو اولاد نه هجي ۽ نه ئي ٻه يا ٻن کان گهڻا ڀائر يا هڪ ڀاءُ ۽ ٻه ڀينرون موجود هجن.

(و) هڪ سدس يعني $\frac{1}{6}$ حصو هيٺين وارثن کي ملي ٿو.

١- پيءُ کي جڏهين ته فوتيءَ کي اولاد هجي.

٢- ماءُ کي جڏهين ته فوتيءَ کي اولاد هجي.

٣- ماءُ کي جڏهين ٻه يا گهڻا ڀائر موجود هجن.

٤- فوتيءَ جي مائٽي ڀيڻ يا ڀاءُ کي جڏهين ته انهن مان ڪو هڪڙو هجي.

(نوٽ) اهل تشعيت وارن وٽ زال، مڙس پيءُ ۽ ماءُ کانسواءِ ٻين ذوي‌الفروض جي غير موجودگيءَ ۾ انهن جو اولاد به ذوي‌الفروض ٿي سمجهيو ويندو آهي.

مڙس ۽ زال جو حق وراثت

مڙس يا زال ڪنهن به حالت ۾ پنهنجي مقرر ڪيل ورثي کان محروم نٿا ٿين. اهي ويجهي کان

ويجهي نسبي مائٽن سان گڏ به پنهنجو حصو حاصل ڪن ٿا.

البت بي اولاد بيوهه، پنهنجي مڙس جي ايراضيءَ مان ڪو به حصو حاصل ڪري نه ٿي سگهي. مگر اها ان ايراضيءَ تي ڪي وڻ يا جايون ٺهيل هجن ته انهن جي قيمت يا مڙس جي ٻي ڪا منقوله ملڪيت هجي ته انهن مان پنهنجو حصو حاصل ڪري سگهي ٿي.

اصول قائم مقامي يا نسب جي لحاظ کان ورهاڱو

شيعه قانون وراثت جو هڪ خاص قانون "اصول قائم مقامي" (Representation) آهي. هن اصول جي مطابق فوتيءَ کي جيڪڏهين پنهنجو اولاد موجود نه آهي ته ان اولاد جو حصو اولاد جي اولاد ڏانهن منتقل ٿي ويندو. يعني فوتيءَ جو اولاد ان جو قائم مقام ٿيندو آهي ۽ اهو حصو حاصل ڪندو جيڪو ان جي پٽ کي ملي ها. اگر هو جيئرو هجي ها ۽ اهو ئي اصول فوتيءَ جي ڌيءَ ۽ ان جي اولاد لاءِ پڻ آهي. قائم مقاميءَ جو اهو اصول نه صرف اولاد لاءِ بلڪ ڏاڏن لاءِ پڻ آهي. يعني جيڪڏهين فوتيءَ جو ڏاڏو مري چڪو آهي ۽ پڙ ڏاڏو جيئرو آهي ته پڙ ڏاڏي کي اهوئي حصو ملندو جيڪو ڏاڏي کي ملي ها جيڪو هو جيئرو هجي ها.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مسئلہ عول Increase

اهل سنت وٽ جيڪڏهن وارثن جي حصي جو مجموعو (يعني وارث گهڻا ٿي پون ۽ ورثي ۾ ملندڙ ملڪيت ٿوري ٿي پوي) گهڻو ٿي پوي ۽ اصل ترڪي کان وڌي وڃي ته سڀني وارثن جا حصا انهن جي مناسبت سان گهٽ ڪيا ويندا آهن. ليڪن اهل تشيع وٽ ان جي[1] ابتڙ قانون آهي، جنهن مطابق جيڪڏهن حصن جو مجموعو اصل ترڪي کان وڌي وڃي ته جيتري ڪوٽ ٿئي سا هيٺين وارثن جي حصي مان ڪاٽي ويندي.

١- ڌيءُ ٢- سڳي يا پيئٽي ڀيڻ.

وڏو پٽ:

جيڪڏهن فوتيءَ جو وڏو پٽ سالم عقل ۽ دماغ (سياڻو) آهي ته اهو پيءُ جي پڳ جو حقدار ٿيندو، جنهن مطابق پڳ تي ويهڻ وارو لباس (چوغا) تلوار منڊي ۽ ٻيون اهي شيون جيڪي رسم مطابق پڳ تي ويهڻ واري کي ملنديون هجن مثال طور عمامه (پڳ) لٺ (عصا) وغيره ته انهن جو وارث به اهوئي (وڏو پٽ) ٿيندو پر ان شرط سان ته فوتيءَ ان ڪالسواءِ ڪا ٻي ملڪيت به ڇڏي هجي.

ولدالحرام

اهل سنت وٽ ناجائز (حرامي) اولاد پنهنجي ماءُ ۽ ماءُ جي پيڻ مائٽن (مثال طور نانو، مامو، وغيره) جو وارث ٿئي ٿو. پر شيعه قانون مطابق ناجائز اولاد کي ماءُ ۽ ان جي مائٽن جي مال مان ورثي حاصل ڪرڻ جو به حقدار نه ٺهرايو ويو آهي ۽ نه ئي ماءُ جا مائٽ وري ان (ناجائز اولاد) جا وارث ٿي سگهن ٿا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

باب ١٧

قانون مسلمانن جي شادين کي ٽوڙڻ جو، لاڳو ٿيل سنہ ١٩٣٩ع

The dissolution of Muslim Marriages Act 1939 سنہ

هن ايڪٽ کي برطانيہ جي مجلس قانون ساز Legislature پاس ڪيو ۽ گورنر جنرل ١٧ مارچ سنہ ١٩٣٩ع تي ان کي منظور ڪيو هي ايڪٽ قانون شريعت جي ماتحت منعقد ٿيل وارين شادين کي فسخ (ختم) (Dissolution) ڪرڻ وارن ڪيسن کي طي ڪرڻ لاءِ بنايو ويو هو.

ان قانون جي دفعہ نمبر ٢ ۾ هيٺيان قانون بنايا ويا آهن. جنهن مطابق هي قانون اهڙي عورت تي لاڳو ٿيندا جنهن جي شادي شريعت اسلاميہ مطابق ٿيل هجي تہ پوءِ اهڙي عورت هيٺين سببن مان ڪنهن

هڪ جي بنياد تي نڪاح فسخ ڪرڻ جي ڊگري حاصل ڪري سگهي ٿي.

١- ان جو مڙس چئن سالن تائين لاپتہ (مفقودالخبر) هجي.

٢- مڙس روز مره جي گذران لاءِ خرچ (نفقو) ڏيڻ ۾ ناڪام رهيو هجي.

٣- مڙس کي ست سال يا ان کان وڌيڪ عرصي لاءِ جيل جي سزا ملي هجي.

٤- مڙس ٽن سالن تائين بنان ڪنهن صحيح عذر ۽ مجبوريءَ جي پنهنجي مڙسيءَ وارن حقن ادا ڪرڻ (زال جي خدمت چاڪري ۽ همبستري وغيره ڪرڻ وارا حق) ۾ ناڪام رهيو هجي.

٥- مڙس شادي ڪرڻ وقت نامرد (کدڙو) Impotent هجي ۽ باوجود علاج ڪرائڻ جي بہ صحيح نہ ٿيو هجي.

٦- مڙس ٻن سالن تائين چريو (Insane) رهيو يا ڪوڙھہ (Leprosy) جي بيماريءَ جهڙي موذي مرض ۾ مبتلا رهيو تہ ان حالت ۾ بہ عورت نڪاح ختم ڪرڻ لاءِ ڪورٽ کان اجازت حاصل ڪري سگهي ٿي.

٧- زال جي پيءُ يا سنڀاليندڙ ١٥ سالن جي عمر کان گهٽ عمر ۾ ان جي شادي ڪرائي ڇڏي هجي ۽ ان عورت ١٨ سالن جي عمر کي پهچڻ کانپوءِ نڪاح

ٻوڙڻ جي ڳهر ڪئي هجي ته ان کي خيار باوع چئجي ٿو جنهن جو بيان مٿي اچي چڪو آهي.

نوٽ:

هاڻي عائلي قانون مطابق جڏهن ته نابالغ جي شادي نه ٿي ٿي سگهي ته ان ڪري خيار بلوغ جي استعمال ڪرڻ جو سوال ئي پيدا نٿو ٿئي.

ظالمانه رويو

مڙس جو زال سان ظالمانه رويو رکڻ به عورت کي نڪاح فسخ ڪرڻ جي اجازت ڏئي ٿو. ظالمانه برتاءُ جون صورتون هي ريت آهن.

١- مڙس جو زال سان بداخلاقيءَ سان پيش اچڻ يا ان لاءِ اهڙيون حالتون پيدا ڪرڻ جو ان ويچاريءَ جو جيئڻ زهر ٿي پوي. ۽ بنان ڪنهن سبب جي هر وقت عورت کي مار ڪٽ ڪرڻ وغيره.

٢- خراب عورتن سان سنگت رکڻ ۽ بدڪاريءَ واري زندگي گذارڻ.

٣- زال کي بداخلاقيءَ (شراب پيئڻ يا بد پيشو ڪرائڻ تي) مجبور ڪرڻ.

٤- عورت جي ملڪيت تي قبضو ڪرڻ ان کي ڏکيو رکڻ ۽ کيس پنهنجي ملڪيت کي قانوني طور تي استعمال ڪرڻ کان محروم رکڻ وغيره.

٥- مذهبي خيالات رکندڙ عورت جي مذهبي معاملن جهڙوڪ عبادت ڪرڻ. مذهبي ڪتاب پڙهڻ ۽ ان مذهب مطابق زندگي گذارڻ) ۾ دخل اندازي ڪرڻ يا ان کي زبردستي منع ڪرڻ.

٦- جيڪڏهن مڙس جون هڪ کان گهڻيون زالون هجن ته قرآن ڪريم جي حڪم مطابق انهن جي وچ ۾ عدل ۽ انصاف قائم نه رکڻ ۽ خاص طور تي نڪاح ٽوڙائڻ واري عورت سان عدل ۽ انصاف نه ڪرڻ ۽ به اڪيائي وارو رويو اختيار ڪرڻ.

نڪاح فسخ (ختم ڪرڻ) جا شرط

مٿي بيان ڪيل سببن مان ڪنهن به هڪ جي آڌار تي نڪاح فسخ ڪرڻ لاءِ هيٺيان شرط آهن.

١- مٿي ذڪر ڪيل سبب نمبر ٣ جي آڌار تي عدالت کان اوستائين ڊگري (اجازت) نه ملندي جيستائينڪ قيد جي سزا لاءِ ڪو پڪو فيصلو نه ٿئي (يعني ٻوهاري جي اپيل يا نظرثاني ڪرڻ کان پوءِ فيصلي ماڻ تائين انتظار ڪيو ويندو) مٿي ڄاڻايل سبب نمبر ١ ۾ عدالت جي ڊگري ڇهن مهينن تائين قابل عمل نه رهندي. جيڪڏهين ان وچ ۾ مڙس ظاهر ٿيو يا ان جي ڪنهن نمائندي اهو يقين ڏياريو ته مڙس جلد اچي ويندو ته عدالت پنهنجي ڊگري رد ڪري ڇڏيندي نه ته ٻي حالت ۾ ڊگري برقرار رهندي ۽ نڪاح فسخ ٿي ويندو.

Scanned with CamScanner

۲- سبب ۵ جي آڌار تي عدالت فيصلي ڏيڻ کان اڳ مڙس ٻاران جيڪڏهن ڪا درخواست ڏنل هوندي ته ان تي حڪم جاري ڪندي ته هو (مڙس) سال جي اندر عدالت کي اهو يقين ڏياريندو ته ان جي نامردي (مردانه ڪمزوري واري حالت) ختم ٿي ويئي آهي ۽ ان لاءِ اهڙي يقين ڏيارڻ تي سندس زال کان پڻ تصديق وٺڻ ضروري آهي ته پوءِ عدالت مڙس جي حق ۾ فيصلو ڏيندي ۽ نڪاح فسخ ڪرڻ واري فيصلي کي رد ڪري ڇڏيندي.

۳- مٿي ڄاڻايل سبب نمبر ۵ ۾ شرط هي آهي ته زال اسلام کان سواءِ ڪو ٻيو عقيدو اختيار ڪري ته ان ڪري خود بخود ان جو نڪاح فسخ (ختم) نه ٿيندو. البت دفعه نمبر ۲ ۾ ڄاڻايل سببن مان ڪنهن به هڪ سبب جي آڌار تي هو عدالت کان نڪاح ٽوڙڻ جو فيصلو حاصل ڪرڻ جي مختيار هوندي. پر ان قانون جو اطلاق اهڙي عورت تي نه ٿيندو، جنهن ڪنهن ٻئي دين (مذهب) کي ڇڏي اسلام قبول ڪيو هجي ۽ پوءِ هن اسلام کي ڇڏي وري پنهنجو اڳوڻو ڌرم کي قبول ڪيو هجي.

دفعه نمبر ۵ جي مطابق نڪاح ٽوڙڻ واري معاملي ۾ عورت کي حق مهر ملندو ۽ ان جا ٻيا شرعي حق پڻ متاثر نه ٿيندا.

نوٽ:

فيملي لاز آرڊيننس (عائلي قانونن) مطابق هڪ زال کان وڌيڪ زالون رکڻيون نه آهن. ان ڪري دفعه نمبر ۶ هن وقت غير موثر ۽ قابل عمل نه آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

باب ١٨

مسلم عائلي قوانين جو آرڊيننس لاڳو ٿيل سنه ١٩٦١ع

Muslim Family Laws Ordinance viii of 1961

پاڪستان ۾ عائلي قانونن جو آرڊيننس ايوب خان واري مارشل لا جي دور حڪومت ۾ سنه ١٩٦١ع ۾ نافذ ڪيو ويو هو. جڏهن ته ان قانونن جو واسطو شرعي معاملن سان پڻ آهي ان ڪري مذڪوره آرڊيننس جي اهم دفعات کي هيٺ بيان ڪيو وڃي ٿو.

دفعه نمبر ١

هن آرڊيننس کي مسلم "فيملي لاز" آرڊيننس سنه ١٩٦١ع چيو ويندو.

الف- جاري ٿيڻ جون حدون- هن جو نفاذ پوري پاڪستان تي ٿيندو ۽ پاڪستان جي سمورن مسلمان شهرين تي ان جو اطلاق ٿيندو.

دفعه نمبر ٢

ثالثي ڪائونسل (ٺاڪر ڪاميٽي) هن مان مراد اهڙي ڪاميٽي آهي جيڪا يونين ڪائونسل جي چيئرمين ۽ مڙس ۽ زال جي هڪ، هڪ نمائندي تي مشتمل هجي.

جيڪڏهن چيئرمين بيمار آهي يا غير مسلمان يا ڪنهن ٻئي سبب جي ڪري ٺاڪر ڪاميٽيءَ جي سربراهيءَ جا فرائض سر انجام نٿو ڏيئي سگهي ته يونين ڪائونسل جا ميمبر پاڻ مان ڪنهن به مسلمان ميمبر کي ان مقصد جي لاءِ چونڊي سگهن ٿا.

دفعه نمبر ٤ وراثت

جيڪڏهن ورثو جاري ٿيڻ کان اڳ ئي ورثي حاصل ڪندڙ جو ڪو ڇوڪرو يا ڇوڪري مري وڃي ته اهڙي ڇوڪري يا ڇوڪريءَ جي اهڙن ٻارن کي (جيڪڏهن ڪي هجن) جيڪي ورثي حاصل ڪرڻ وقت موجود هجن ته اهوئي حصو ملندو جو ان ڇوڪري يا ڇوڪريءَ کي (جهڙي به صورت هجي) جيئري هجڻ جي حالت ۾ ملي ها.

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

نوٽ:

آرڊيننس جو دفعہ نمبر ۴ جيڪري اسلامي قانون وراثت ۾ هيٺيون تبديليون واقع ٿيون آهن.

۱- هن دفعہ جي لحاظ کان وراثت ۾ ”قائم مقامي ءَ جو اصول“ تسليم ڪيو ويو آهي. جو تہ فوتيءَ جي پوٽي کي ان جي پٽ جي قائم مقام طور تسليم ڪيو ويو آهي. حالانڪہ اهل سنت جي قانون وراثت ۾ ”اصول قائم مقامي“ کي تسليم نٿو ڪيو وڃي ۽ شيعہ قانون ۾ پڻ ان اصول کي جزوي طور تي تسليم ڪيو ويو آهي.

۲- اسلامي قانون وراثت مطابق جيڪڏهن فوتيءَ جو هڪ يا گهڻا پٽ موجود آهن تہ ان جا يتيم پوٽا ۽ پوٽيون. ورثي حاصل ڪرڻ کان محروم رهندا. جو تہ پٽ عصبہ هئڻ ڪري باقي سموري ترڪي جو وارث بڻجي ٿو ڇا لاءِ تہ اهو پوٽي جي بہ نسبت وڌيڪ ويجهو آهي. ان لاءِ ان (پوٽي) کي محروم ڪري ڇڏيندو پر عائلي قانون آرڊيننس جي دفعہ نمبر ۴ جي لحاظ کان ورثو حاصل ڪندڙ جي پٽن جي موجودگيءَ ۾ ان جا پوٽا ۽ پوٽيون پڻ ورثي جو حقدار ٿين ٿا.

۳- جيڪڏهن پيءُ جي حياتيءَ ۾ ان جي ڌيءُ مري وڃي ۽ ان جو اولاد (يعني ڏوهٽا ۽ ڏوهٽيون وغيره) جو نڪہ ذوي الارحام ۾ آهن، ان ڪري ورثي

ڇڏيندڙ جي پٽن ۽ ڌيئرن جي موجودگيءَ ۾ اهي محروم رهندا. پر عائلي قانون جي آرڊيننس نافذ ٿيڻ کانپوءِ يتيم ڏوهٽن ۽ ڏوهٽين کي فوتيءَ جي پٽن ۽ ڌيئرن جي موجودگيءَ ۾ اهو ئي حصو ملندو جيڪو انهن جي مري ويل ماءُ (فوتيءَ جي ڌيءُ) کي ملي ها. جيڪڏهن اها جيئري هجي ها.

۴- اهڙي طرح شيعہ قانون وراثت ۾ جڏهين تہ ٽيئي دوجي جو ويجهو. وارث پاڻ کان پري واري سائٽ کي ورثي حاصل ڪرڻ کان محروم ڪريو ڇڏي. ان ڪري پٽن ۽ ڌيئرن جي موجودگيءَ ۾ پوٽا ۽ پوٽيون، ڏوهٽا ۽ ڏوهٽيون ورثي حاصل ڪرڻ کان محروم ٿين ٿيون. پر مذڪوره آرڊيننس جي دفعہ نمبر ۴ مطابق اهي ورثي جا باقاعدہ حقدار تسليم ڪيا ويا آهن.

دفعہ نمبر ۵ نڪاح جي رجسٽريشن

۱- هر اها شادي جيڪا مسلم قانون مطابق ڪئي ويئي هجي تہ هن آرڊيننس مطابق ان جي داخلا (Registration) لازمي آهي.

۲- هن آرڊيننس مطابق نڪاحن جي داخلا لاءِ يونين ڪائونسل هڪ يا گهڻن ماڻهن کي لیسن جاري ڪندي جيڪي نڪاح رجسٽر ڪندا. پر جنهن شاديءَ جي داخلا نڪاح رجسٽرار نہ ڪئي هجي تہ

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

شادي ڪندڙ تي لازمي آهي ته هو نڪاح رجسٽر ڪرڻ لاءِ ان جي رجسٽرار کي رپورٽ ڪري.

۴- جيڪڏهن ڪنهن شخص شاديءَ جي رجسٽريشن نه ڪرائي هوندي ته انکي ٽي مهينا قيد يا هڪ هزار روپيه ڏنڊ يا ٻئي سزائون هڪ ئي وقت ملي سگهن ٿيون. اهڙا فارم ۽ رجسٽر هر يونين ڪائونسل ۾ نڪاح جي داخلا لاءِ وڪيل هوندا.

دفعه نمبر ٦- زالن جو تعداد

١- اڳوڻي زال جي موجودگيءَ ۾ ڪوبه ماڻهو ٻي شادي نٿو ڪري سگهي. ايستائين جو ثالثي ڪميٽيءَ جي معرفت پهرئين زال کان ان جي لکت ۾ اجازت نه ورتي هجيس، جيڪڏهن پهرئين زال جي باقاعده اجازت کانسواءِ ٻي شادي ڪئي ويئي آهي ته اها رجسٽر نه ٿي سگهندي.

٢- اهڙي طرح ٻي شادي ڪرڻ لاءِ اجازت حاصل ڪرڻ جو طريقو هي رکيو ويو آهي ته هڪ درخواست مقرر فيءَ سان گڏ يونين ڪائونسل جي چيئرمن کي ڏيڻي پوندي جنهن ۾ ٻي شادي ڪرڻ جا سبب بيان ڪيل هوندا ۽ اها وضاحت به ٿيل هوندي ته ان سلسلي ۾ اڳيئين زال (يا زالن) کان اجازت حاصل ٿيل آهي يا نه. اهڙي ڏنل درخواست تي چيئرمن ثالثي ڪاميٽي ٺاهي ان تي غور ڪندو. جيڪڏهن

ان ڪاميٽيءَ ٻي شاديءَ جي درخواست کي مناسب ۽ صحيح سمجهي شاديءَ جي اجازت ڏني ته پوءِ اها شادي مذڪوره آرڊيننس مطابق قانوني ۽ جائز تصور ڪئي ويندي نه ته نه....

٣- جيڪو ماڻهو ثالثي ڪاميٽيءَ جي منظوري کانسواءِ ٻي شادي ڪندو ته انکي

(الف) اڳوڻي زال يا زالن جو مهر (ڪابينه) معجل (تڪڙو يا جلدي ادا ڪرڻ وارو) (Prompt) هجي يا موجل (مهلت ڏنل وقت ۾ ادا ڪرڻ وارو) Deferred هر حالت ۾ هڪدم ادا ڪرڻو پوندو ۽ جيڪڏهن هو ادا نه ڪندو ته ان کان اهو (مهر) اهڙي طريقي سان زور ۽ زبردستيءَ سان وصول ڪيو ويندو. جيئن سرڪاري ڍل يا ٻيون بقايائون وصول ڪيون وڃن ٿيون.

(ب) جيڪڏهن پهرئين زال يا زالن طرفان (ان ٻي شاديءَ يا مهر حاصل ڪرڻ لاءِ) دعويٰ داخل ڪئي ويئي هجي ۽ ان آڌار تي مڙس ڏوهاري ثابت ٿئي ته ان کي هڪ سال جيل يا پنج هزار روپيه ڏنڊ يا ٻئي سزائون ڏيئي ملي سگهن ٿيون.

Scanned with CamScanner

دفعه نمبر ۷ طلاق

۱- جيڪو شخص پنهنجي زال کي طلاق ڏيڻ گهري ٿو ته انکي طلاق ڏيڻ جي اعلان بعد ڪانپوءِ جيترو به جلدي ٿئي اوترو لکت طور چيئرمين کي نوٽيس ڏيڻو پوندو ۽ ان جو نقل زال کي پڻ مهيا ڪري ڏيندو.

۲- جيڪو شخص مٿئين فقري جي خلاف ورزي ڪندو ته ان کي هڪ سال تائين جيل يا پنج هزار رپيهه تائين ڏنڊ يا ٻئي سزائون هڪ ئي وقت ڏيئي سگهجن ٿيون.

۳- مڙس طلاق واپس نه ورتي ته اها ۹۰ ڏينهن ڪان پوءِ موثر ٿي ويندي ان شرط سان ته چيئرمين کي ان جو اطلاع ڏنو ويو هجي.

۴- مٿئين فقري جي ماتحت وصول ٿيل نوٽيس جي ٽيهن ڏينهن اندر چيئرمين هڪ ثالثي ڪاميٽي بنائيندو جيڪا ٻنهي ڌرين جي وچ ۾ صلح (ٺاهه) ڪرائڻ جي ڪوشش ڪندي.

۵- جيڪڏهين طلاق جي اعلان ڪرڻ مهل عورت حامله (پيٽ واري) آهي ته طلاق موثر ٿيڻ جي مدت پار ڄڻڻ يا ۹۰ ڏينهن ٻنهين سان جيڪا گهٽ ٿئي سا رهندي.

۶- جنهن عورت جو نڪاح طلاق اچڻ سببان ختم ٿي ويو هجي ته اها ٻئي ڪنهن شخص سان نڪاح

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

سنڌ سلامت

www.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت جو مشن ۽ مقصد سنڌي ٻوليءَ جي ڊجيٽلائيزيشن ۽ پکيڙ کي وسيع ڪرڻ آهي ۽ پڻ دنيا سان گڏ سندس رفتار سان هلڻ جو ساڃاهو آهي، ڇو ته تاريخ هميشه انهن قومن جو احترام ڪيو آهي جن پنهنجي علمي سرمائي جي حفاظت ڪئي آهي. سنڌ سلامت پڻ پنهنجي ٻوليءَ جي بقاء خاطر سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل قيمتي ۽ ناياب ورثي کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ ۽ ان کي نه رڳو محفوظ رکڻ پر پنهنجي اديبن، ليکڪن، محققن ۽ شاعرن جي علم، هنر ۽ تخليقن کي ڊيجيٽلائيز ڪندي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود سنڌين تائين مفت ۾ آسانيءَ سان پهچائڻ جو عزم ڪيو آهي.

اسان جي خواهش هئي ته سنڌي مواد تي مشتمل هڪ اهڙو ڪتاب گهر قائم ڪجي جتي هر موضوع تي مشتمل ڪتاب موجود ملن. ڪتابن کي ڳولڻ ۽ ڊائونلوڊ ڪرڻ آسان هجي ۽ اينڊرائيڊ سميت آئي فون يا ونڊوز آپريٽنگ سسٽم سميت هر قسم جي ڊوائيس تي آسانيءَ سان آن لائين پڻ پڙهي سگهجي.

۽ اهو سڀ ”سنڌ سلامت ڪتاب گهر“ ذريعي ئي ممڪن تي سگهيو. اميد ته سنڌ سلامت ڪتاب گهر ذريعي سموري دنيا ۾ موجود سنڌي نه صرف ڀرپور لاڀ حاصل ڪندا پر سنڌ سلامت ڪتاب گهر کي وڌيڪ فائديمند بنائڻ لاءِ پنهنجو ڀرپور ساٿ نڀائيندا.

books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت ڪتاب گهر جي اينڊرائيڊ ايپليڪيشن پلي اسٽور جي هن لنڪ تان ڊائونلوڊ ڪريو:

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sindhsalamat.book